

Egyetemi doktori disszertáció

**Művelődési és kulturális viszonyok Szegeden
az ellenforradalmi Horthy-fasizmus 1919-1939
közti időszakában**

Sárközi István

SZEGED

1968

T a r t a l o m :

- 1./ Az ellenforradalmi fasiszta erők szegedi hatalomrajutásának körülményei és feltételei.
  - a./ Politikai, gazdasági, kulturális és egészségügyi viszonyok Szegeden. Szeged az ellenforradalom bázisa. -
- 2./ Oktatásügy, iskolai köznevelés és kulturális állapotok 1919. aug. - 1923-24. években.
  - a./ Az ~~általános~~ általános műveltség kiszélesítésének követelményei és akadályozó tényezői. A kulturális demagogia szerepe és az iskolapolitika osztály-jellege. Az elemi, népiskolai, középfokú iskolai ellátottság és a tanerők helyzete.
  - b./ A kulturfőlény diplomáciája és a szegedi Egyetem megszervezése.
  - c./ Iskolán kívüli népművelés, a kultúra támogatása és helyzete Szegeden 1919-1924.
- 3./ Művelődésügyi viszonyok Szegeden 1924-1933-ig, a stabilizációtól a világgazdasági válság végéig.
  - a./ A kulturális demokrácia megteremtésének klebeslbergi felfogása és a szegedi iskolapolitika.
  - b./ A dolgozó nép gyermekeinek túljutási lehetősége a közép- és felsőfokú oktatási intézményekbe.
  - c./ A pedagógusok helyzete és bevonásuk az „egységes” korszak-tény-nemzeti nevelésbe.

- d./ A szegedi Egyetem fejlesztésének kérdései.
- e./ A városgazdálkodás problémái.
- f./ A munkás-művelődés és a beloldali értelmiség kapcsolata. Általános kulturális és művelődési válság 1929-1933 között.

4./ Művelődési, kulturális viszonyok 1934-1939 években.

- a./ A gazdasági élet, és ipari termelés, a kereskedelem és földbirtok viszonyok és Szeged népessége.
- b./ A népiskolai kérdés kiszélesítésének és fejlődésének problémái.
- c./ A szegedi Egyetem növekedésének és fejlesztésének kérdései.
- d./ Általános kulturális viszonyok alakulása a II. Világháborúra felkészülés időszakában.

1./ Az ellenforradalmi fasiszta erők szegedi hatalomra-
jutásának körülményei és feltételei.

a./ Politikai, gazdasági, kulturális és egészségügyi
viszonyok Szegeden. Szeged az ellenforradalo bázisa.

Ibban a tanulmányban azt kívánom megmutatni, hogy milyen el-
gondolások inspirálták a Horthy fasizmust a mélyszélesen reakci-
ós szegedi gondolattal áthatott és a kulturális felsoőbbrendűsége-
t dokumentálni óhajtó művelődősei és iskolapolitikai törekvése-
iben, valamint hogy milyen szerepet játszott ezekben Szeged vá-
rosa. Milyen szerepe volt tehát Szegednek, amelyre a Horthy-fa-
sista rendszer politikussai gyakran hivatkoztak, s amelyet kine-
jáltítottak politikájuk és eszméjük célpontjaként.¹

Az utóbbi években, a Horthy-korszak kulturpolitikájáról írt
monografikus művek és résztanulmányok szerzői rámutattak arra,
hogy a Horthy-kormányok kulturpolitikájukat és azon belül isko-
lapolitikájukat a rendszer uralkodó osztályai érdekeinek rendel-
ték alá.²

Már Lenin is felhívta a figyelmet arra a tényre, "hogy a po-
litikai apparátus minden burzsoá Államban rendkívül szorosan
összefügg az oktatással, bár a polgári társadalom ezt nyíltan
nem ismeri be". Továbbá Lenin hozzáfűzi, "hogy ugyanakkor ez a
társadalom az egyház révén és a magántulajdon intézménye révén
is befolyásolja a tömegeket."

1. Az ellenforradalmi rendszer szinte minden vezető politikusa
Horthy mellett Szegeden igyekezett magának parlamenti mandátumot
is szerezni, mint pl. Teleki Pál, Bethlen István, Klebelsberg Kuno
P. Ábrahám Dezső, Gömbös Gyula és szegedinek vallotta magát Horthy
tábori püspöke, Zadravetz István is.

2. Néhányat ezek közül megemlítek: a./Tanulmányok a magyar neve-
lés történetéből. 1849-1944. Bp. 1957. - b./Zabolcs Ottó: A Klebels-
berg-féle iskolapolitika osztályjellegének kérdése. Pedag. Szle.
1962. I. sz. - c./Balogh Mándor-Zabolcs Ottó: Pedagógusok a két vi-
lágháború között. - d./A magyar nevelés története a feudalizmus és
a kapitalizmus korában. Bellák Róla, Simon Gyula, Ravasz János szer-
kesztésében. Tankönyvkiadó 1961. -

Magyarországon a burzsoázia, a földesúri osztály, a dzsentri, katonatiszti és hivatalnoki, értelmiségi érdekeket kifejező iskolapolitika volt. Klebelsberg Kuno kultuszminiszter maga hangsúlyozta, hogy "szeretném belevinni a köztudatba, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusztárca honvédelmi tárca".⁴

A Horthy-kormányok iskolapolitikája és általános kulturpolitikája is az u.n. "ezeréves Magyarország" visszaállításának területrevíziós célok valóráváltásának, a szomszédos népek feletti uralkodás megvalósításának politikája volt, noha egy pillanatra sem feledkezünk meg arról, hogy az iskolahálózat bővítése, az elemi oktatás kiszélesítése a dolgozó nép szélesebb körére, a kapitalista fejlődés követelménye is volt Magyarországon.

Természetes, hogy Szeged, mint az ország akkor második legnagyobb városa kulturális és sok más vonatkozásban szintén számottevő helyet foglalt el az ország életében. Ezen túlmenően azonban Szeged jelentőségét növelte és rangosabbá tette az uralkodó osztályok előtt az a rémisztő kép is, amelyet Budapest vörös proletáriátusa jelentett számukra.*

-----
3. Lenin beszéd a politikai felvilágosító Bizottságok konferenciáján 1920.nov.3.-án . 31. kötet. 374-375 oldal. -

4. Klebelsberg Kuno gróf beszédei, cikkei a törvényjavaslatok 1916-1926. Budapest. 1927. 516 oldal. -

5. Klebelsberg Kuno gróf beszédei, cikkei és törvényjavaslatok. Budapest. 1927. 494. oldal. -

*Zadravetz páter így érvelt: "A várostól, melynek falai között az ígét hirdetjük ezt kívánjuk, hogy a hamisítatlan magyar kultúra széklékvívője legyen, ha kell, az ország fővárosával szemben is. Szeged napilap 1920.aug.15. "Alapkö".

Klébelsberg szeme előtt is ez a veszély lebegett, amikor kijelentette: "és ha nem akarjuk az egész magyar kultúra sorsát egyetlen lapra, Budapestre feltenni, akkor nekünk gondoskodnunk kell arról, hogy támadjanak vidéken is a magyar művelődésnek új gócpontjai." ⁵ / 1. előző old. /

A megszálló francia katonaság jóindulatát és támogatását élvező szegedi és a megszállt területről idesorogó ellenforradalmi erők, ilyen körülményekre való tekintettel találták meg a "lelki közöniséget Szegeddel". ⁶ / 1. köv. old. /

Teleki Pál, Bethlen István, Klébelsberg Kunó, Gömbös Gyula és mások a nyugati kultúra védőbástyájaként emlegették Szegedet. Figyelmüket azonban nem kerülhette el az, hogy Szeged és nagy-kiterjedésű környékének ipari, mezőgazdasági és egyéb dolgozó tömegeinek nagyszámú analfabétája ellent mondott a szomszéd népekkel ^{szemben} hangoztatott magyar kulturfőlény jelazavának. Részben ugyan, de ez is ráirányította a figyelmüket a hatalmas ellentét kiküszöbölésének szükségességére.

Többek között ezért is érdemes szemügyre venni, hogy milyen helyet foglalt el Szeged és környéke az ellenforradalmi rendszer politikai törekvéseiben, különös tekintettel a művelődési és kulturális politikájára. Továbbá, hogy mit kapott Szeged és környékének lakossága a Horthy-rendszer negyedszázados uralma alatt.

A Horthy-fasiszmus szegedi lakolapolitikáját, kulturális intézkedéseit s annak eredményeit vizsgálva, nem hagyhatók figyelmen kívül azok az általános és speciális körülmények, amelyeknek kialakulása éreztette hatását a politikai, a gazdasági, a kulturális és az ideológiai területen. Horthy kormányainak Szegedre

való fokozott mértékű támaszkodásának vizsgálatánál figyelembe kell venni a város földrajzi fekvését, s főként azt, hogy az imperialista területfelosztás, az intervenció következtében Szeged határvárossá vált, mellyel nagykiterjedésű mezőgazdasági területeket vesztett el és feldolgozó ipara jelentős nyersanyagtól esett el. A határvárossá válás lehetővé tette az ellenforradalmi erőknek, hogy Szegedet válasszák a Tanácsköztársaság elleni támadás kiinduló pontjául és bázisául.⁷

A francia megszálló csapatok parancsnokságának a szegedi Direktoriumra fokozódó nyomása 1919 márc.22.-től - a Tanácsköztársaság Szegeden is hatalomra jutott - márc.26.-án Beatrix ezr. által eljuttatott ultimátum, melynek elfogadása feltehetően lehetetlen volt, a proletárhatalom számára irreális helyzetet teremtett. Márc.27.-én a Direktorium átadta helyét a burzsoá közigazgatási törvényhatóságnak. A francia intervenció s fegyveres erők beavatkozása tette lehetővé, hogy az ellenforradalmár erők felülkerekedjenek. A város élére a francia parancsnokság jóváhagyásával a forradalom előtti vezetők kerültek: Dettre János kormánybiztos, és Somogyi Szilveszter polgármester.⁷ /u.o.37.old./

Szeged lakosságának dolgozó tömegei és az értelmiség jelentős része a Tanácsköztársaság rendszere mellett foglalt állást.⁸

-----

6. Délmagyarország 1931.ápr.5.-i száma. Címe: A Délmagyarország munkatársának nyilatkozott Klebelsberg Kuno.

7. Szeged 1918 decemberében a belgrádi fegyverszüneti szerződés alapján került francia megszállás alá. Bővebben: lásd: Gaál Endre: a szegedi munkásság forradalmi harcai 1918-1919-ben. 1959.14.old.

8. A polgári vezetés és a francia parancsnokság a szegedi forradalmi erők megtévesztésére engedélyezték, hogy Szeged lakossága 1919 ápr.14.-én szavazhasson a Tanácsköztársaság Munkás-Paraszt-Katona küldöttjeinek megválasztásán, s a mintegy 90 ezer lakosból 40 ezer adta le szavazatát a Proletárdiktatúrára. -

A katonai túlerővel szemben azonban meghátrálásra kényszerültek. A belső ellenforradalmi erők, a régi hadsereg katonatisztjei, továbbá a földesuri osztály, az egyházi klérus és a tőkés elemek szervezkedése folytán a Magyarország Területi Épségét Védő Liga /Tevél/, valamint Gömbös Gyula, Zadravetz István, Kelemen Béla és mások által vezetett, u.n. Antibolszevista és Rendfenntartó Komité szegedi Végrehajtó Bizottsága, az áruló szociáldemokrata vezetőkkel együtt működve kényszerültek a hatalom teljes átvételére és az ellenforradalmi fehér-terror elindítására. Ennek jele volt a kommunisták és a proletár-hatalom pártunkivüli támogatóinak tömeges letartóztatása, valamint a jun.2.-án megalkult szegedi ellenforradalmi kormány Károlyi Gyulával az élon. Tagjai voltak még: Horthy Miklós, Teleki Pál, Kelemen Béla és mások. Szegeden tehát létrejött az ellenforradalmi erők központja.

A tőkés, földesúri kizsákmányoló rendszer ellenforradalmi restaurációjának erejét növelte az intervenciós francia, román, és szerb csapatok által megszállt területekről Szegedre menekülők tömege. Ezeknek a csoportoknak az olkeseredését, üsztönos nacionalista és soviniasta érzelmeit használták fel arra, hogy a terület-vesztéseget hazug módon a kommunistákra és a munkásosztályra hárítva, zászlóik alá toborozzák őket. ⁹

Még 1920 nyarán is tömegesen érkeztek Szegedre menekültek az elszakított területekről. Különösen megerősödött az ellenforradalmi erők tábere - amely a lakosság hangulatára is negymórtékban kihatott - a Kolozsvárról elűzött és Szegeden letelepődő ta-

9. Szeged c.politikai napilep 1920.aug.19.-i száma."7500 menekült van Szegeden" c.cikkben leírja, hogy a környező megszállt területekről aug.hóban 128 vagon menekült érkezett, köztük 1281 közalkalmazott, 186 tanügyi alkalmazott, 374 iparos, 100 kereskedő, 144 hivatásos katona, 158 földbirtokos és 274 egyéb foglalkozású van köztük."

nárok megatartásával. A reakciós román kormány 1918.dec.24.-én Kolozsvár megszállása után csak román nyelven engedélyezte az oktatás megindítását, amelyre 1920.febr.1.-én került sor hivatalosan.¹⁰

Ilyen körülmények között, az ellenforradalmi erők által szított soviniesta hangulatkeltés okai és célja, valamint a jogos nemzeti sérelmek közti összefüggés, ill. különbség felismerése a különböző néptömegek számára igen nehéz volt. Így a Szeged lakosságának különböző osztálycsoportjaiban a menekültek sorsa együttérzést váltott ki.

Az előbbieken túlmenően Szeged ténylegesen is számottevő adminisztratív, kulturális, gazdasági és politikai élet egyik centruma volt az országnak. A város 816 km²-nyi kiterjedésű volt 1915-ben, ill. 1919-ben és 141.500 kat.hold volt határterülete.¹¹

A város lakossága a néhány megszállt település nélkül 1918-, ill. 1919-ben 112.122 fő volt, 6.200-al kevesebb, mint 1915-ben.¹²

A magyarországi városok nagyságát /terület és lakosság/ figyelembe véve Szeged Budapest után az ország második legnagyobb városa volt. Igaz, hogy a város gazdasági szerkezetében a mezőgazdaságnak volt a legnagyobb súlya. A város horthyista történelemírói szerint " a kiegyezés utáni országos politika vezérelve volt, hogy az Alföldnek, így Szegednek is, hivatása az, hogy jó katonát, jó lovat és sok gabonát teremjen".¹³

A mezőgazdasági technikai színvonal alacsony fokon állt. Az olcsó munkaerőre épült és sem a belterjes gazdálkodási mód, sem a korszerű kapitalista gépi technika nem kapott "zöld utat". A város mezőgazdaságában a tulajdon-viszonyok nagyon egyenlőtlenek voltak.

10. A magyar tudománypolitika alapvetése. 176-177 old. Kiadja a Tudományos Intézetek és Társulatok Orsz.Szövetsége.Bp.1927. =

11. Szeged. Magyar városok monografiája. I.könyv.127. és 147.old.- Szerkesztette Kiss Ferenc. Tonelli Sándor és Szigethy Vilmos.GZÁL. 246.

12. Ugyanott. 127. old. -

13. Ugyanott. 154.old. -

A földterületnek több mint 50%-át az 50 holdon felüli földbirtokok uralták. A város hatósága is megfelelt egy negyhatalmú földesúrnak, minthogy 69.873 kat.hold ura volt. ^{14.}

A jelentős föld nagyrészt a város bérbe adta, ami után tetemes jövedelmi bevételre tett szert. 1914-ben: 1.705.482 Korona folyt be ebből a város pénztárába, míg 1921-ben 8.815.288 Korona. Az összes bérbirtokok száma 15.210 volt, a magántulajdonban lévő birtokok száma 10.185. ^{15.}

A nagyszámú kisbirtok egyre aprózódott, pénzhitel lehetőséggel nem rendelkezett s az intenzívebb gazdálkodási módszerek meghonosításához, a gazdaság gépesítéséhez módja nem volt.

A mezőgazdaság elmaradottságához hozzájárult még az is, hogy Szeged tanyevilágának alig volt útja. A 20-as évek közepén kezdtek építeni egy keskenyvágányú vasutvonalat és azonkívül építettek egy mű- és egy földútat.

Az igazság kedvéért megjegyezhetjük, hogy ez a helyzet megfelelt az ország akkori állapotának.

Szeged gazdasági és földrajzi jelentőségét az I.Világháború befejezéséig nagymértékben meghatározta az a tény, hogy a Balkán felé, a Földközi-tenger, az Adriai-tenger, Fiume és Románia irányába haladó vasút, az országúti és közlekedési vonalak kereszteződésében helyezkedett el. Természetesen a Délvidék elvesztése után ez a helyzet megváltozott, de a város jelentősége megmaradt abban a tekintetben, hogy a Balkán felé irányuló expanzionista, területrevíziós törekvések csomópontja maradt.

-----
14. Szeged. Magyar városok monográfiája. I.könyv. 159.old. - Szerkesztette Kiss Ferenc, Tonelli Sándor és Szigethy Vilmos. SZAL. 246. -

15. Ugyanott. 159.164. old. - Bp. 1927. -

Szeged gazdaságának még két fontos ágáról érdemes említést tenni. Az iparáról, amelyben a kisipar és könnyűipar dominált. Mindenekelőtt a környék: Bácska, tehát a Délvidék mezőgazdasági-ipari termékeit feldolgozó ipar fejlődött legerőteljesebben. Modern nagyiparral Szeged nem rendelkezett sem korábban, sem a Horthy korszakban. Az I. Világháború befejezéséig a kender-, len-, bőrtermékek, szarvasmarha, sertés- és egyéb húsfeldolgozás, a paprika-őrlés képezte az ipari termelés zömét.

A Délvidék és Erdély elvesztése súlyosan érintette a szegedi feldolgozó ipart és a kereskedelmet is. Erre jellemző példa, hogy még 1918-19-ben is 4 szalámiüzem termelt Szegeden, 1926 telén már egy sem termelt közülük.¹⁶

A 20-as évek első felében 4.336 önálló iparost tartottak nyilván Szegeden. Ebből 355 cipész, 226 asztalos, 219 női szabó és varrónő, 140 csizmadia, stb. volt. A legjelentősebb termelő üzemek száma 60, amelyek 20-nál több munkást foglalkoztattak. Közülük a legnagyobbak: az Alföldi Kender- és Lenzöví, a Pick Márk Szalámi-gyár, a Hazai Textilipari Rt., az Első Szegedi Szabóipari Szövetkezet, a Szikra Gyujtógyár, az Orion Bőrgyár, a Löwy-féle Fűrésztelep stb.. Ezek 100-nál több munkást foglalkoztató üzemek voltak.¹⁷

Azzal, hogy Szeged kereskedelmi utak központjában helyezkedett el, hozzájárult egy jelentős létszámú társadalmi réteg, kereskedelmi burzsoázia kialakulásához. A szegedi kereskedők az I. Világháború előtt is nagy forgalmat bonyolítottak le mind a Balkán, mind a Nyugat felé irányuló kereskedelemben. Legnagyobb mennyiségben gabo-

---

16. Szeged. Magyar városok monográfiája. 210. old.-Bpest.1927.

17. Ugyanott. 206-209. old. -

nát, gyümölcsöt, zöldségféléket, baromfit, paprikát és gyógynövényeket szállítottak. Szeged ilyen értékű gravitációs szerepe majdnem teljesen megszűnt a Trianoni Szerződéssel.

Noha a város jövedelmének nagyobb hányadát az adók mellett a mezőgazdasági termelés szolgáltatta, az első Világháború előtti években már a város egyes vezetőinek és gazdag polgárainak figyelme kezd az iparosodás felé fordulni. Értelődött az a felismerés, hogy "a város jövedelme gyarapításának fő emeltyűje a közhasznú intézmények szaporítása, gyári, ipari és üzleti telepeknek létesítése, amelyek nemcsak a lakosság számát növelik és munkát adnak, nemcsak a városiasságot emelik, de az állandó haladást jelzik és az adóalap növelése és erősítése által a közjavadalmat évről-évre fokozzák."¹⁸

Ez a felismerés azonban csak nagyon lassan kezdett valósággá válni a város gazdasági életében.

A Horthy-fasizmus szegedi történetirői mindenképpen és csupán a déli határterületek elvonatásával igyekeztek megmagyarázni a gazdasági hanyatlás okát, amely fokozatosan és egyre ijesztőbb méretekben bontakozott ki. A régi kormányokat érintő nyílt bírálatokban csupán az u.n. színmagyar területek gazdasági és kulturális fejlődésének viszonylagos elhanyagoltságáról tesznek említést. Arról nem szólnak, hogy a régi kormányok politikája azonosult az ellenforradalmi terror útján hatalomra jutott osztályok érdekeivel. Azt sem vetették a korábbi kormányok szemére, hogy a Világháború nem felelt meg az ország lakossága túlnyomó többsége érdekeinek. Az I. imperialista Világháború súlyos gazdasági károkat okozott az országnak. Azonban a gazdasági ba-
-----
18. Szeged. Magyar városok monográfiája. 59. old. -Bp^{est}, 1927.

johórt csak úgy, mint a Trianonért a forradalmakat, a munkásságot, a parasztságot és a kommunistákat tették felelőssé.

Tehát a reakciós osztályok által képviselt bázis, valamint a gazdasági és földrajzi adottság alkalmassá tette Szegedet a ki-
szakmányoló és elnyomó osztályok számára, hogy itt kibontakoztas-
sák az ellenforradalmi rendszer zászlaját.

Az eddig elmondottakon túlmenően Szeged számításba jöhetett a földesúri, tőkés, katonatiszti és hivatalnoki ellenforradalmi e-
rők elképzelésében a kulturális adottságai, intézményei, a kultúra
és a művészetek kisugárzó szellemi eredményei és értékei által is.
A századforduló előtt már országosan is kitűnt Szeged rendkívül
gazdag könyvtári, muzeumi és népművészeti anyaggal rendelkező
kulturpalotájával, amelynek olyan nemzeti kiválóságok voltak ve-
zetői, mint Tömörkény István és Móra Ferenc. A szellemi, kulturá-
lis tevékenységnek rangos fóruma volt a Dugonics Társaság és több
szegedi ujság, mint pl. a Délmagyarország, a Szegedi Napló, a Sze-
gedi Krónika, Szeged és Vidéke, Szegedi Híradó és más ujságok
jelzik az irodalmi és publicisztikai munka széles skáláját.¹⁹

Itt találjuk Mikszáth Kálmánt, Juhász Gyulát, Gárdonyi Gézát,
Cserzy Mihályt, akik a haladó demokratikus kultúrát terjesztették
s annak szellemét árasztották írásaikon keresztül.

Oktatási intézményeivel is viszonylag kiemelkedett az ország
más városai közül. Az iskolák között említést érdemel a tanító-
képző intézet, a felsőipari iskola, a városi kereskedelmi iskola,
9 elemi népiskolája volt Szegednek és ezenkívül a tanyavilágban
46 tanyai iskola működött.²⁰

-----
19. Szeged. Magyar városok monografiája. I.köt.316. old. -

20. Ugyanott. 237. old. -

Szeged gazdag volt szobrokban, melyek esintén a kulturális és művészeti értékekben fejlődő várost illusztrálták.

Égésügyei és szociális intézmények tekintetében a csecsemőgondozó és a siketnémák és vakok intézetét érdemes még megemlíteni.

Már a múlt század végén, majd a század elején a város vezetői szorgalmazták egyetem alapítását is Szegeden. E törekvés azonban nem talált támogatásra az akkori kormányok részéről. Itt mindjárt ezt is meg kell jegyeznünk, hogy egyrészt a műveltségnek az alapelenei is alig jutottak el a dolgozó néphez, másrészt a hivatalos kulturpolitika az uralkodó osztályok számára monopolizálta a kulturát. Ezt jól mutatta az iskolák igen kevés száma is.

Az ellenforradalmi rendszer szállásainálói, valamint a tömegmozgások és politikusi számoltak tehát Szeged kulturális és szellemi nagyságával is, még ha az igazi értékek is azok képviselői közelebb álltak a dolgozó néphez mint az elnyomókhoz, a reakciók erőkhöz.

A legalapvetőbb tényező, amely Szeged kiválasztásához meghatározó súllyal bírt a terrorisztikus uralmi rendszer hatalomrejtéséhez az, hogy Szeged el volt zárva a Tanácsköztársaságtól, az ország testétől és a francia megszállók oltalma alatt szervezkedhetek.

Anint az ellenforradalom szegedi történetírója megírta, " a francia katonaság megvédte a várost a proletár diktatúra borzalmaitól és érthető, ha hálával és köszönettel fogadta a szegedi polgárság a franciák ittletét."21.

21. Szeged. Magyar városok monográfiája. 83. o. d. - Francia interv. megszálló csapatok 1918 dec.-ben kezdtek meg a város megszállását. 1918. nov. 24.-én pedig a szerbek okkupálták Újszegedet. Csál Endre: A szegedi munkásság hőrcái. 1917-1919-ben. 14. old. /1956/. - a Tanácsköztársaságért

Az is tény, hogy a francia megszállás tette lehetővé az ellenforradalom megszervezését, s hogy a francia katonai parancsnokság tudásával és hozzájárulásával határozta el az aradi kormány, hogy működése terét Szegedre helyezi át.²²

Az ellenforradalom felülkerekedésében Szegeden nagy szerepe volt a katolikus klérusnak is, amely igen erős politikai tevékenységet fejtett ki. Ennek feje Zadrevetz István ferences-rendi házfőnök, akinek vezetésével folyt az agitációs és szervező munka a reakció örök körében. 1917-ben a Szegeden is megalakult Keresztény Szocialista Párt, Zadrevetz közreműködésével igyekezett kizsákolítani hatását és befolyását a szegedi munkásság körében is. 1919 elejétől kezdve Zadrevetz páter aktív közreműködésével bontakozott ki a Magyarország Területi Épségét Védő Liga /TEVEL/.²³

Ebben a politikai atmoszférában a munkásság és minden haladást képviselő ember ellen bevezetett és foganatosított terror-uralom idején fogant meg a Horthysta politikusokban az a gondolat, hogy Szegednek valami egészen különleges szerepet kell vállalnia a revízió tervek megvalósításában és szellemi előkészítésében.

Nem más, mint Teleki Pál gróf akkori miniszterelnök ezt fejtegeti, hogy "a magyarországot minden egyéb más mellettünk szóló körülményen kívül és azoknál sokkal hatékonyabban az a kulturfőlény fogja talpraállítani, amellyel a kulturánk egyéb államok kulturáját felülmúlja."²⁴

Azt magyarázgatja, hogy kulturánk emelése a kulturfőlényünk kiépítése a legelőnyösebb jogunk s hogy úgy mond "ennek a kulturfőlénynek az előkészítésében lesz eminens feladata Szegednek."²⁵

22. Szeged. Magyar városok monográfiája. III. old. -

23. Gaál Endre: Szegedi adalékok a klerikális reakció néppellenes harcához, 1919-1920. Szeged 1956. 21. old. -

24. Teleki Pál: A fátylatartó Szeged. Szeged c. napilap. 1920. dec.

25. -i sz. -

25. Ugyanott.

A régi Magyarország visszaállításától álmódorva azt fejtegeti, hogy "Szeged lesz és kell, hogy legyen - amely a balkáni homályba bevilágítsen". Véleménye szerint ehhez földrajzi fekvésénél fogva és magyarágát tekintve alkalmasnak találja Szegedet. Ennek az úgy mond hivatásnak, "ennek a nemzetmentő feladatnak teljesítésére-irja, hiszen, vállalkozni fog Szeged". 26

A terjedelmes vezércikkben vörösfonalként húzódik végig az a gondolat és törekvés, hogy a "kulturfőlény" eszköz a szomszédos népek fölötti imperialista elnyomás és uralom eléréséhez. Teleki Pál szerint a kormány megfelelő intézkedéseivel fogja biztosítani Szegednek az ilyen kisugárzó szerepét a majd ezt szolgálja a szegedi egyetem létrehozása, a tanárképző főiskola, a népfőiskola és egyéb más intézmények Szegedre való telepítése.

Klebelberg Kuno vallás- és kultuszminiszter a "kultura decentralizációjának" gondolatával és tervével egészítette ki Szeged szerepére vonatkozó elképzeléseket. De amint már említettem, az ő koncepciójában ~~szeged~~ nagymértékben meghatározó motívumként jelentkezett a főváros vörös proletáriátusától való félelem és annak hatásától való menekülés. A Budapest Népjóléti Központja Népművelési Osztályának alakuló ülésén mondta: "A tömegek támadása, sőt már az az aggodalom is, melyet ilyen mozgalmak lehetősége kelt, az állam központi szerveire, egyoldalú nyomást gyakorolhat a az államot olyan irányba sodorhatja, mely a népesség többségét kitevő vidéki lakosság akaratának nem felel meg". 27

Ezért is szükségesek tehát az új kulturális gócpontok. A művelődés intézményeinek és ezenbelül az oktatási intézmények hálózatának, valamint a tananyag változását és korszerűsítését általában a gazdaság, a termelés technikai színvonala, a gazdasági fejlődés köve-

26. Teleki Pál: A fátylatartó Szeged. Szeged c. napilap. 1920. dec. 25.

27. Klebelberg Kuno beszédei és cikkei, törvényjavaslatai. Népművelés. Budapest. 1916-1926. 333. old. -

telményei, adottságai és lehetőségei határozzák meg. A Horthy-fa-
nizmus iskolapolitikájára is ez a jellemző, de azzal a kiegészítés-
sel, hogy a rendszer művelődés politikáját tekintve nem elsősorban
a belső fejlődés következményeiből történik a kiindulás, hanem az
u.n. "kulturális diplomácia", melyet folytattak, az uralkodó oszt-
ályok és rétegek szűk érdekeit tekintni szemelőtt. Vagyis az isko-
lapolitikát alárendelik az ellenforradalom fő bázisra, "a magyar
történelmi intelligencia ... a középosztály, a magyar dzsentri
származású hivatalnokkar érdekeinek".²⁸

Nos a szegedi Direktórium megdöntésében részt vett ellenforra-
dalmi erők szélsőséges csoportjainak az érdekeit és korábbi sérel-
meit igyekeztek orvosolni és képviselni a Horthy-rendszer korná-
nyának politikusai: Haller István, Klebelsberg Kunó, Teleki Pál,
Bethlen ^{István} ~~Gábor~~, Gömbös Gyula és mások.

- . . . -

28. Dr. Szabolcs Ottó : A Klebelsberg-féle iskolapolitika oszt-
tályjellegének kérdéséhez. - Pedagógia Szemle 1962.I.sz. -

2. Oktatásügy, iskolai képzés és kulturális állapotok

1919. aug. - 1923-24 években.

a./ Az elemi ált. műveltség kiszélesítésének követelményei és akadályozó tényezői.

Az általános művelődési élet és szűkebben a közoktatás helyzetét két társadalmi kör verte bilincsbe és bénította meg tartósan. Az egyik a hatalaomba visszajutó népelnyomó úri osztályok terroruralma, a már szinte középkori boszorkányüldözés szellemét felidéző dühödt számonkérés a forradalmakért. A másik, a gazdasági válság, az ipar, a kereskedelem, a mezőgazdasági termelés szétzülése, a korona fantasztikus méretű elértéktelenedése és a dolgozóknak legszükségesebb létfontartási eszközökben való hiánya, a közellátás megbénulása.

Ezek az állapotok rendkívül romboló hatást váltottak ki a kulturális életben is. Az a tény, hogy a kultura fejlődését és állapotát a gazdasági viszonyok döntően meghatározzák - legalább is a kultura fejlesztésére fordítandó eszközök tekintetében - vonatkoztatható a 20-as évek első felére is, amikor a gazdasági hanyatlás érthetően gátolta az iskolahálózat fejlesztését és felszerelésének javítását, pótlását, a művelődésügy más intézményeinek tevékenységét, stb..

Azonban, mint ahogyan a Direktórium iskolapolitikai intézkedései példamutatóak voltak, az iskolai oktatás olyanméretű válságát amilyen bekövetkezett, s amely hosszú évekre kiterjedt, még a gazdasági nehézségek sem indokolták. A terroruralom urai mindennek felett hatalmuk atabilizálására fordítottak gondot és követtek el minden erőfeszítést, miközben a kulturális intézmények állapotát a művelődés ágazatainak tevékenységét és a művészeteket nyomorúságos helyzetben hagyták vergődni. 1920-24 között eltelt években tehát mintegy 5 éven át nem épült egyetlen tanterem sem a szegedi

törvényhatóság területén. De még az omladozó iskolák renoválására sem fordítottak gondot.

1920-21-22-23 években a Szeged Város Iskolaszékéhez nagy Szeged belterületén 9 elemi népiskola tartozott.^{29.}

A Szegedi Tanügyi Igazgatóság Szeged külterületi iskoláit beleszámlálva a 20-as évek elején 84 népiskola felett diszponált. Ebből 47 tanyai iskola volt.³⁰

A tanügyi igazgatóság területén lévő 6-tól 11 éves tanköteles korú gyermekek száma 15.098. Ebből iskolába nem járt 3.646, vagyis a tankötelesek 24.2%-a. A 12-14 éves korúak száma 7.731, ebből nem járt iskolába 4.545, vagyis 58.8%.³⁰

Ennél jóval rosszabb kép tárul elénk, ha csak a külterületi iskolához tartozó elemi iskoláskorú gyermekeket vesszük számba, akik számos akadály miatt nem járhattak iskolába. Az okok a következők: tanteremhiány, tanerő-hiány, az iskolák omladozó állapota, a gyermekek ruházkodási hiánya, a rossz tápláltság, a fűtés hiánya, rossz útviszonyok, az iskolák megközelíthetetlensége miatt és végül de nem utolsósorban közrejátszott az, hogy a szülők anyagi helyzetük folytán nem tudták a tandíjat befizetni. A Magyar Népoktatás c. dokumentum tanulmány a 20-as évek elején mutatkozott nagyszámú iskolamulasztás okait keresve megállapítja, " az iskola-kötelesek igen jelentékeny hányada be sem fért volna az elemi iskolákba, a hogy a gyermekeknek iskolába való beparancsolása lehetetlen volt a szükséges férőhely hiányában".³²

29. Szeged város községi Iskolaszékének 1922-23-24 évi iratai. 1924. 1435. 74o. -iratszemő. SZÁL.

30. Magyar Statisztikai Évkönyv. 1919-20-21-22-évek. Budapest. 1925. 156. old. SZÁL. 216. -

31. U.ott 223. old. -

32. Magyar Népoktatás 43-44 old.- Bpest. 1928. -

Szeged a beiskolázatlan tanulók számát tekintve az országos állapotokat figyelembevéve, a középső helyet foglalta el. Ezt mutatják az alábbi adatok is.

V á r o s	6-11 évesek	%	12-14 évesek	%
Pécs	104	2	662	23
Székesfehérvár	169	3.4	1472	58.5
Győr	330	5.6	1131	37.4
Budapest	5757	6.8	14025	32.5
Miskolc	510	7.5	1449	41.7
Szeged	3646	24.2	4545	58.8
Debrecen	3522	26.1	4240	61.5
Csongrád m.	7012	30.6	9085	82.7
Hajdu m.	142038	37.4	11725	88.9
Vas m.	2351	5.8	6553	32.5
Veszprém m.	1963	6.1	6354	39.3

33

Szeged népiskolai intézményeinek tanügyi ellátottsága az 1919-1923-as években igen rossz volt. Amint egy 15.000 tanulóra 100 tanítói állás volt. Noha az iskolák száma nagyon kevés, számos iskola nem oktatási célt szolgált.³⁴ 1920-21-22 tanévekben több iskolában szünetelt a tanítás. 1921 febr.-ban 6 városi iskolában még szünetelt a tanítás. A jelentések beszámolnak, hogy "a rókusi elemi iskolában másfél év óta menekültek laknak, a Móravárosi iskolában járványkórház van. Az állami intézetekben még a tüzelőanyag-inség is tetőzi a nehézségeket."³⁵

A rókusi iskola, amint egy más lap beszámol erről, mintegy ezer-nyi tanulója nélkülözte a tanulást, mert a Kolozsvárról menekült egyetem részlege ott nyert elhelyezést. A szegedi népoktatás súlyos helyzetét tükrözi az a jelentés is, mely szerint a "népokta-

33. Magyar Statisztikai Évkönyv. 1920-21-22. évek. Bpest.1925. 223 old. -

34. Szeged Szék. város tanfelügyelőjének jelentése a Közigazgatási Bizottságnak. A szegedi városi Közig.Biz.iratai.1922.3.dossier. 3/1000 SZAL.

tás válsága, ~~mely~~ a háború kitörésével kezdődött - akkor sorra lefoglalták hadi érdekből az iskolákat. De a háboru végével sem szabadultak fel... és most ott tartunk, hogy az iskoláink nagy részét nem adták vissza rendeltetésüknek." 36

A fent idézett cikk részletesen beszámol arról is, hogy Szeged-alsóvárosi szülők küldöttsége jelent meg a főispánnál, hogy "viszszaköveteljék az Alsóvárosi Népiskolát, melyet nélkülözve, hetenkint két félnapon át tanítják a gyermekeket. 36/b

A rezsim kulturpolitikusi a szegedi vezetőkkel demagóg szemfényvesztéssel látványosnak tűnő iskolapolitikát űztek. Létrehozták az u.n. Népfőiskolát, mely sem népi, sem főiskola nem volt. Nem volt egészen véletlen, hogy ezt a látszatintézményt akkor hozták létre, amikor még az elemi iskolás-korú gyermekek tanítása is igen nagy nehézséggel folyt. A Munka c. munkásújság cikkírója rámutatott erre, hogy a Haller István által kidolgozott és elfogadtatott numerus clausus féle törvényjavaslat és a népfőiskola létrehozása között összefüggés van, minthogy a rendszer kulturpolitikusi nem erre gondoltak, hogy a tanulást lehetővé tegyék mindenkinek, hanem látványos intézménnyel téveszék meg az embereket. "A nép számára elegendő iskola nincs, az analfabéták száma megdöbbentően nagy, a közművelődés eszközei hiányoznak és most mindezt pótolni akarják, látszólag tetszetős tervvel, hogy népfőiskolát állítanak fel Szegeden. Tipikus példája ez a látszatra törekvő kulturpolitikának." 37.

Az országban elsőként Szegeden megnyílt u.n.Népfőiskola hallgatóinak szociális összetétele is megmutatja, hogy milyen elképzeléseket és célokat volt szolgálni ez az iskolatípus, mely a katolikus tanítóintézetben nyílt meg. Az évfolyam 16 kisgazda, 12 továbbszol-

36. Szegedi Napló 1921febr.13.-i sz. A közoktatásügy szánalmasan áll Szegeden.

36. A Munka /Szoc.DemPárt, szeg. szervezetének hiv.lapja/1920.X.8.-i sz. "Szegedi népoktatás válsága".

36/b. Ugyanott.

37. A Munka.1920.aug.29.sz."Neművelés". -1920.IX.30."Népfőiskola nyílik meg Szegeden".

gáló katonatiszttal kezdte meg működését s ez a szám 40 főre szaporodott. ³⁸ A tanfolyam nov.1.-én nyílt meg. Téves Sas Juditnak, a Valóság 1961.6.sz.-ban /JATE Könyvt.544.3o./ megjelent " A népfőiskolai mozgalom" c.tanulmányában az a megállapítása, mely szerint az első Népfőiskola Kecskeméten nyílt meg. Id.tanulm.72.old. Megbízhatóan bizonyítható, hogy a kecskeméti Népfőiskola 3 évvel később nyílt meg. Emellett szól többek között, a Népfőiskolák Orsz.Szövetsége Elnökének, Schandl Károlynak a Közművelődés c.folyóirat 1924. I.évf.3.sz.-ban " A Népfőiskolai mozgalom Magyarországon c.írása. 73-75.old.

A Népfőiskola növendékei, mint Schandl Károly írta, a gazdánép tanulni vágyó fiaiból kerültek ki. Hogy kik voltak ezek a gazdafijak, ez kiderül egy korabeli újságcikkből, amelynek szerzője így jellemzi őket: " A Népfőiskola előadó helyiségében a katedra felett feszület, mellette Magyarország régi és jövőre nagy-Magyarország térképe. Az első sorban katonafiuk ülnek. Szép, komoly, okos turáni fejek tekintenek ránk...a gazdaságszadelom a l i t j e ". ³⁹

A Népfőiskola tulajdonképpeni célja az volt, hogy a földművelt közép- és kisgazdák paraszt fiait gazdasági szakismeretekkel, a földművelés korszerűbb ismereteivel és az agrotudomány elemeivel megismertesse. A specialis tantárv három irányu ismeretet írt elő, úgy mint: a./ az elemi iskolai ismeret-anyagokat, b./ gazdaság-irányú képzést, c./ u.n. nézetnevelést. ⁴⁰

Hogy mennyire nem a dolgozó nép műveltségi színvonalának emelése volt a célja, ezt elárulja a Népfőiskolák Országos Elnöke is, amikor ezt írja, " sajtó mellett alig is van a propagandának olyan

38. Kiss Ferenc, Tonelli Sándor: Szeged. Magyar városok monografiája.Sorozat.I.139.old.,valamint a Munka c.napilap"Népfőiskola Szegeden"
39. Szeged.1920.dec.15."Látogatás a szegedi Népfőiskolán"c.cikk.Ernek a biológiai faj alapállású és felfogású szerzőnek misztikus és tudománytalan fejtegetése az u.n.turánfajról szélsőséges fasiszta demagogia, mely meggyőzően bizonyítja, hogy voltaképpen csupán az uralkodó osztályok és kőnéprétegek számára nyílt meg az u.n.Népfőisk.Intézmény.-
40. Szeged.c.napilap.1920.XI.18.Népfőiskola nyílt Szegeden. -

hatásos eszköze, mint az iskolán kívüli népoktatás. Kulturális csomagolásban könnyebben lehet adagolni a tudást szomjazó embereknek olyan tanokat is, amelyeket maguk soha nem vennének be /saját kiemelésem/. Fent idézett cikk 73. old. -

Az iskolának tehát mindennek előtt az ellenforradalmi rendszer szellemét kellett bele nevelnie a hallgatóságba, másrészt fontos célja volt, hogy a paraszt-ifjúság körében megerősítse a fasisztarendszer társadalmi befolyását. Vagyis az u.n. Népfőiskola mellett érvelők azt hangsúlyozták többek között, hogy a nemzet végétét csak úgy kerülhetjük el, ha úgy mond " minden egyes honfitársunkat felvérteszük a honmentő küzdelemre és ezért szerencsés gondolat, hogy Szegeden át kell megindítani a mozgalmat".⁴¹

Találósan jegyezte meg a Munka c. lap írója, a mesterkélt és látszólag kulturpolitikáról, hogy a tanulás feltételeit és a tudás szilipjeit kellene először felnyitni, ki kell tárnai az ablakokat és azután mindennek mellett célszerű és üdvös lehet minden művelődésre való alkalom, így a Népfőiskola is.⁴²

Amikor a helyi hatóságok a fentebb említett módon, valamiféle "nemzetmentő" jelentőséget próbáltak tulajdonítani látszólag dolgoknak, ugyanakkor meglepő szerény támogatásban részesítették a kultúra számos intézményét, köztük az elemi iskolákat.

Figyelembe véve a Korona mérhetetlen elértéktelenítését a 20-as évek elején a város az alábbi összegeket költötte tanügyi célokra:

41. Szeged c. napilap. 1920. XI. 18. Népfőiskola nyílt Szegeden.

42. A Munka. 1920. IX. 30. - Népfőiskola Szegeden. -

43. Szeged Törvényhatósági lap. 1924. I. évf. 3. sz. 22-25 old. SZÁL. 335. -

44. Szegedi Napló: 1920. febr. 24. "Febr. 21.-én vonult be Szegedre a fővezér". -

1921-ben	1922-ben	1923-ban	1924-ben
1,235.463 Kor.	2,666.629 Kor.	22,152.073 K.	37.907.883 Korona.

A fenti összegekből évi átlagban 11.000.000 Kor.-át emésztett fel az Egyetem fenntartása és fejlesztése.

A tárgyalt években, a mintegy 88-90 népiskola, 9 középiskola, 2 tanítóképző, 2 ipariskola fenntartására és fejlesztésére 1920-as években elkölthött összeg együttevén nem érte el azt az összeget, amelyet Horthy Miklós 1920.febr.18.-án Szegedre történt látogatásának ünnepélyessé tétele érdekében a városi törvényhatóság megaszavott. Ez az összeg 5 millió Korona volt.⁴⁴ /1.előző old.lábj./

A szegedi gazdasági helyzet, amely különösen a dolgozó népet súlytotta, kulturális és művelődési vonatkozásban is fokozta a dolgozó nép kulturális hátrányait. Ezen a helyen csak egészen röviden utalhatunk a 20-as évek gazdasági helyzetére, de elkerülhetetlen, hogy néhány gazdasági adat és tény illusztrálásával ne tegyünk összehasonlítást a dolgozók vásárló ereje és a kielekült árak között. A 20-as évek első felében hiányoztak a legszükségesebb létfenntartási eszközök és a nagyméretű munkanélküliség következtében a dolgozó pénztárcájából még a minimális élelmiszerekre sem tellett. A korabeli adatszolgáltatás és sajtó így tükrözi vissza ezt a helyzetet. "A város ellátása folyamatosan romszabbodó körülmények folytán már a legutolsó fokra süllyedt, már vészedelemes köhélységben van az éhínség".⁴⁵

Másik helyen megállapítja, hogy "Szeged ma vitán felül az ország legjobban nélkülöző városa. Közellátási hatóságai mintha csak büntetni akarnának bennünket, mert a sors szezálye lehetővé tette, hogy a proletárdiktatúra alatt jobban éljünk, mint az ország többi része. A káposztok fogynak, az árak szédítő magasságba emelkednek."⁴⁶

45.Szegedi Napló. 1920.I.3. "Homokkal keverik a lisztet".

46. Szegedi Napló. 1920.I.19. "A szegedi piac." -

Szegeden a legfontosabb létfenntartási cikkek árai 1920-1924 között dinamikus emelkedést mutatnak.

	1920-21	1922	1923	1924	
Liszt	30-35 K	172 K	1950 K	8100 K	
Burgonya	10	31	325	2400	
Marhabús	52	390	30000	25000	
Disznózsír	160	1200	14800	41000	
Tízifa /q/	1050	4000	4625	- -	47

A bérből és keresetből élő dolgozó ember számára elérhetetlen volt a cukor, a tej, de még gyakran a kenyér is. A rozskenyér ára 1920-ban 25 Korona, 1923-ban 110 Korona volt. - 48

Egyéb szolgáltatási árak is felfelé iveltek. 1920-ban 100%-kal emelték a gáz- és villanyszolgáltatási árakat.⁴⁹

Az élelmezési ellátás csődje, a bérből élő dolgozó emberek körében nagymértékben fokozta a szervezet leromlását és ennek folytán a különféle betegségek elterjedését. Szedte áldozatait a spanyol-nátha, a tüdővész és egyéb más kóros betegségek. Az orvosi költségek megfizethetetlenek voltak a dolgozók számára. Találón jegyezte meg a korabeli kronikás, hogy " a szegény ember ne legyen beteg, mert ez ma nagyúri fényűzés, a gazdagok kiváltsága. Az orvosi árak a békebelinek 10-12-szeresére emelkedtek, addig a gyógyszerárak 120-szorosára.⁵⁰

1922-ben a hivatalos polgármesteri információ szerint is 300 család élt nagy nyomorúságban. ⁵¹

Természetesen a bérek emelkedése messze elmaradt az árak növekedésétől. 1920-ban a munkás heti bére Szegeden átlagosan 15-20-szorosára emelkedett az 1913-as évhez viszonyítva, míg ugyanakkor az árak 70-80-szoros növekedést értek el.⁵²

47. Szegedi Híradó 1923.III.20. Árdregulás minden vonalon. G.Sós Katalin: A munkásosztály helyzete és sztrájkharca Szegeden a 20-as években. Acta Universitatis szegediensis.27.old.1957.-

48. Szegedi Napló,1920.I.11.Drágult a tej,különbén minden változatlan. -

Az üzemek nagyrésztében a termelés szünetelt. A munkanélküliek száma 1920.dec.-ben elérte az 5000 főt, de még 1924 nyarán is 1100-1200 munkanélkülit tartottak nyilván Szegeden.⁵³

Ebben a nyomorúságos helyzetben, amikor a polgármester és a főispán a súlyos és megoldhatatlan nehézségekről, a segélykassza kiürüléséről nyilatkoztak, elő tudtak teremteni 5 millió koronát Horthy számára. Továbbá jutott 1923-ban 50 millió korona olyan in- produktív építkezésre, mint a Fogadalmi templom, amelyhez 100 millió korona kölcsön felvételét is megszavazta a tanács.⁵⁴

Ilyen körülmények között tehát szinte alig jutott valami a köz- oktatási intézmény, mindenekelőtt a Népiiskolák működtetésére. Szeged bel- és külterületi 6 évesnél idősebb lakóinak száma 1921-22-ben 118.000, s ebből 16.970 volt a teljes analfabéták száma, nem számít- va az alig olvasni- és írnitűdők számát.⁵⁵

A népiiskolai oktatás fejlesztésére fordított anyagi támogatáshoz viszonyítva még csekélyebb pénzügyi támogatást élvezett a kultúra és a művészetek területe, intézményei. A tudomány és művészetek fej- lesztésére, ill. támogatására fordított összeg 1921-ben mindössze 396.484 Koronát tett ki. A városi könyvtár, a muzeum, a színház és a zenei iskola 1922-ben 934.531 Koronát kapott, 1923-ban 1,346.868.- Koronát.⁵⁶

-----
49. Szegedi Napló. 1920.II.4. Nagygyűlés a gázé és villanyárak fel- emelése ellen.

50. Szegedi Napló. 1920.III.28. Orvos, patika, temetés. -

51. Népszava. 1922.II.21.sz. A szegedi tömegnyomor.

52. Szegedi Napló. 1920.III.28. Orvos, patika, temetés. -

53. G.Sós Katalin: Idézett tanulmányából 26.old. -

54. Szeged c.nepilap 1922.III.29.A Fogadalmi templom költség elő- irányzata 100 millió korona. -

Továbbá Szegedi Híradó 1923.I.24. Aigner főispán a Fogadalmi temp- lom, az Egyetem, a tanítók és a színház ügyéről.

55. Magyar Statisztikai Közlemények. 1930.29.old.SZÁL.215. -

56. Szeged Törvényhatósági lap. 1924.22-25 old. -

Az eddig felsorolt tények és adatok megmutatják, hogy mennyire reakciós volt tartalmában a helyi hatóságok művelődési politikája és intézkedései.

A középiskolai adatok is külön fényt vetnek az iskolapolitika reakciós, népellenes jellegére. A középiskolákban a gazdasági válság idején nem csökkent, hanem emelkedett a tanulók létszáma. Ezt mutatják az alábbi adatok is.

III.ker. Állami Polgári Iskola.

1919/20	tanévben	287	tanuló	
1920/21	"	291	"	
1921/22	"	366	"	
1922/23	"	389	"	
1923/24	"	552	"	tanult. 57.

Egy másik középiskola, a Szegedi Áll.Klauzál G.főgimnáziumban

1921/22	tanévben	292	tanuló	
1922/23	"	350	"	
1923/24	"	345	"	
1924/25	"	384	"	tanult. 58

Tehát a középiskolai tanulók számának gyarapodását a kizsákmányoló osztály tagjainak, valamint a középosztályoknak nyújtott nagymértékű tanulmányi kedvezmény eredményeképpen elősegítették. Ezért létszámapadás a középiskolákban nem történt. Az összes szegedi középiskolák tanulóinak száma 1921/22-es tanévben 5.526, 1922/23-as tanévben 6.000 fő volt.^{59.}

Hogy az uralkodó osztályok élvezték a művelődés monopoliumát, azt biztosította az a középiskolai reform, amelyről 1924.márc.26.-án Klebelsberg Kuno a parlamenti vitában a következőket mondta: "az ő középiskolai terve az egységes bázis, amely ... a nagy nemzeti

57. A Szegedi III.ker.Polg.iskola 35.sz.Értesítője.28-29.old.-
1928-1929.Szegedi Állami Levéltár.

58. Szegedi M.kir.Áll.Klauzál G.főgimn.1922/23.évi értesítője.
1923.76.old.SZÁL.102.és az 1923/24.évi értesítő.

59. Szegedi Híradó. 1923.I.10. Háborús fogvaték.

kérdésekben megadja a középosztály gondolkodásának és főleg az érzéseknek azt az egységét, amelyre szüksége van".⁶⁰

Más alkalommal, 1926. febr. 2.-én mondott beszédében így vélekedett iskolapolitikájáról "Ha azt kérdezem, hogy a magyar társadalomnak melyik az a rétege, amely legjobban támogatásra szorul, akkor meg kell állapítanom, hogy a magyar középosztály, a magyar intelligencia".⁶¹

Az ösztöndíjra vonatkozó törvényjavaslatára utalva kijelenti: "fő rendeltetése az, hogy a magyar középosztály, a magyar intelligencia gyermekeinek segítségére siessen".⁶²

Szó sem esett a munkások és szegényparasztság művelődési érdekeinek védelméről. A fentieknek megfelelően anyagilag kedvező felteteleket biztosítottak az uralkodó osztályok gyermekeinek közép- és felsőfokú képzéséhez. Éppen ezért nyilvánvaló az a szemfényvesztés, amellyel Klebelsberg a maga kulturpolitikáját, "általános nemzeti" és "osztályok feletti", valamint "apolitikus" politikának nevezi. Ezt különösen alátámasztotta a nemzetgyűlés 1926. máj. 11.-i ülésén a kultusztárca költségvetése betérjesztése alkalmából mondott beszédének az a passzusa, melyet az egyik ellenzéki képviselővel replikázva mondott. "Nem az igen tisztelt képviselő ur bizalmából van szerencsém itt ülni és azt nem az igen t. képviselő ur szabja meg, hanem a kormányzó úr, a miniszterelnök úr és a többségi párt".⁶³

A berlini egyetemen mondott beszédében 1926-ban már ezt hangsúlyozta, hogy "elsősorban és mindenekelőtt a kulturpolitikában ál-

---

60. Klebelsberg beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 325 old.-

61. Ugyanott 324. old. -

62. " 325. "

63. " 541. "

telános nemzeti álláspontot foglalunk el" "apolitikus hivatalvezetésre törekszünk, azaz igyekszünk a kultusztárcát a politikától mentesíteni".⁶⁴

Csak így érthető, hogy már a középfokú intézmények is az uralgó osztályok intézményei voltak. Mint a Szegedi Áll.Klauzál G. Főgimnázium 1922/23.tanévről szóló Értesítő is kimutatja, a közalkalmazottak mindössze 10%-át fizették, azaz 5.000 Koronát a felvételi díjnak és 30.000 Koronát tandíjként, ami az összes tandíj 30%-át tette ki.⁶⁵

Vagy az Áll.Baross G.Reáliskolában a köztisztviselők tandíj kedvezménye 50%-os volt.⁶⁶

A polgári iskolák szerepéről és feladatáról szólva ugyancsak kifejtette Klebelsberg, hogy " ezt az iskolatípust azért is ajánlom, mert nem értelmi proletáriátust nevel, hanem csak azt az iparos és földműves gazdát látja el nagyobb műveltséggel, aki azután kimegy az életbe és a maga értelmességénél fogva nagyobb nyomatékkel tudja gazdasági és politikai érdekeit képviselni." ⁶⁷

Mint a fentiekből kiderül, még ez a csökkentett értékű és korlátozott polgári középiskola sem szolgálhatta a munkás és a szegény-pareszt művelődését. Az úri-rend szegedi vezetőinek volt is arra gondja, hogy lehetetlenné tegyék " nemzeti és keresztény" eszméket elhagyott" dolgozó nép ne juthasson be a középiskolákba. A szegedi hatalom képviselői a kultura területén is a megtorlás politikáját alkalmazták a proletáriátussal szemben.

64. Klebelsberg válogatott cikkei, beszédei és törvényjavaslatai. 541 old. -

65. A Szegedi Áll.Klauzál G.Gimn.Értesítője az 1923.évről.14-15. old. SZAL.102.

66. A Reáliskola Értesítője 126.old.1924.SZAL.127.

67. Klebelsberg válogatott cikkei, beszédei és törvényjavaslatai. 567.old.Bpest.1927. -

Szegeden is, mint az ország más területein és városaiban nemcsak az iskolák száma volt kevés, és felszerelésük volt hiányos, hanem tanítókbán és tanárokbán ugyiszintén nagy volt a hiány az 1919-1924 közötti időszakban. Az iskolák többsége még a zsúfoltság lassú csökkenése mellett is tanárhiánnyal küzdött. 1924-ig a tanerő ellátottság rendkívül hiányos volt annak ellenére, hogy az elszakadt területekről nagy számban jöttek át pedagógusok. A 20-as évek elején a mintegy 15.000 elemi-, általános- és gazdasági továbbképző iskolás tanulóra 100 tanító jutott, 1923-tól 116. Egy tanerőre átlagban 95 tanuló jutott.⁶⁸

Az utóbbi iratok szerint még Szeged város belterületi iskoláiban is egy tanerőre átlagban 55-60 tanuló jutott. Ha az országos tanerő-ellátottságról szóló statisztikai kimutatást figyelembe vesszük, mely szerint 1921-ben 1 tanerőre 646 iskolában 80-99 tanuló, 242 iskolában 100-149 tanuló, 110-ban 50-59 tanuló jutott, megállapíthatjuk, hogy a szegedi tanerőellátottság nem volt különösképpen pozitív, kiemelkedően jó az ország más területeihez viszonyítva.⁶⁹

Országos átlag az elemi népiskolákban:

1921-ben	50.9	
1922/23	50.2	
1923/24	46.0	volt. 70

A középiskolai tanerő ellátottság Szegeden lényegesen jobb volt, mint az elemi népiskoláké. A szegedi Középiskolákban 1922-23-24-es évek átlagában 112 tanár tanított, mintegy 6.000 középiskolás tanulót./A szegedi Középiskolák fenti évekre szóló értesítői./

68. M. Kir. Statisztikai Évkönyv. 1919/1920-21-22-es évf. 160. old. 1925. SZAL. 216., valamint a Szegedi Iskolaszék 1921-22-es évi iratai. 770. csomó. Az 1922. nov. 20. án kelt irat.

69. Magyar népoktatás. Bpest. 1928. 106. old.-

70. Ugyanott 67. old. -

A középiskolai tanerő ellátottságot elsősorban ezzel lehet magyarázni, hogy az uralkodó osztály fiatal nemzedékének felkészítése az ország vezetésére, az államapparátus posztjainak betöltésére az uralmon levő ellenforradalmi erők általános politikai érdekét tükrözte. Az elemi népiskolák tanerőhiányát különösen súlyosbította a Tanácsköztársasággal rokonszenvenző és a Szegedi Direktorium Iskolapolitikájában aktíven bekapcsolódó pedagógusok ellen fogantatott tömeges féltékenység.

A szegedi direktorium megdöntése után mintegy 2 év alatt a különböző forrásokból szerzett adatok szerint mintegy 150 szegedi pedagógus ellen indítottak fegyelmi eljárást a Kommun alatt tanusított " hazafiatlan magatartás büntette" miatt még az 1912.évi LXIII/7.§.4.szakaszának /9/ bek.alapján. Sok éves és több évtizedes pedagógiai munkássággal bíró pedagógusok kerültek B/listára. A szegedi áll. főgimnáziumban már 1919.szept.12.-én hét középiskolai tanárt minősített az ellenforradalmárok csoportja "nemzetellenes", magatartás és kommunista meggyőződés miatt alkalmatlannak a magyar ifjúság nevelésére.⁷¹

Azonnali eljárással elbocsájtották a Szegedi Direktorium tanügyi előadóját Kálmán Bélát, továbbá Benedek Marcellt, Kmetty Bélát, Bródi Mihályt, Baranyi Jánost, Székely Vilmost, Kádas Györgyöt és másokat.⁷²

Hasonló sorsra jutott igen sok u.n. külterületi iskolákban dolgozó tanító is. A kommunista érzelmi, vagy egyszerűen demokratikusan gondolkodó tanítók és tanárok üldözésében, állásukból való elűldözéssel, különös odaadással az ellenforradalmi rémuralom iránt, kitűnt Horger Antal főisk.tanár, József Attila későbbi el-

71. Szegedi Áll.Főgimn.íratok 1971.578.Szegedi Állami Levéltár.

72. Szeged, főispáni iratok. 1920/21. 1502/6.SZÁL.

tanácsolója az Egyetemről. Több kommunista-érzelmi pedagógust "ajánlott" Haller István kultuszminiszter úr "figyelmébe". 73

A Tanácsköztársaság alatti magatartás üldözése címén még 10 év múltán is szerepel a Tanterületi Igazgatóság határozataiban ilyen fegyelmi irat. Sok esetben éppen a legkiválóbb pedagógusokat csapták el. Klebelsberg Kuno kultuszminiszter a Minisztertanács 1923. jan. 12.-i ülésén elismerte, hogy "igen sok kitűnő minősítéssel bíró tanerő helyeztetett B/listára." 74

A közigazgatási bizottsághoz került iratok tükrözik ezt a vad gyűlöletet, amely az "eljárások" idején uralkodott. A legtöbb elbocsájtott, vagy azonnal felfüggesztett pedagógus szóhoz sem juthatott védelmében. A sorozatos elbocsájtások következtében oly nagy volt a tanerőhiány, hogy a még leredukált óraszámmal, sem helyettesítéssel nem tudták biztosítani a normális tanítást. Ezért 1923-ban a kultuszminiszter által biztosított 15 új állással sem javult meg a helyzet, mert bár status volt, az állások hosszú ideig továbbra is betöltetlenül maradtak.

Ugyanakkor az ellenforradalmi rendszer urai az anyagi viszonyok kényszerítő erejével igyekeztek megnyerni a pedagógusokat. Az oktatási helyzet káoszáért a forradalmakat és azok szereplőit tették felelőssé, de ugyanakkor nem mondhattak le arról, amelyet Haller István fejtegetett 1921-ben, mely szerint szükség van a társadalmi konszolidációra, a kibékülés politikájára: hozzátéve, hogy a kibékülés meg van minden rendű és rangú emberben, aki nem csinál magának más eszméket. 75

Az u.n. nemzeti célok szolgálatába állítás azonban nem ment akadálymentesen. A pedagógusok nagyrésze megdöbbenően figyelt fel

-----

73. Szegedi polgármesteri iratok. 1919-1920. 420. szál.

74. Országos Levéltár. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek: 34 dossié. 70. csomó. 57. lap.

75. Szegedi Napló. 1921. I. 19. Haller István választási beszéde. -

nemcsak az 1920-ban elfogadott numerus clausura, a zsidótalanítás első lépésére, de láthatták a szegény emberek tehetséges gyermekei ellen alkalmazott elreteszelő politikát is. A pedagógusok jelentős része hosszú időn keresztül nem tudta összehangoztatni a saját és a dolgozó nép helyzetét a Horthy-rendszer kultúrpolitikai által hangoztatott u.n. egységes nemzeti célokkal. A 20-as évek elején a pedagógusok sőme nem lelkesedett Horthyék "rendszernálása" iránt. A politikai terror és az irredentista, szovinista demagógia propagandájával is csak igen lassan és hosszú évek után értek el eredményt a pedagógusok körében és meghunyászkodásra kényszerítették azok sőmöt. A kommunistákra szőrt rágalmakkal ellentétben a pedagógusok jelentős része arról győződött meg a Direktórium idején, hogy éppen a kommunisták védelmezték igazán és vőrukkel az ország függetlenségét. A pedagógusoknak egy része egyszerűen azért került B/listára, mert az ellenforradalmárok megítélése szerint a keresztény-nemzeti eszmék szellemében való pedagógiai nevelő munkára alkalmatlannak bizonyultak. Példaként említhetem azt az 1920-ban megtörtént esetet, amikor a vallás- és közoktatásügyi miniszter a szegedi szervek véleményére alapozva eltiltotta a tanítástól Lajos Soma nevelőt a szegedi áll.felsőkereskedelmi iskola tanárát ezzel az indokolással, hogy a keresztény és nemzeti célok szolgálatára nem alkalmas.⁷⁶

b./ A kulturfőlény diplomáciája és a szegedi
Egyetem megszervezése.

A hatalmat terrorisztikus diktatúrával visszaállító reakciós osztályok alapjában véve kettős fő cél megvalósítására törekedtek.

Egyik, hogy minden áron és minden eszkőzzel őrkidőkre biztosít-

-----

76. Polgármesteri bizalmas. 1920.-11.618.13.dosszió.473.írat.SZÁL.

sák kiszármányoló hatalmukat, kiváltságos jogukat a dolgozó nép felett, és második, hogy uralmukat kiterjesszék a szomszédos népekre, vagyis visszaállítsák az u.n. Szent István-i birodalmat, mítsen törődve az 1918-ban önállóvá és függetlenné vált államok létezésével. De az uralkodó osztályokon belül nézeteltérések voltak a terv realizálásának módszereiről. Mindenekelőtt a külpolitikai elgondolás, a terület-revizio eszközének tekintetében volt felfogásbeli különbség.

A szélsőséges jobboldali ellenforradalmi erők, a Szegedi Különítményesek Csoportjai, kizárólag a fegyverek erejével igyekeztek azt megvalósítani, míg az uralkodó osztályok Bethlen-féle irányzata egyelőre politikai és főleg kulturpolitikai "tényezővel" próbálták megvalósítani az előrendő célt. "De egyikek voltak abban a tudománytalan és soviniata felfogásban, mely szerint "a Trianon utáni Magyarország életképtelen, tehát vissza kell állítani a Kárpát-medence földrajzi-gazdasági és politikai egységét", mert szerintük ebben az egységben " a magyar nemzet hivatott vezetni". 77

Az uralkodó osztályok viszonylag reálisabban gondolkodó és számító csoportja, melyhez tartozott gróf Bethlen István, gróf Klebelsberg Kunó, gróf Teleki Pál és mások, a szélső-jobb fasiszta csoportokkal szemben megértették, hogy a terület-reviziót közvetlen katonai eszközökkel még nem lehet megoldani. Ezért egyrészt a nyugati hatalmakat akarták meggyőzni a területrevízióhoz való hozzájáruláshoz, másrészt belső konszolidációt kellett mielőbb megvalósítani az u.n. egységes és nemzeti célok érdekében. Ennek elérését nevezték a kulturfőlny diplomáciájának, vagyis az általuk aláírt Trianoni Békeszerződés igazságtalanságának a felszámolását annak a soviniata elvnek az alapján, hogy a magyarok

-----

77 . A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában. 166-67.old.Tankönyvkiadó 1961. -

kulturális téren "fajszűkebbek a románoknál, szerbeknél, csehek-
nél, szlovákoknál és ukránoknál". A magyar kulturfőlényről hangos-
tatott hang szövegekkel igyekeztek indokolni imperialista törek-
véseiket a szomszédos népekkel szemben.

A kulturfőlény demagógia mindenestre olcsóbb eszköznek látszott
a szociális demagógiánál, amely a hitleri és az olasz fasizmust
jellemozte. Az osztály ellentétek félretovéséhez is alkalmas esz-
köznek tűnhetett. Klebelsberg Kunó 1923. aug. 31.-én a nemzetgyűlés
költösgvetési vitájában ezt hangoztatta, hogy " mi kulturfőlényünk-
től és kulturánk erejétől várjuk nemzetünk feltámszását".⁷⁸

Később a Szegedi Tudomány Egyetem sulájában 1931. okt. 5.-én mon-
dott beszédében szintén ezt hangsúlyozta, hogy kultarpolitikája ab-
ból az alapszeggyöszödséből fekszt, mely szerint "mostani helyzetünk-
nek javulását, sorsunk jobbra fordulását csak ettől várhatjuk, hogy
minden téren fajszűkebbek leszünk s hogy ezt a világ irányzó nem-
zetei elismerjék."⁷⁹

Moz, ebbe a kulturfőlény diplomáciába illeszkedett bele a Kolozs-
vállról elmenekült egyetem Szegedre való telepítése. Bár a város már
1890-ben nagy összeget ajánlott fel / 400.000 Koronát/ az Egyetem
alapításához, erre azonban csak az I. Világháború utáni helyzetben
került sor. Most az ellenforradalmi erők rögtön felismerték, hogy
az elmenekült egyetemet csakis Szeged kaphatja meg. P. Ábrahám Dossó
belügyi államtitkár a szegedi ellenforradalom egyik vezető egyénisé-
ge mondta - 1920 I. 11.-én a szegedi választó-polgárokhöz intézett
beszédében - hogy szerinte Szegednél alkalmasabb helyet el sem le-
het képselni, mert " egy nagyon szomorú sorssal, a területi integ-
ritással függ össze a szegedi egyetem kérdése".⁸⁰

78. Klebelsberg Kunó válogatott cikkei, beszédei és törvényjavasla-
tai. 374. old. -

79. Beszámoló a szegedi Ferenc József Tudományegyetem 1931-32. évi
működéséről. 29-31. old. -

80. Szegedi Napló. 1920. I. 13. -

1920-ban ideiglenesen Budapesten talált elhelyezést a Kolozsvári Egyetem Jogi-, Természettudományi-, Bölcsészeti- és Orvosi Kara. Majd 1921.okt.9.-én kezdte meg munkáját Szegeden igen nagy dologi nehézségek és akadályok között.⁸¹

A szegedi Egyetem megnyitásakor az általános orvosi kar, a bölcsészettudományi, a természettudományi- és jogtudományi kar indult meg, valamint a gyógyszerészképzés.⁸²

A szegedi egyetemet különösen az 1926-ban meginduló építkezések megvalósításával erős adunak tekintették a kulturfőlény hangoztatása során. Az egyetem tanári karát mélységesen áthatotta a sovinizmus és többségükben teljesen egyetértettek az irredentizmussal, a faji politikával, az antikommunizmussal és a nemzeti keresztény szellemi irányzattal. Veszprémi Dezső rektor 1923/24. tanévének székfoglaló beszédé ebbe az eszmei, politikai koncepcióba illeszkedett bele. Állást foglalva a forradalmakkal szemben és az ország jövőjéről a "regenerálódásról", valamint az egyetemi oktatás és nevelés céljáról szólva a feladatot így fogalmazta meg: A magyar nemzet, vagy mondhatom úgy is, a magyar faj minden alkotásának... az egész országnak regenerációja érdekeink önzetlen istápolója csak azoktól várható, akik a magyar nemzet húsából való hús és vérből való vér."⁸³

Ez is jellemző példája annak, hogy a magyar értelmiség szegedi tagjai mennyire rosszul okultak a történelemből. A szegedi egyetem vezetői és tanárai nagy gondot fordítottak arra, hogy demokrácia és kommunista-ellenességben az antiszemitizmus terén a sovinszta irredentizmus élesztésében és ápolásában, valamint az u.n. keresztény- nemzeti eszmék szellemében való nevelésben kiemelkedjenek az ország más egyetemei közül.

81. Ferenc József Tud.Egy.Évkönyve.1937-1938.tanévről.15-17.old.
Magyar Tudománypolitika Alapvetése.1976-177.old.Kiadta:Tud.In-
tézetek és Társulatok Országos Szövetsége 1927. -

Az egyetemi felvételeknél nemcsak és nem is elsősorban a zsidó vallású fiatalok akadtak fel a szűrésen, hanem a főként a munkás és más dolgozók gyermekei. A munkás és nincstelen paraszt gyermekek tanulása nem illeszkedett bele a "nemzeti elit" kialakításának tervébe. Más részről a nemzeti öntudat hiányával megvádolt széles néptömegeket alkalmatlannak tekintették az u.n. keresztény-nemzeti eszmék hordozójának. Továbbá az egyetemi felvételi szabályzat is megakadályozta az u.n. politikailag és vallás-erkölcsileg nem megbízható fiatalok felvételét. Jellemző példa erre, hogy az egyetemi felvételi szabályzat előírta, hogy "erkölcsi bizonyítványban a folyamodó köteles feltüntetni előéletét s ha a proletár diktatúra idején 16 évesnél már idősebb volt, a proletár diktatúra alatt tanúsított magatartásáról is köteles beszámolni".⁸⁴

A származás szerinti kategória alapján történt felvételi elv egyik alapját képezte a rendszer iskola- és általános művelődés politikájának. Így szociális és faji védőpajzzsal körülbástyázott egyetem majdnem kizárólag az uralkodó osztályok művelődési kiváltságai közé tartozott. A szegedi Egyetem a maga nemében igyekezett a legreakciósabb politikai célok eszközeként megfelelni.

Az előbbiakban szereplő adatok mutatják azt a törekvést,⁸³ hogy a szegedi egyetemet mindezekelőtt katolikus egyetemmé akarták tenni. Összehasonlítás képen ismertetem az ország más egyetemei hallgatóságának vallási összetételét is.

82. A Ferenc József Tudom.Egyetem 1922-23. és 1926-27.évről szóló beszámoló. 417-425. old.-

83. Beszámoló a Szegedi M.Kir.Ferenc József Tudom.Egyetem 1922-23, 1926-27.évi működéséről. 20. old.JATE Könyvtár B.129.-

84. Dr.Laki Dezső: A Magy.Kir.FJ.Tud.Egyet.Igazgatását érintő törvények és rendeletek gyűjteménye.4.old.Szeged.1926.JATE Kt.B. 12.918. -

Városok : 1922-23 tanévben:

	r.kat.	g.kat.	evang.	reform.	izr.	
Szeged	563	15	56	228	211	
Pécs	505	11	62	134	805	
Debrecen	162	22	35	471	110	
Bp.-i Pázmány E.	4439	104	570	1159	525	85

c./ Iskolán kívüli népművelés, a kultúra támogatása és helyzete Szegeden 1919-1924.

Nem tekintem különösebb feladatomnak, hogy részletesen kitérjek a kultúra és a művészet problémáinak bemutatására, de Szeged szerepével összefüggő képhez ezek is hozzátartoznak. Ezért néhány utalással szeretném megmutatni a kulturális helyzetet. Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a kultúra nem volt szivügye a városi vezetésnek. Míg pl. vallási célokra lelkészek, kántorok dotálására, templomok fenntartására, stb. a város 1921-ben 669.661 Koronát, 1923-ban 2,014.978 Koronát költött, addig ugyanabban az évben művelődési kulturális célokra 396.484 Koronát, ill. 1,346.846 Koronát. A fasiszta rendszer helyi hatóságainak az a törekvése, hogy a város neves művészeit, íróit a rendszer mellé állítsák, meghiúsult. Az írókkal az irredentizmust akarták hirdettetni, mondván, "csak kultúrával lehet visszanyerni, amit fegyverekkel elvesztettünk". S amikor kísérleteik nem sikerültek, dühösen berzenkedtek amiatt, hogy "a magyar társadalom legtöbb régi jelese hallgat"⁸⁶.

Nemet mondott a reakciós politikának és eszméknek Juhász Gyula, József Attila, Babits Mihály és Mórá Ferenc is. Továbbá a festőművészek közül Nyilasi Sándor, Károlyi Lajos, Dinnyés Ferenc, Vlasits Károly és mások. Az írók és művészek haladó képviselői nem felejtették el Kukovecz Nana festőművésznő bestiális meggyilkolását Horthy darutollas fehér tisztjei által.⁸⁷

85. A M.Kir.FJ.Tud.Egy.Igazgatását érintő törvények.188 old.
Szeged.1926. - JATE Könyvt.489. -

Ennek ellensúlyozására meg azért is, hogy a burzsoázia és a földesúri osztály terveit a kultura eszközeivel elősegítsék a hogy a magyar népet az antiszemitizmussal, a fajelmélettel, a szovjetellenességgel beoltsák, látványos és hangzatos sovinszta irodalmi és művészi egyesületeket hoztak létre.

1920.III.1.-én tartott közgyűlésen hozták létre az u.n. Délvidéki Ligát Szegeden, ahol a résztvevő Zadravetz István tábori püspök által a magyar irodalom szellemi vezérének nevezett Herczeg Ferenc programot adó beszédében kifejtette "nem lehet megfeledkezni arról, hogy Magyarország határai a Lejtától a Székelyhavasokig és az Északi Kárpátoktól az Adriáig terjed".⁸⁶

Herczeg Ferenc egyik legfontosabb feladatként jelölte meg az internacionalizmus elleni harcot és a magyar nép faji felsőbbrendűségét hirdetve kijelenti: "magyarság bizonyára a világ legtehetségesebb faja". U.o. Zadravetz István e gyűlekezet előtt arra szólított fel, hogy az elszakadt területekről menekülőket talpra állítva arra kell őket tanítani, hogy törjenek vissza... legyenek méregkeverők, orgyilkosok, hogy a mi magyar földünk /vagyis a magyar-lakta területeken kívül a horvát, szerb, cseh, szlovák, román-lakta területek is/ magyar legyen.⁸⁸

Majd ugyancsak Szegeden 1920 máj.-ban irredenta programot meghirdető országos irodalmi napot rendeztek, ahol a különböző reakciós irodalmi társaságok megalakították a Fáklyatartók elnevezésű ellenforradalmi fasiszta szervezetet, úgy mond a "magyar kultura munkáseiból", a területi integritás védelmében. A Fáklya-

86. Szeged c. napilap. 1920.okt.3. Látogatás a szegedi kultura tényezőinél.

87. Kukovecz Nana festőművésznőt 1919.aug.5.-én Szatymazon gyilkolták meg a különítményes tisztek. Lásd: A forradalmak szegedi szentani. Visszaemlékezések 1918-1919-re. Tiszturak Szatymazon. 49-51 old.Szeged.1959.Szerkesztette:Csongor Győző

88. Szegedi Napló.1920.III.2. A Délvidéki Liga szegedi demonstrációja. -

tartók társaságának illusztris vezérkarában ott találhatók voltak: Prohászka Ottokár püspök, Szalay József városi rendőrfőkapitány, aki egyben a Dugonics Társaság elnöke is volt, továbbá Vojnovits Géza és Szpekár József író.⁸⁹

A szegedi haladó kultúra képviselői nem csatlakoztak a fasiszta ellenforradalmi szervezetekhez. U.akkor a reakciós fasiszta szervezetek és a rezsim politikája nem kimélte a kulturális társaságok tagságát sem. Az irodalmi és tudományos egyesületek törvényszékké alakultak át, felülvizsgálva minden író és művész politikai gondolkodását, állásfoglalását és hovatartozását. Mint a Szegedi Napló írója feljegyezte, "barbár oktalensággal ítéltek élők és holtak fölött".⁹⁰

A fasiszta terrorral dacolva a demokratikus kultúra képviselői a lakosság haladó rétegeivel rendre megemlékeztek a magyar történelem demokratikus és forradalmi hagyományeiról. 1920-ban megemlékeztek a 48-49-es függetlenségi és szabadságharcról, Petőfiről, Kossuthról, Tócsicsról, sőt Marx halálának évfordulójáról is.⁹¹

A művelődés intézményeiből a szellemi műveltség gyarapításától hivatalosan elzárt dolgozó tömegek a saját maguk alakította kulturális egyesületekben fejlesztették kulturális színvonalukat és műveltségüket. Ilyen szervezet volt a Munkás Színjátszó Egyesület, az Experantista Egyesület, vagy éppen a Munkás Könyvtár. Jellemző példája a munkás művelődésnek, a dolgozók kulturális igényének a város két könyvtárának forgalma. Az egyik, a városi Somogyi Könyvtár, a másik a Munkások Könyvtára. Az előbbinek 1920-ban a mintegy 100.877

89. Szegedi Napló. 1920. máj. 23. Köszöntő. - Szegedi Napló. 1920. máj. 26. Szeged Irodalmi Pünkösöd-vasárnapja.

90. Szegedi Napló. 1922. I. 15. Irodalmi amnesztia. -

91. A Munka. 1921. I. 28. Emlékezés Ady Endre halálának második évfordulóján. - A Munka. 1921. III. 15. Megemlékezés márc. 15.-ről. A Munka. 1921. III. 21. Megemlékezés Marxról halála évfordulóján.

könyvét 5110-en vették igénybe, míg a munkások könyvtárát könyv-
állománya 4.513 db./ 2368 olvasó vette igénybe. És összesen
30.785 esetben kölcsönöztek könyvet. A városi könyvtár állami
és városi dotációban részesült, a munkások könyvtárát meguk a
munkások filléreiből gyarapították.⁹²

- . - . - . -

92. A Munka. 1921.III.30. A Somogyi könyvtár és a muzeum. -

**3./ Művelődési viszonyok Szegeden 1924-1933-ig,
a stabilizációtól a világgazdasági válság végéig.**

**a./ A kulturális demokrácia megteremtésének klebelsbergi
felfogása és a szegedi iskolapolitika.**

Magyarország legújabbkori, a Horthy-fasizmus korabeli történelme világtörténelmi szempontból két egymástól eltérő szakaszt tartalmaz. Az egyik a kapitalizmus és nálunk a Horthy-fasizmus 1924-1928-ig történő ideiglenes stabilizációjának és megszilárdulásának időszaka. A másik a tökéletes világgazdaság 1929-1933-ig tartó szakasza.

Kétségtelen, hogy a magyarországi, művelődésügyi és kulturális viszonyokban - szűkebben Szeged arculatának alakulásában - két szakasz követhető nyomon, amely azonban nem érdemel külön időbeli szétválasztást. Ezt azért találtam ilyen módon célszerűnek, mert a művelődésügyi és elsősorban tanügyi tekintetben egy meghatározott arculatú korszakot jelent, történetesen annak az iskola-reform politikának a végrehajtását, amelyet Klebelsberg Kuno kezdeményezett. Ebben az időszakban a kulturális demagógia politikája érvényesül és csak a 30-as évek elején kezdi felváltani ezt a külpolitikai célok fegyveres erővel való elérésére irányuló törekvés. Hozzá kell tenni azonban, hogy a tárgyalt időszakon belül a mintegy 9 évből ténylegesen 4-5 év tekinthető olyan időszaknak, amikor a kulturális objektumok gyarapodtak. A gazdasági válság ugyanakkor szinte azonnal véget vetett azoknak az iskolai építkezéseknek is, amelyeket a Klebelsberg-féle program keretében akartak megvalósítani.

A törvényhozás 1925-ben fogadta el Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter nagy lármával propagált programját, amely 5.000 iskolai objektum felépítését vette tervbe. Ebből 3475

tanterem és 1525 lakás felépítését határozták el. A Klebelsberg által is minimálisnak nevezett programnak 1930-31-ben kellett volna befejeződnie. ⁹³

A reakciós kultúra képviselői által nagynak titulált vallás- és közoktatásügyi miniszter a szerinte is szerénynek nevezett program előkészítése és megvalósítása során két fontos politikai indítékkal érvelt programja mellett. Az egyik érv az, hogy Magyarországon a polgári demokratikus jogoknak é dolgozó nép javára való kiszélesítését veszélyesnek tartva, "kulturális demokrácia" program előkészítésével kell megvalósítani, vagyis a kulturális demokrácia meg kell, hogy előzze a politikai demokráciát. ⁹⁴

Ennek a kulturális demokráciának és annak pénzügyi fedezetének előteremtése a legkisebb mértékben sem veszélyeztette a finánciókéseket, az ipari tőkéket, a földesurakat és a reakciós dzsentrak hivatalnokai kar és katonatisztek uralmát. Klebelsberg Kuno 1918.okt. és az 1919.márc.-i forradalmakat csak ezzel magyarázta, hogy "a nemzet szélesebb rétegei alacsonyabb műveltségüknél fogva nem tudtak helyes véleményt alkotni politikánk alapvető kérdéseiről, a magyar nemzet helyzetéről és életszükségleteiről". ⁹⁵

Ugyancsak ő magyarázta meg a képviselőháznak azt a másik fontos érvét is, mely szerint a kulturális építést a tömegek értelmi színvonalának emelését igényli a gazdasági szükséglet is, valamint, hogy modern, komplikált termelési módok új, kényes műszerek, gépek és szerszámok mellett az értelmetlen ember többet árt, mint használ. A mezőgazdaságban is rohamosan tért hódít a motorek, a trak-

- - - - -

93. Elemi iskoláink fejlesztése. 1925-1930.4-5.old.Bpest.1930.
JATE Könyvtár.22.758.

94. Klebelsberg Kunó válogatott beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 330-331. -

95. U.az. 95. 365.old. -

ter, a földek villamos besugárzása, stb.. Mindezt nem lesznek képesek értelmetlen tömegek kezelni, a hangsúlyozta, hogy "ma az iskola kérdései legalább 50%-ig közgazdasági termelési kérdések". / Id.mű 373 old.-/

A fent említett és idézett Klebelsberg-örvek mellett harmadikként de nem kevésbé fontos motívumként szerepel az iskolapolitikai programban az, hogy a művelődési szint emelése, az iskola-építés helyettesíthetői esetleg a tömegek gazdasági, anyagi és szociális igényeit.

Ezek mellett az országos szempontok mellett egyes helyi érdekek, mint pl. a szegedi is, komolyan előtérbe kerülhettek. Ezek természetesen szoros összhangban álltak az országos igényekkel, pl. a területrevízió megoldása, a Nagy-Magyarország területi építésének visszaállítása motiválta az egyes helyi feladatok megoldását is. Pl. az Alföld, ezen belül Szeged, vagy az ország más városai és területeinek gazdasági és kulturális fejlesztését.

Szeged jelentőségét a "kulturális" megteremtésében nem lehetett csupán jelzőként mondogatni, mert aki kitekintett Szeged és Csongrád-megye művelődési helyzetére, viszonyaira, kulturális állapotára, szociális és egészségügyi helyzetére, nem volt nehéz megállapítani, hogy a terület hallatlanul elmaradott, a hogy az olcsó munkaerő kizsákmányolása nem változtatja meg alapvetően az elmaradt termelési módot és nem változtat a lakosság kulturális helyzetén. Az is feltűnő volt, hogy a lakosság óriási hányadának analfabetizmusa folytán ez a szegedi ugymond Világító Fáklya igen homályos árnyékot vetett. Horthyék irredentista külpolitikai célját ismerve, érthetőnek tartjuk, hogy a szegedi elmaradott kulturális és iskolai viszonyokon változásra kellett törekedniük.

Szeged és környéke tanyavilágában érezhető javulás az oktatási viszonyokban, csak a 20-as évek II.felében történik, míg a gazdasági válság időszakában ismét súlyos visszaesés következik be. A 20-as évek II.felére valószínűleg meg az egyetem egyes intézeteinek felépítése, több klinika átadása és néhány iskola megnyitása. Az egyetemi építkezés, amely 3,200.000 arany Korona hozzájárulást + telkek biztosítását igényelte a várostól, magába foglalta a belbőrgyógyászati, sebészeti, gyermekklinika, a bonctani intézet, az ideggyógyászati klinika, a kőbonctani-, törvényszéki orvostani intézet felépítését. Mindest 1930-31-re kellett volna a terv szerint befejezni. Szeged város közgyűlése olyan határozatot hozott a fentiekkel kapcsolatban, hogy 50 éven át 24 vagon bűza értékével egyenlő összegű hozzájárulással biztosítja az építkezés megvalósítását.⁹⁶

A másik fontos része Szeged fejlesztésének az iskolai építkezés. A város bel- és külterületén az 1926.évi 7.tvo. alapján 18 új iskolát kellett felépíteni és 39 iskola kibővítése és fejlesztése szerepelt a tervben. Összesen 104 tanterem és 34 lakás. A szegedi iskolafejlesztési akcióra az elemi népiskolai programban "sürgősségi sorrend" és könnyebb kivitel érdekében került sor.⁹⁷

Csongrád megyében a szegedi programon kívül még 82 tanterem és 49 lakás szerepelt az 1926.évi tervben.⁹⁸

Ezzel Csongrád megye Szegeddel együtt Pest megye után a második helyet foglalta el a programban. Ha pedig Szegedet, mint nagy várost hasonlítjuk össze a többi nagy várossal, úgy Szeged

96. Délmagyarország 1925.III.25. 10,800.000 ar.Koronába kerül a szegedi telep felépítése. -

97. Magyar Népoktatás.Budapest.1928.212-213.old. -

98. Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről.1925-1930.25-26.old. Budapest, 1930. -

az első helyen szerepel az iskola-építési programban.

Pécsett	28	tanterem,	25	lakás,	új iskola	5
Miskolcon	28	"	3	"	-	-
Debrecenben	58	"	30	"	-	-

szerepelt a tervben. U.ott 27. oldal.

Szeged törvényhatósági város területén, pontosabban a belterületen a következő iskola, tanterem és tanítói lakás felépítése szerepelt a tervben :

1. Alsóvárosi Zárda, rk. iskola	9	tanterem		
2. Rókusi áll.elemi népisk. új	12	"	1	lakás
3. Belterületi közs.iskola	2	"		
4. Aigner-telepi iskola új	2	"	1	"
5. Újszegedi közs.iskola	2	"	1	"
6. Somogyi telepi iskola	2	"	1	"
7. Klebelsberg telepi közs.i.új	2	"	1	"

Továbbá 28 külkerületi tanterem és 29 lakás szerepelt a tervben. U.ott 25-26.oldal. -

A tervből kitűnik, hogy a tantermek száma mellett meglehetősen sok a tanítói lakások száma. Ez adódott abból, hogy a helyi hatóságok nem biztosítottak lakást a pedagógusoknak és azok hiányában az állások sok esetben betöltetlenül maradtak. Ezért számolt a terv az iskolák mellett pedagógus lakások felépítésével is.

Másrészt az új iskolák többnyire egy-két tantermesek voltak és csupán szükség-megoldást jelentettek. Az összes felépült és átadott belterület- és külterületi objektumok száma 1928-ig: 77 tanterem, 27 lakás, aminek nagy része Szeged belterületén épült fel. Szeged belterületén 31 tantermet építettek. Tehát a tervet teljesítették. ^{belterületen} 99

Azonban a dokumentum kötet egyik szerzője nem titkolhatta el a keserűségét, hogy " az építkezés több helyütt az kilátásba helyezett állami támogatás dacára még mindig késik". - 1928.jan.1.-ig országosan 428 objektum építkezése még nem indult meg. U.o.123 oldal.

Szeged területén is igen nehézkesen indult meg az iskolaépítkezés. A földbirtokosok és tőkésék nem szívesen engedtek a művelődési követelményeknek. Szeged külterületi lakosság tanyavilága népoktatásának súlyos problémáit eleveníti fel a vallás- és közoktatásügyi miniszter a város polgármesteréhez címzett levelében, 1927-ben. Ebben megállapítja, hogy a központi kiküldött Szeged külterületi népoktatásának állapotát ismertető jelentésében rámutat azokra a hiányosságokra, " amelyek a tanyai lakosság kulturális szükségleteinél még mindig nagy számban fennállnak. Mintegy 40 új tanterem és kb. ugyanennyi tanítói lakás felépítéséről kellene gondoskodni." E levél 8 olyan helyiséget említ, ahol " halaszthatatlanul sürgősen felépítendőek a tantermek."100

A VKM.1927.szept.-ben közli a polgármesterrel, hogy Szeged külterületi iskola-építési programja szerint 43 építkezésnek kell beindulnia a következő évben 1,428.000 Pengő összegben. -U.ott. -

Erre a levélre a polgármester közli a VKM.-mel, hogy a munkeserő elbocsájtás miatt és a hiányzó kiadási tétel folytán lebonyolítani a munkát nem képes. - Ugyanott. -

Majd 1928.jan.30.-án a polgármester értesíti a minisztériumot, hogy a folyó évben 11 tanyai iskola építése kezdődik meg. A szegedi tanügyi és oktatási ellátottság helyzetét jól világítja meg az egyik peremkerületi / mai Béke-telepi/ lakosok által a közigazgatási bizottsághoz írt levél, amely megállapítja, hogy mintegy "150 azoknak a tanköteleseknek a száma az ismétlő iskolásokon kívül, akik
-----
100. Szeged polgármesteri iratok. 1927.637.-

4 km távolságra kénytelenek a városba járni, mely utak télvíz idején és esőzések alkalmával még a kocsikra nézve is járhatatlanok, s a szegény családok gyermekei a legszükségesebb ruhadarabokkal sincsenek ellátva".¹⁰¹

Szeged belterületi elemi iskoláinak száma 1929-1930 tanévre 12-re szaporodott. A kültelki iskolákkal együtt 113-ra.¹⁰²

Ugyanakkor az 1930-31-es tanévben az elemi iskolába járó tanulók száma 12.736, s már olyan jelzésekkel is találkozunk, hogy az egyes iskola-fenntartó hatóságok és adófizető polgárok panaszkodtak az iskolafenntartási költségek miatt. Az iskolaépítési programja keretében végrehajtásra került építkezési költségei és az iskola-fenntartási terhek valóban túlságosan nagyok voltak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter személyesen exponálta magát a magas költségek mellett, amikor pl. a szegedi polgármesterhez írt levelében "vallás-erkölcsi szempontból nagy fontosságúnak" minősítette, hogy az új iskolák egy része apácák vezetésére adassék, valamint hogy 2- és 4-tantermes iskolákban oltárfülkét is felállítsanak.¹⁰³

Az iskolák számának gyarapodását meglepően nem kísérte nyomon a tanerő létszám megfelelő növekedése. 1928-ban 110 állás volt az elemi népiiskolákban, ami alig 10 fővel több a 20-as évek I. felében szervezett állásokénál. 1930-ban 115 tanítói állás volt, de ebből 4-et nem töltöttek be.¹⁰⁴

Ugyanakkor a tanfelügyelői jelentésből megtudjuk, hogy már 1930-ban a VKM. több állansegélyes tanítótól vonta meg a segély folyósítását. A fentiekből láthattuk az iskola fenntartás súlyos terheit, de az illetékes minisztériumi vezetők csupán a gazdasági

101. Szeged város Közigazg. Bizottság iratai. 1928. 22/928. SZÁL.

102. Szegedi Iskolaszék iratai. 1927-1932. 1244, 111.480/1931. SZÁL.
A lemaradás itt 27 tanterem.

103. Szegedi Áll. Levéltár. Polgármesteri iratok. 1927/637., 4404/1927.

válság következményeivel magyarázták a programból kimaradt, tehát fel nem épített iskolák problémáját. A szegedi polgári ellenzéki sajtó drágai hangon adja vissza a "kulturális leépítés" egyre súlyosbódó állapotát. Mint kiderül, 1931-ben 30 szegedi elemi iskolai osztályt és 17 tanítói állást szüntettek meg. Továbbá megszüntették azokat az osztályokat, amelyeknek létszáma nem érte el az 50-et. E ugyanakkor erről a város polgármestere úgy nyilatkozott, hogy az u.n. kulturális leépítés, vagyis a tanítói állások és az osztályok megszüntetésének célja az, hogy a "népoktatás" ügyét helyes mederbe terelje.¹⁰⁵

Mielőtt a gazdasági válság időszakában beállt állapotok a művelődési viszonyok megromlását vizsgálnánk, tekintsük át hogyan alakult és szélesedett a népiskolás körzése a 20-as évek II.felében és a válság időszakában.

Az 1924-25 tanévben nagy Szegednek 88 iskolája volt, többek között 2 iparos tanonc iskola, 1 kereskedelmi felsőfokú, 5 polgári iskola, 1 gimnázium, 1 reáliskola, 1 leány-középiskola, 1 tanító- és 1 tanítónőképző intézet.¹⁰⁶

Szeged más városokkal összehasonlítva a népiskolai oktatás tekintetében az alábbi fejlődést mutatja 1925-ben:

Városok:	Iskolák	Tanulók	Tanítók:
Szeged	88	13.378	236
Debrecen	37	7.294	175
Pécs	14	4.089	103
Miskolc	14	4.666	108
Budapest	157	47.301	1794
Győr	21	3.483	100
Csongrád m.	61	11.808	302
			107.

104. Szegedi Iskolaszók Iratgyűjteménye. 1928-1932. 1115. irat. 1928. 460/1930. sz. irat, valamint az 1188 sz. irat.

105. Délmagyarország 1931. febr. 11. Újabb kulturális leépítés.-

A tanyai iskolák száma 66-ra csökkent és ezekben 6.200 elemi népiskolai tanuló tanult.¹⁰⁸

Az 1929-30 tanévben az elemi népiskolák adatai a következők:

V á r o s	Iskola	Tanuló	Tanár
Szeged	101	15.557	253
Debrecen	60	10.714	182
Pécs	18	4.539	108
Miskolc	16	5.221	112

Szeged tehát megőrizte az első helyet a vidéki városok sorában. Megjegyezzük, hogy a szegedi adatokban mind a tanulólétszám, mind a tanárk vonatkozásában a külkerületi iskolák adatai is beemeltetnek. Szeged belterületi iskoláiban az 1929-30-as tanévben 5.769 elemi iskolai tanuló tanult, osztályok száma 64 volt, az egy osztályra jutó tanulók száma több mint 60. Ugyanakkor Szegeden voltak még egyházi iskolák: Szegedi Izraelita Elemi Iskola, Ludvigné magániskola, Görögkeleti Iskola és egy Református Elemi Iskola.¹⁰⁹

A fenti adatokból kiderül tehát, hogy az osztályok, tantermek zsúfoltsága nem csökkent, az iskola-program megvalósulásának végére sem. A Magyar Népektetés c. dokumentum kötet szerzői által döntő változásról szóló és Klebelsbergot dicsőítő fejezetek mellett a statisztikai kimutatások mellőzik a még mindig el nem tűnt gondokat. Számos iskola állapota továbbra is szinte kétségbeesítő volt. Tanításra alig alkalmasok. Jól illusztrálja ezt a helyzetet az egyébként haladó és demokratikus gondolkodástól igen messze álló, a fasizmus fajvédő Debay Gyula ügyvéd beszámolója a szegedi Közigazgatási Bi-

106. Magyar Statisztikai Hivatal, az 1924-25. évekről. Budapest. 1927. 227. old. - SZÁM. 216. -

107. Statisztikai Évkönyv. 1926. az 1925-26. évekről. 216. 219. 234 old. -

108. Szeged. Magyar városok monográfiája. 1927. 290-31. old. SZÁM. 246.

109. Szeged Város Iskolaszék. 1929. évi jelentése. 29. iratcs. 708-750. sz. iratok. -

zottság 1930.márc.-i ülésén, ahol egyebek között elmondta, hogy "egyes iskolák, pl. a Bajorholmi és a Kossó István külterki iskolák annyira rossz állapotban vannak, hogy életveszélyes a benttartózkodás".¹¹⁰

A 20-as évek végére és a 30-as évek elejére ismét nagyon megnövekedett az egy tanóra jutó tanulók száma. Amit bizonyít néhány szegedi iskolai adat is. Az újszegedi Elemi Népiskolában 888 tanulóra 16 tanító, a Szilléri Iskola 562 tanulója 12 tanító, a Szentgyörgy-téri Iskola 441 tanulója 11 tanító jutott.¹¹¹

Ugyanakkor a Horthy-rezsim reakciós iskolapolitikájának tendenciájából következett az a helyzet, hogy bár sok elemi népiskola túl zsúfolt volt, az 5-6 osztályok szinte néptelenek voltak. Az 1925 utáni években bekövetkezett létszámcsökkenést az iskolákban igyekeztek a háborús évek népszáporulatával megcompensálni, azonban tény, hogy az iskolai építkezési program messze elmaradt a követelménytől, és a tanulóknak egy része továbbra sem jutott el az elemi ismeretekig sem. 1930-ban egy tanfelügyelői jelentés szerint 400 szülő gyermeke nem járt elemi iskolába.¹¹²

A Horthy-rendszer kormányai elegendőnek tartották, hogy a dolgozó nép gyermekei csak a 4-osztályú elemi iskolát végezzék el. A teljes írástudatlanság száma a hivatalos statisztikai kimutatás szerint 1930-ban Szegeden a lakosság 10%-át képezte a megelőzte Pécsét, Debrecent, Miskolcot kétszeresével az analfebéták számát illetően.¹¹³

110. Közigazgatási Bizottság iratai.1930.márc.313/1931.SZÁL.

111. Szegedi Iskolaszéki Iratok.1928-29. A 691-749-ig. SZÁL.

112. Nélmagyarország.1930.nov.14.- 12.736 gyerekek jár a szegedi elemi iskolákba.

113. Magyar Statisztikai Közlemények. 1930.29.old.SZÁL.215.

**b./ A dolgozó nép gyermekeinek továbbítási lehetősége
a közép- és felsőfokú oktatási intézményekbe.**

A középiskolákba való bejutás a munkás és szegény-paraszt dolgozók gyermekeinek változatlanul nehéz volt. A Baross Gábor Főreál Iskolába az 1927-28. évben végzett tanulók között a statisztikai kimutatás szerint munkásszármazású nem szerepelt. Ugyan az évkönyvben feltüntetett kimutatásban a 8. osztály tanulóinak szociális összetétele a következő volt:

Ipari, kereskedelmi és banktőkések	40 %	
Katonatiszt, csendőrtisz	10	
Tisztviselő, értelmiségi	31	
Megászó	11	
Nyugdíjas	6	
Egyéb segédszemélyzet	0,9	
Többi ismeretlen	1,1	114

A Dugonich András Gimnázium 1929-1930. tanévről szóló Értesítőjének adatai szerint az 517 tanuló között munkás és nincstelen szegény-paraszt származásúak aránya 1.3 %.¹¹⁵

A szegedi Női Felsőkereskedelmi Iskolában / amelynek élén gyár-
iparosokból, nagykereskedőkből, és hivatalnokokból álló igazgató-
ság állt/, az 1929-1930. tanévben a 236 tanulóbból nagybirtokos és
közép-paraszt 17.8%, kintulajdonos, földműves 2%, ipari, kereskedelmi
bank és közlekedés tőkések 35%, értelmiségi 14%, katona és csendőrtisz
5%, tisztviselő 17%, munkás és alkalmazott 0,2%, megászó, nyugdíjas,
5%, egyéb ismeretlen 4%. A Szegedi Felsőkereskedelmi Iskola 1929-
1930. évi Értesítője. SZÁL.126./¹¹⁶.

114. Baross G. Főreál Isk. Évkönyve 1927-28. SZÁL.90.

115. Dugonich A. Városi Gimn. 1929-30. Értesítője. 51. old. SZÁL.212.

116. Szegedi Felsőker. Isk. 1929-30. évi Értesítője. SZÁL.126. -

A szegedi Tanítóképző Intézet szociális összetétel 1928-29 tanévben :

Munkás 0,9 %

Földbirtokos és tőkése 21

Kereskedő és kisiparos 12

Ipari és keresk.tisztv. 15

Intelligenci: pap, tanár,
orvos 34,1

Magdíjas és altiszt 16

Egyéb ismeretlen 1

117

A középiskolai tanulók száma 1924-25 tanév után évről-évre apadt. Természetesen a középiskolák közé soroljuk a polgári iskolákat is, melyek nem teljesértékű középiskolai típusú iskolák voltak, de mint már korábban láttuk, meghatározott rétegek középfokú intézménnyé avatták. A polgári iskolákban tanulók száma 1928-29 évek között általában mintegy 1.500-nal több volt mint a gimnáziumok és reáliskolák tanulói, de a polgári iskolákban is volt csökkenés. Így pl. a II.kor.polg.fiu-iskola létszáma 1925-ben 405, 1927-28-ban 248. - A II.kor.polg.leányiskola 1925-ben 237, 1928-ban 193 létszámú volt. 117

A középiskolák tanulóinak létszámcsökkenése véleményem szerint két tényből eredt. Először is a természetes szaporulat visszacsökkenésének következtében, másodsor közrejátszott a nem lényegtelen felismerés is, a kispolgári rétegek részéről, hogy a részükre kialakított polgári iskola a jövőbeli karrierhez nem nyújt megfelelő műveltségi alapot. A továbbjutás a felsőfokú intézményekbe a polgári iskolákból nem volt lehetséges.

Összegezve: a népi iskolai építkezési program szegedi vonatkozását megállapíthatjuk, hogy 1921-ig, vagyis a terv kitűzött határidejéig összesen 30 tanteremmel maradt adós a kormányzat és a he-

lyi hatóságok. Az írástudatlanságot előidéző okok továbbra is fennmaradtak. Ennek felazámolása gondot okozott ugyan a rendszer kultúrpolitikusainak, de lényegében véve semmi hathatós intézkedést nem hoztak a tankötelességen túli korúak analfabetizmusának megszüntetésére. Jellemző erre Iaky Dezsőnek az a megállapítása - a kulturális viszonyok kérdéseit kutatva jutott erre - hogy az analfabetizmus "kihálásához" az írástudatlan elem eltűnéséhez megállapítása szerint 40-50 évnek kell eltelnie.

Bethlenék és Klebelsbergék jól tudták, hogy az ötezres objektum programja kevés lesz elemi iskolai képzés teljes megvalósításához is, amikor a 30-as évek elejére a természetes szaporulattól eredő mintegy 100.000 főnyi 6 éves korú többletre számítottak.

A VKM. egyes szakemberei komolyan mérlegelték a sürgető tennivalókat és hangoztatták annak szükségességét, - a Trienon megváltoztatására és a gazdasági viszonyok fejlődésére hivatkozva -, hogy "a kitért való küzdelemben csak a nemzet boldogulhat, amely a harcat a tudás fegyverével felszerelve vivje meg". 118

Mindezt figyelembevéve a VKM. egy nyolc-ezres elemi iskolai programm körvonalait dolgozta ki 1926-27-ben. 119

Ez a terv az azonban nem jutott túl az előkészületeknél. A másik, a kormányzó által 1928.jan.28.-án a kultuszminiszterhez intézett legfelsőbb kézirat elrendelte, "hogy a miniszter 8 osztályú népiskola 10 évi átmeneti idő alatt való fokozatos megvalósítására készítsen törvényjavaslatot." 120

117. A szegedi középiskolák értesítői 1920-1940-ig. SZÁL.103-117.

118. Tájékoztató elemi iskoláink fejlesztéséről. 1925-1930.2.old. Bpest.1930.JATE. -

119. Magyar Népektetés. 24.old. -

120. Sonogyi József: Hazánk közoktatásügye a II.Világháborúig. 30.old.Bpest.1942. -

Ez azt jelentette, hogy egy 10 éves átfutási idő után általánossá kellett volna a 6-14 éves korig terjedő 8 osztályos népiskolai oktatásnak. Ehhez még 2 éves ismétlő csatlakozott volna, s így a tankötelezettség határa 16 évre emelkedett volna. Ennek bevezetését 1940-től kezdődően jelölték meg. E program tárgyalására ezuttal nem térünk ki, annál is inkább, mert a gazdasági válság időszakában ez a javaslat nem is került tárgyalásra a parlamentben.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a tén^{sem}yt, hogy a Horthy-fasizmus kormányainak Szeged iránt hangostatott elkötelezettsége és a szakirányú képzés előmozdítására való állítólagos nagyfokú törekvése nem valósult meg. A gazdasági ^{nak}nevezett iskolák tárgyaikat tekintve alig különböztek az elemi iskoláktól. Másrészt, ha pl. az ipari-tanonc iskolákban tanulók számát vizsgáljuk, azt is látjuk, hogy a szakipari képzés területén nem történt számottevő előrehaladás.

Itt is összehasonlítjuk Szegedet a többi nagy város helyzetével.

Az ipari tanulók száma 1925-26-ban.

Szegeden	iskola	3	tanonc	1867	
Debrecenben	"	3	"	2130	
Pécsen	"	3	"	1267	
Miskolcon	"	2	"	1036	121

c./Alábbiakban röviden áttekintjük a pedagógusok helyzetének alakulását.

A tanítók és tanárok kötelessége mindenek felett a vallás-erkölcsi nevelésben, a nacionalista és sovinszta tudat kialakításában volt megjelölve.

A kor kulturpolitikusi abból az elgondolásból indultak ki, hogy "a népektetés mindenkor függvénye a kor világnézetének, általános kulturájának, politikai és gazdasági érzelatainak", írta Somogyi József az idézett műben.

Az iskolák igazgatói jelentéseiben szinte refrénként hangzik az örök utalás a választékos, a nacionalista nevelésre. A Szil-léri iskola 1930-31-es tanévi jelentésében dicsekedve jelenti fellettes hatóságának, hogy az iskola lát több irredenta jelmondat díszíti, többek között a "nem-nem soha!". A szegedi III.ker.áll. polg.fióiskola 1928-29-es tanévi Értesítőjében a tantestület munkájáról szólva kijelenti, hogy "a vallásos érzület, a keresztény öntudat és minden áldozatra kész hazaszeretet kifejezése munkájuk fő célja."

A tudománytalan és vallási dogmákban való meggingathatatlan hitet, valamint a más népek iránti gyűlöltre való nevelést hirdették a gimnáziumok is. A Klausál G.Reálgimn.1929-30.évi tanévről szóló Értesítő megállapította, hogy "szigorúan megköveteljük tanítványainktól a meggyőződésen alapuló mély, vallásos hitet".

Vasár- és ünnepnapokon az igazgató és a tanárok vezetésével a tanulókat istentiszteletre vezették. Másrészt igyekeztek a pedagógusokat minden lehető nacionalista-irredentára és fasiszta társadalmi szervezetekbe bevonni és aktív munkára bírni. Ilyen szervezetek mint a Levante, a Szent Izsak Levante Egyesület, a Katolikus Legényegylet, Polgári Lövész Egyesület, az Ave Maria Kongregáció és még sok más vallásos és irredentista szervezet volt a pedagógusok iskolán-kivüli munkájának színhelye, ahol - ugyancsak hazafias tevékenységet végeztek.

Ezekben a szervezetekben való részvétel alól a pedagógusok nem vonhatták ki magukat, mert ellenkező esetben gyanússá váltak, vagy repressio érte őket. Mintahogy ténylegesen ilyen sorsra, sőt állásvesztésre jutott 1924 .okt-ben Gáspár Dezső szegedi közs.ele-mi iskolai tanító, akit a Szeged Városi Közigazgatási Bizottság utasítására Gombkötő Antal tanfelügyelő a Szegedi Iskolaszék Fe-gyelmi Bizottságának határozatára felmentett állása alól azzal az indokolással, " a nevezett sértő flegmával előadott módon a hábo-rú alatt fél-tüdejének elvesztésére hivatkozva, továbbá tanítói és családi elfoglaltságára apollálva kifogásolta, hogy neki még leventékkel is kell foglalkoznia". A Bizottság megállapította to-vábbá, " tanító ezzel az eljárásával az állam érdekei ellen csele-kedett, amint a nemzetnevelés fontos munkája alól kivonta magát". Nevezett pedagógus számos alkalommal kérte büntetésének felülvizs-gálatát, míg végül 1927.jul.-ban a fenti indokolással végleg lezár-ták az ügyét azzal, hogy nem taníthat. 122

A 20-as évek végén és a gazdasági válság kezdetével a pedagó-gusok körében is egyre gyarapodott - mint arra már korábban utal-tunk - az állástalanok száma. Ezt lehet a gazdasági válság rovására is tudni, de a valósághoz közelebb áll az, hogy a 20-as évek II. felében, amikor nagy volt a tanerő-hiány az iskolákban, a VKM.ter-vei között nem szerepelt a pedagógusok állástalanlásának teljes megszüntetése. Az 1924-25-ös években végrehajtott újabb B/listázás igen hátrányosan hatott a tanerő szükséglet ellátására.

A Délmagyarország 1925.szept.17.-i száma foglalkozva a tanerő-hiány problémájával rámutat arra, hogy a tanítók hiányát a szegedi elemi iskolákban most is elapossan megérzik. Pedig - írja - bizony vannak szegények állástalanul elegenden. 123.

122. Szegedi Közi.Biz.irátai.22.1047/1927.;VKM.1047/1927.irat.SZÁL.

123. Délmagyarország.1926.szept.17.-Pedagógus-hiány Szegeden. -

Ugyanennek a lapnak másik számából erről értesülünk, hogy a polgári iskoláknál is egyre aggasztóbb a tanárhiány. "Az iskolák redukált óraszámúval és állandó helyettesítéssel dolgoznak; hozzáfűzi, hogy a legtöbb iskolában 2-3 tanár hiányzik".¹²⁴

A létbizonytalanságban mesterségesen és tudatosan tartott pedagógusok hallatlan mértékben ki voltak a hatóságnak szolgáltatva. Az elemi, a polgári iskolák és a gimnáziumi tanárok fizetése közt is igen jelentős volt a különbség. Az utóbbiakat viszonylag magasan fizették a rendszerben. 1927-ben kiadott fizetési rendeletet 1928-ban egy újabb módosítás követi. A kezdő fizetésű 9. osztályba sorolt tanítók kinevezése esetén évi 1.207.68 Pengőt kaptak. Tíz évi szolgálat után 1.468.80 Pengőt, 25 évi szolgálat után 2.248.- Pengőt, 30 év után 2.248.-3.220.- Pengőig emelkedhetett a fizetés.¹²⁵

Az állandósított pedagógusok mellett nagyszámban voltak havi-díjasok és helyettesítő napidíjas nevelők is. Ezek illetménye lényegesen kevesebb volt a véglegesített állásúknál. Ezek teljes mértékben ki voltak szolgáltatva az igazgatóknak és a helyi hatóságoknak és mindezeket felül pl. a havi díjasok is a nyári időszakban nem kaptak illetményt.

A konszolidációs éveket figyelembe véve, tehát 1927-ben egy jól kereső kendergyár ffi munkás 20-30 Pengőt keresett havonta, az átlag-bérek pedig heti 12-17 Pengő körül mozogtak. Ehhez viszonyítva egy kezdő fizetésű pedagógus heti átlag illetménye is elérte a 23 Pengőt. A 10 évi szolgálattal rendelkező pedagógus évi bére 2.400.- Pengő volt /1. osztályba sorolt/, a a heti fizetése elérte 39.2 Pengőt.¹²⁶

124. Délmagyarország. 1925. okt. 18. sz. - A polgári iskoláknál egyre aggasztóbb a tanárhiány. -

125. A Magyar Népoktatás. 1930. 79. old. -

126. G. Sós Katalin: A munkásság helyzete és sztrájkharcai Szegeden az 1920-as években. Acta Universitatis szegediensis sectio historica. Történelem I. 40. old. 1957. -

Ilyen körülmények között a meghunyászkodás egyre nagyobb méreteket öltött a pedagógusok körében. A sovíniszta-irredenta hangulat-keltés, a Irionon hamis magyarázata a pedagógusok közül is sokat félrevezetett. Másrészt gondolkodásukat és a Horthyista kormányok politikájának helyes megértését megnehezítette az a kirakatpolitika, amelyet Szegeden folytattak kulturális téren. Sokan felülttek a Szeged "történelmi és nemzeti" szerepéről tárgyalt hamis demagógiának. Számcsan elfeledték, hogy Szeged igazi rangját, hírnevét és megbecsülését az ország előtt azal gyarapíthatta volna a korábbi évtizedekben, hogy a haladó kultúra és a demokratikus eszmék, valamint mozgalmi törekvések gazdag tőrével járult hozzá a nemzeti létünk és társadalmi haladásunk igaz ügyéhez. Szal magyarázható, hogy a 20-as évek II.felében egyre több pedagógus nevét találjuk a Turul szövetségben, a Szittyák Társaságában, a Werbőczy Bajtársi Szövetségben és más hasonló fasista szervezetekben.

Az iskolákban mindenütt a végsőkg korbácsolták az antiszemitizmus hullámát a kommunista-ellenességet és egyre fokozták a szomszédos népek elleni sovíniszta gyűlöletet. A fajgyűlölet szitása és ébrenztése a szegedi iskolákban egyre borzalmassá tette a légkört a gyermekek között is. Már nem volt iskola - írja a Délmagyarország - 1925.szept.13.-i száma - ahol ártatlan gyermekek ne sütötték volna egymás homlokára: "a te apád gazember", már nemcsak a felnőttek között, de a gyermekek körében is elterjedt az a mérgező gondolat, hogy az idegenül hangzó nevet viselő gyermek bőre alatt "bűdös kommunista, szocdem., cseh, szerb, vagy zsidó vér csorog". Az idézett lap 1925.szept.13.-i száma. Levél Bethlen Istvánhoz.¹²⁶

- - - - -

126. G.Sós Katalin: A munkásság helyzete és sztrájkharcai Szegeden az 1920-as években. Acta Universit.szeged.sectio historica. Történelem I.40.cik.1957. -

A szegedi pedagógusok zöme tehát a súlyos anyagi, erkölcsi és politikai nyomás sulya alatt lassan kiegyezett a fasiszta rendszerrel. A kommunistákkal nem merték keresni a kapcsolatot, noha tudták egyesek, hogy Szegeden is működnek kommunisták a fasiszta terror ellen. Az állástalanság része a fasiszta politikai és szellemi célok szolgálatába szegődöttette őket. Tény, hogy a helyi hatóságok és a VKM. szigorúan fegyelmezte az elégedetlenkedő pedagógusokat, pl. az 1925-26-ban a ^{kevés} fizetés miatti elbocsájtások során "renittenszkedő" pedagógusokat. Klebelsberg Kuno személyesen is megfenyegette őket az 1926. évi költségvetési expozéjában, amikor ezek felé a pedagógusok felé fordulva kijelentette: "ha ezek a hangok megismétlődnek, akkor nemcsak a jóakaró minisztert, de a szigorú minisztert is magukkal szemben fogják találni". S ha a tanítószág ezt mondaná - folytatta tovább - hogy a csekély fizetés miatt nem képes a maga hivatását teljesíteni, akkor azokat a tanítókat, akik ezt hirdetik, el fogom állásukból bocsájtani, mert a mi körülmények között csak olyanokkal tudok dolgozni, akik leö. 3-ban teljesítik a maguk kötelességét."¹²⁷

A kultuszminiszter hangsúlyozta, hogy különös fontosságot tulajdonít - úgy mond - az intelligenciából aláírói feltérő lelkesedés lendítőerejére is. U.o. 675. old. -

Noha a pedagógusok jelentős része nem is végezte lelkesedéssel a rábízott feladatot, de Szegeden is akadnak a fasiszta rendszert hűségese és lelkesedéssel szolgáló olyan pedagógusok, mint pl. Babiczky Ede, Devits Gábor, Esák József, Eperjesi Kálmán stb.¹²⁸

127. Klebelsberg Kuno válogatott beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Bpest. 1928. 564-65. old. -

128. Népmagyarország 1927. dec. 24. Fasiszta elemek botránya a Kassa szálló előtt. - Népmagyarország 1939. okt. 28. Turul Szövetség és a Dugonich András Bajtársai Egyesület rendezvénye a Hági Étteremben. -

A szegedi pedagógusok nehéz helyzetét idézi fel Dr. Kémeth István főiskolai tanár visszaemlékezése is, amelyben elmondja, hogy a legtöbb fiatal diplomás csak 2-3 évi háza-vona után kapott állást. Továbbá, hogy egy pedagógus 3 év alatt 116 kérvényt nyújtott be különböző helyekre állás-szerzés érdekében. 96-ra nem kapott választ sem, több helyről sajnálkozó tartalmú levél érkezett.

Az állástalan diplomások kilátástalan helyzetét igen jól tükrözi három friss-diplomás fiatalember helyzetéről szóló beszámoló. Az egyik műegyetemet végzett mérnök, a másik jogász, a harmadik filozófus. Külön megkérdeztem őket - írja a riporter - mit fognak kezdeni vadonatúj diplomájukkal? Nem tudom, válaszolta a filozófus. - Fogalmunk nincs, nézett le a jogász. Műegyetem Budapestre villamoskalkulaznak - fordította félre a fejét a mérnök. Az országnak nincs szüksége a mi munkakedvünkre, sőt még fizikai erőnkre sem. A "gépészmérnök ur" benyújtotta kérvényét minden valamirevaló gyárhoz és megírta ezekben a kérvényekben, hogy diplomáját kitüntetéssel szerezte meg. A legtöbb vállalat nem is válaszolt. A "tanár ur" a kultúrminisztériumot ostromolta meg kérvényeivel. Az éhelyzete még nehezebb, mert diplomája tulajdonképpen csak fél diploma, le kellene szolgálnia a gyakorlati éveket. Kérvényében ilyen gyakorlati helyet kért. De válasz az volt, hogy nincs hely sehol. A jogi diplomás: folyamodtam az összes táblák elnökehez, a gyakornoki, a jegyzői kinevezésért. Engem is előjegyeztek, vagy pedig azt válaszolták, hogy nincs üres állás.

Mit tudunk kezdeni vadonat-új diplománkkal?

Csináltotunk sárgarózból névjegyet, hogy doktor XY., aztólól akasztjuk a nyakunkba, hátunkra pedig ráírjuk piros plébászal, hogy "éljen a kulturfölény" - mondta a jog- és államtudományok doktora".

A Horthy-rezsim urai a helyzet ellenére olyan látszatot igyekeztek kelteni, mintha a pedagógusok állástalansága valóban létező értelmiségi túltengésből eredt volna, amire az ország igényeit tekintve nem volt szükség. Másrészt tudatosan igyekeztek növelni az ország gazdasági, tudományos, stb. szükségleteitől függetlenül a diplomások számát. Ennek célja a "kultur-fölény" bizonyítása volt.

4./ A szegedi Egyetem fejlesztésének kérdései.

A Szegedre telepített Egyetem szerepéről a Horthy-rendszer politikai vezetői nem is tagadták, hogy annak az irredentista revizionizmust kell jelképeznie. Ennek ellenére a szegedi egyetem sorsa egyáltalán nem volt stabil. Hol a megszüntetésének, hol a fejlesztésének gondolatával foglalkoztak. Pl. Teleki Pál miniszterelnök, Szeged II. kerületének képviselő-jelöltje 1925-ben a választó polgárok tudomására hozta, hogy a Bethlen kormány a legszívesebben megszüntette volna a szegedi egyetemet. Ries Frigyes, az egyetem 1925-26 tanévi rektora szintén szkeptikus hangon célzott az egyetemi építkezések körüli huzavonára.

A város által vállalt óriási tehertételről Klebelsberg Kuno is elismerte az 1926 évi költségvetési expozéjában, hogy az szinte a város erejét meghaladó összegű vállalkozás volt. A város adófizető polgárai, főleg amiatt elégedetlenkedtek, hogy az állam aránytalanul kevesebb összeggel járult hozzá az egyetemi építkezés tehervállalásához, mint korábban ígérte és mint más egyetemek fejlesztéséhez.

A város a Népszövetségi kölcsön mellett 725.000 dollár kölcsönt vett fel egyetemi beruházási célokra a Speyer Comp. new-yorki cégtől, továbbá az Angol-Magyar Banktól 300.000 dolláros függő kölcsönt a Magyar Nemzeti Bank útján a második 770.000 dolláros kölcsönt a

Speyer Comp.new yorki bankháztól. 129

A szegedi polgárság azt is felrótta a kormánynak, hogy a népszövetségi kölcsönből az egyetemekre fordított összegeket aránytalanul osztotta el. Az egyes egyetemek a következő összegben részesedtek:

Bpesti Pázmány Péter Egyetem	75,055.551.000	Korona
Pécsi Egyetem	26,926.804.000	"
Szegedi Egyetem	22,937.980.000	"

Végül a szegedi polgárnak tudomásul kellett vennie azt is, hogy 50 éven át lesz leterhelve minden lehető módon. 130

A Rezzich Béla mérnök tervei alapján gyors-ütemben kibontakozó építkezés - mely 12 objektumot vett figyelembe a amellyel együtt folyt a püspöki palota és a fogadalmi templom építése - a gazdasági válság kirobbanásának kezdetén le is állt. A fogadalmi templom átadására 1930.okt.23.-án került sor. 1929.nov.9.-én adták át a fizikai és kémiai intézetet. De nem épült fel a rektori adminisztrációs-épület, a jogtudományi kar és az ideggyógyászat épülete. 131

Az 1928/29-es tanévet lezáró rektori beszámoló megjegyzi, hogy az előírányosított 11,000.000 Pengő a közbejött drágaság miatt már nem elegendő az építkezés befejezéséhez. Ugyancsak megemlíti, hogy az egyetemi ifjúság fokozódó nehéz anyagi körülmények között tanul. Kiderült, hogy az 1932/33 évi állami dotációk eredményeként Debrecenben és Pécsen egy egyetemi hallgató 1800 Pengőbe került, Szegeden 1000 Pengőbe került az országnak.

A szegedi egyetemre történő felvételek feltételei azt biztosították, hogy a hallgatóság szociális összetételében kidomborodjék az uralkodó osztályok kiváltságos helyzete. Nem véletlenül hangoz-

129. Szeged Szab.Kir.Város.Házi pénztárának 1927.évről szóló számadása.Szeged.1928.84-86.old.32AL.1927-1930.

130. Délmagyarország.1926.jan.30.Az 1926.évi állami beruházásokban mi van felvéve a szegedi egyetemre.

totta Flaboleberg, hogy az ő tudománypolitikaijának alapja az a gondolat, hogy a kultúrát jó-kor ember képviselje. Így osztály-politikával végzetták ki azokat, akik a nemzet vezetői lettek. Ebben részesültek az egyetemi felvételtől és a.n. tisztviselői osztályok és köztjelek, a nagybirtonokok, a háztartások, és birtokosok, és a tényleg.

A hallgatók; statisztikai felvétel 1925-27 tanévben:

Hely- és községintézkedés	32	
Földbirtokok	203	
Tisztviselő, pap, tanár, stb.	603	
Ipari, kereskedelmi, bank-törzs	201	
Nyugdíjas	30	
Család és egyéb munkás	5	132
	1126	

Az 1931-32-es tanévben a hallgatók száma 1.616. Földbirtokok 233, ipari és banktörzs 200, kisiparos, kisüzemű 180, tisztviselő, pap, tanár, eszméztől 1027, nyugdíjas tisztviselő 126, ol-tartott ismeretlen 53, ipari és kereskedelmi dolgozó 39.¹³³

Ez a statisztika mutatja, hogy az egyetemi felvétel statisztikájában a hallgatók között a legnagyobb hányad a tisztviselő, birtokosok, továbbá nyugdíjas tisztviselők gyermekeire es-nik. Jelentik továbbá, hogy nagyarányban eszméztől még fiatal ipa-rozók, papok, tanárok, tanítók, továbbá a kereskedelmi, a bank-pénz-tárak, a közlekedés körébe tartozó tisztviselők és földbirtokosok gyermekei.¹³⁴

131. Beszámoló a magyar Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1927/28. évi működéséről. Budapest, 1929. 121. old. -

132. Magyar Statisztikai Évkönyv. 1927. 229. old. -

133. Beszámoló a magyar Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1931/32 évi működéséről. 24-31. old. - JATE Könyvtár.

134. Belsőgyarország 1929. máj. 22.-i sz. Az egyetemi felvétel statisztikája. -

Az uralkodó osztályok és rétegek képviselőinek az egyetemi tanulását nagymértékben elősegítette a tandíjkezdveszmény, amely a hallgatóságnak több mint 50%-ára terjedt ki. Az egyetem osztályjellegét mutatja továbbá az is, hogy a Horthy Miklós nevét viselő kollégium 341 lakója között egyetlen munkás vagy szegény paraszt származású tanulót sem mutat ki az egyetemi statisztika.¹³⁵

A másik jellemzője a szegedi egyetemnek, hogy a római katolikus vallási jellegét tovább fokozták. Ennek megfelelően a numerus clausus törvényt a korábbinál is erőteljesebben betartották. Erőről tanuskodik az alábbi táblázat is :

A szegedi egyetemi hallgatóság vallási összetétele 1922-29-ben:

	r.kat.	g.kat.	evang.	izr.	reform.	unit.	
1922-23	563	12	60	231	241	25	
1923-24	642	18	68	186	257	18	
1925-26	605	12	61	152	247	19	
1926-27	697	11	50	142	250	11	
1927-28	771	14	67	144	263	21	
1928-29	920	18	115	187	279	17	136

Itt megjegyezzük, hogy a debreceni egyetem hallgatósága több-
cégében továbbra is református és az izraeliták száma ott is csök-
kent, de csökkent a rom.kat.hallgatók száma is. A pécsi egyetemen
a szegedihez viszonyítva kisebb számú hallgatóság között több a
szaidó vallású hallgató, mint Szegeden. Még megjegyezzük, hogy a
hallgatóság létszámának jelentős növekedése a 20-as végén, viszony-
lag a szaidó hallgatók számának emelkedését is eredményezte. Ez a-
zonban az egyetem vallási jellegén nem változtatott.¹³⁷

135. Beszámoló a Ferenc József Tud.egy.1931-32 évi működéséről.

136. Beszámoló a Ferenc József Tud.egy.1927-28 évi működéséről.
221. old. JATE Könyvtár.

137. Magyar All. Statisztikai Évk. 1926-27. évről. Bpest.1928.226.old.
SZAL. -

A szegedi egyetem talált katolicizálása ellen már 1924-ben tiltakozott a református konvent budapesti közgyűlése. Sőt mit több, a szegedi egyetem olyan rendelkezést is hozott 1925-ben, amelynek értelmében az orvosi karon tanuló zsidó hallgatók, akik a numerus clausus alapján nyerhettek felvételt, a bonctani gyakorlatokon nem vehettek részt és a tárgyból nem szigorlatozhattak és diplomát sem szerezhettek.¹³⁸

A fenti döntéshez állítólag az szolgáltatott alapot, hogy az Izraelite Egyházközség ellene szegült annak az orvostudományi követelésnek, mely szerint az orvostudományt zsidó vallású egyének tevékenységét ki kell szolgáltatni az orvosi karnak kísérleti célokra. U.ott.

Az antiszemita jelenségek, a faji incidensek szinte mindennapi jelenségek voltak a szegedi egyetemen. E közt nem utolsó sorban a szegedi egyetemi tanárok soviniizta és nacionalista szellemi nevelő munkája járult hozzá. Az egyetemi tanárok a rektorok ünnepi beszédeiből soha nem hiányzott a felhívás az egyetemi ifjúsághoz, amely a fajifelsőbbrendűség és a "fajtisztaságunk" megőrzésére szólítottak fel az u.n. barbár keleti népekkel és zsidókkal szemben.¹³⁹

Az egyetemen és annak falain kívül rendezett faji zavargásokat u.n. fővezérség irányította és ennek ellenőrzése alatt állt a Werbőczy, a Turul, a Botond Bajtársi és egyéb fajvédő szervezetek. Ezek nemcsak az izraelita valláshoz tartozókat inzultálták, hanem mindezeket, akik demokratikus rendszert akartak látni Magyarországon, akik nem értettek egyet az irreducible soviniizmussal és az u.n. fajvédő politikával. Így került az u.n. "Bajtársi" Szövetségek üldözöttjeinek

138. Szeged. 1924.okt.21. Újabb vallási korlátozások a szegedi egyetemen.

140. Dr.Tóth Károly, az 1927/28.tanév prórektora, aki egyben a felsőházi tag is volt, külpolitikai nézeteit tekintve a pángermán orientáció helyett az angolozás irányzat híve volt. Azonban történelmi tradíciónak tulajdonította, hogy hazánknak úgy-mond nem Kelet, vagy Dél felé kell orientálódnia, hanem csakis Nyugat felé.

140. Délmagyarország. 1927.jan.5. A szegedi egyetem Dr.Tóth Károly professort választotta meg felsőházi képviselőnek. -

139. Beszámoló a szegedi F.J.Tud.egy. 1927-28-évi munkájáról. 1927-29. évi. 60. és 113. old. Dr. Polner János beszámolója 1928. máj. 20-án. Szeged.

körébe József Attila költő is, aki demokratikus nézetei mellett még aznal is felbőszítette a fajvédőket, hogy nem volt hajlandó Turul-sapkát a fején viselni. Megvádolták, hogy kommunista, hogy hazafiatlan és az egyetemről való eltávolítását követelték. József Attila ellen indított hajza méginkább világossá tette az egyetemi fanizista hangulatok szándékait. A költő bátran válaszolt üldözőinek vádjaira és ekkor írja meg a "Mincsen onyám, se istenem, se hazám" c. verset, mely 1925.márc.25.-én jelent meg a Szeged c. napilapban. Majd a " Nem én kiáltok" c.versére a fanizista és fajvédő diáksereg és az azok lapja a Szegedi Újnépszó követelte a költő kizárását és bíróság elé állítását. Ezek után történt meg az az eset, hogy Horger Antal professzor magához hívatta a költőt és közölte vele, hogy " Ön középiskolai tanár, ilyen felfogással nem lehet itt... ilyenre nem lehet oktatni a magyar ifjúságot és közölte, hogy nem fogja megkapni a tanári oklevelet". 141

Az egyetem teljes zsidóellenítését és a demokratikus gondolkodó diákok kizárását követelő fajvédő szervezetek tagja az attól sem riadt vissza, hogy 1927.febr.-ben a Szegedre látogató Klebelberg Kunót " az erger-berger" c. antiszemita dallal fogadták a pályaudvaron. 1927-28-29 években is folytak a fajvédők atrocitásai, de 1930-ban a zsidóellenes zavargások minden korábbit felülmúltak. 142 A zavargások kiterjedtek a város utcáira, sőt a Délmagyarországi c. napilapot is megostromolták. 143

Az egyetemen az u.n. nemzeti keresztény eszme szellemének és a antiszemitizmusnak a fokozását közvetlenül elősegítette a kultusz-miniszter is, aki kijelentette, hogy a szegedi egyetemen késs vagyok

-----

141. Csongrád-megyei füzetek.11.sz.József Attila és Csongrád megye. Szeged. 1955. 46-48.old. -

142. Délmagyarországi.1930.nov.11. Hétfőn verekedést szerveztek az szegedi egyetemen.

143. Délmagyarországi.1930.nov.12. 400 főnyi tömeg támadást intézett a Délmagyarországi ellen. -

azok mellett a tanszékek mellett, amelyeket nem katolikus férfiak töltenek be, párhuzamos tanszékeket létesíteni a ezekre katolikus tanárokat kinevezni.¹⁴⁴

Klebensberg szerint ezek a katolikus intézetek közpénzék a női szerzetesrendek által fenntartott polgári iskolák tanárait. A hallgatók összetétele 1922 és 1931 között a következőképpen alakult:

É v :	Hallg. Össz.	Jog	Bölcs.	Orvos	Term.	Gyógyász.	
1922-23	1186	501	40	552	92	122	
1924-25	1090	504	31	443	50	118	
1925-26	1081	504	40	390	60	86	
1926-27	1190	562	57	376	68	78	
1927-28	1446	591	90	348	83	78	
1929-30	2041	778	188	318	160	89	
1930-31	1980	988	191	343	110	32	145

Ebből a statisztikából két dologra lehet utalni: egyrészt azt látjuk, hogy a hallgatók származás-szerinti összetételének változatlansága mellett korlátlanul szabad az út az egyetem felé az uralkodó osztály javára. Másodszor feltűnően emelkedik a jogtudományi kar hallgatóinak száma és ezzel éppen ellentétben csökkenő tendenciát mutat az orvostan- és gyógyszerészhallgatók száma. Csököl a természettudományi kar hallgatóinak száma is.

Maga az ország egészségügyi viszonyai rendkívül elmaradottak voltak, 1932-ben minden 100 éve-született közül 18.4 csecsemőkorban halt meg, a fertőző betegségek mellett a csecsemőhalandóság országos viszonylatban magas volt Szegeden - ennek ellenére az orvostanhallgatók száma a szegedi egyetemen egyre csökkent.¹⁴⁵

A gazdasági válság évei alatt a szegedi Egyetem helyzete egyre súlyosabbá vált. Már 1929-től minden oktatási év végén elhunyt hallgatók számáról külön állományban van beszámoló, amelyből a következőképpen állapítható meg a helyzet.

144. Példány: Magyarországi. 1929.II.6. A végén kiderül, hogy a magyar egyetemnek feloktatási főiskolák lesznek.

145. Beszámoló a Ferenc József Tud.Egy.1930-31. évről. Magyar Stat. Évkönyv. az 1929 évről. 1930.261.old. SZAL.

146. Somogyi József: Halközegészségügyi. II.VII.-ig.1942.14.old.-

Az 1930-31-es tanév beszámolójában a rektor az egyetem bezárásának gondolata és terve ellen tiltakozott. Szól az inségkonyha szegény diákjairól, a hiányos öltözetű hallgatókról, az intézetek létszámának csökkentéséről. Az 1932-33-as tanévben végzett működésről Dr. Veress Elemér rektor a súlyos gondokat emlegetve "fenyegető felhők tornyosulnak minden oldalról" mondja beszámolójában. A tragikusnak látszó helyzetet szinte kilátástalannak tekinti. 147.

1932-ben 11 tanszéket szüntettet meg a VKI a szegedi egyetemen u.ott. 67 old. -

A szegedi egyetem, az iskolák, a templom, a klinikák mellett - a tanárképző Főiskola 1926 őszén történt megnyitása az eredménye a szegedi kulturpolitikai programnak. / A Stat. Évkönyv említést tesz arról, hogy a szegedi Tanárképző Főiskolán 1926-27-es tanévben 15 hallgató, 1927-28-ban 9, 1928-29ben 8 hallgató nyert főiskolai oklevelet. 148

A meg nem valósult építkezések és az újonnan keletkezett súlyos nehézségek mellett sem tagadjuk, hogy a város kulturális gazdagságához ezek az objektumok hozzájárultak, amelyek azonban csak egy későbbi demokratikus korban válhattak a dolgozó nép közkincsévé.

e./ A városgazdálkodás problémái.

Felmerül az a természetes kérdés, hogy milyen anyagi viszonyok és gazdaság birtokában tornatette meg Szeged a művelődésnek ezeket az objektumait. Röviden azért érinteni fogjuk Szeged gazdasági

147. Beszámoló 1932-33-as tanévről. 47-49. old. -

148. Statisztikai Évkönyv. 1930. 26. old. -

állapotát a 20-as évek II.felében, a szanálástól a gazdasági válságig.

A gazdasági fellendülés az 1924-ben végrehajtott szanálást követően is csak rendkívüli langhán indult meg. A város fejlesztés főleg a művelődés és egyéb objektumok építkezésében merült ki. Mint G. Sós Katalin már korábban idézett munkájában rámutatott, gyárak alapítási tevékenysége nem folyt, sőt 1925-ben a régi vállalatok közül is nem egy szüntette meg a termelést. Egyes üzemekben 3-4 napot dolgoztak. 1926 elejétől az egyes iparágak, főleg az építőipar lassan fokozta tevékenységét.

Ugyanakkor több kis üzem kénytelen volt csökkenteni a termelést. A belső és külső piaci nehézségek következtében további visszaesés történt a malomiparban és a szőlőtermelésben. 1926-ban a munkanélküliek száma 2000 volt Szegeden és még az 1927 évi locsoló ipari fellendülés és építkezés sem szüntette meg teljesen. A munkások rendkívül alacsonyok voltak, melyek miatt a kendergyári munkások 1928-ban sztrájkba léptek. Ezt megelőzően 1927-ben a faipari munkások sztrájkoltak bérmelésért. 149

A pénzügyi életben is súlyos zavarok voltak. Még 1925 tavaszán is kresch-sorozat zajlott le a szegedi bankoknál. Ezt követően 1925. márciusában 23 szegedi cég jelentett be csődöt. 150

Ugyanez a lap, melyre város egyetlen közszertény lapjának nevezte magát - a amely fogvédők szócsöve volt - közölte, hogy a városi tanács pénzügyi hatóságától nyert értesítése szerint 60 milliórd a város adóhátraléka 1925-ben. 151

1926 és 1930 között, tehát 5 év alatt a város 23 millió pengővel növelte adósságát. 152

149. G. Sós K.: A munkásság helyzete és sztrájkharcai az 1920-as években. Tanulmány. 48-41 old. -

150. Szegedi Új Nemzedék. 1925. márc. 27. - Fizetési zavarok a belvárosi bankokban.

151. Szegedi Új Nemzedék. 1925. márc. 28. Hatvan milliárd.

152. Délmagyarország. 1931. jan. 3. Báros élet a legszebb a világon.

A város adófizető polgárainak megterhelése már a végsőkig fokozódott. Természetesen a városnak meg lett volna az anyagi ereje ehhez, hogy polgárainak érdekében és a munkanélküliség megszüntetése érdekében munka-alkalmat és gazdasági növekedést biztosítson. Voltak politikusok, újságírók, akik igyekeztek felébreszteni a város vezetőinek figyelmét az ésszerű és produktív beruházásokra, az üzleti vállalkozások szükségességére, a nagystílű kulturális beruházások helyett. Ez azonban eredménytelen volt. A város költségvetési terve 1925-ben kiadási rovaton 4,888.645 ar.korona a bevétel 4,674.073 ar.korona. 1927-ben a bevételi előirányzat 29,814.124 Pengő 38 fillér, kiadás 34,423.469.83 Pengő.¹⁵³

A pénzügyi egyensúlyt az adók állandó növekedésével és újabb pótdadók kivetésével próbálták biztosítani. A pótdadók növekedését mutatja az alábbi adat: 1913-ban 50%-ot tett ki és 1 millió ar. Korona összegű volt; 1927-ben már közel 3 millió Pengő folyt be pótdadóból, pedig a kereseti viszonyok rosszabbak voltak.^{154.}

Az adók és a pótdadók túlnyomó része a kulturális és a templom-építkezésre folyt el. Lakóház építkezés, közművesítés, gyáralapítás, a termelés technikai felújítása úgyszólván egyáltalán nem valósult meg. A város szegény lakosságának egészségügyi helyzete pedig az országos átlagnál is rosszabb volt.

Míg közművesítésre Debrecen városa 1930-ban 7.8 millió Pengőt szavazott meg, ugyanakkor a szegedi közgyűlés mindössze 500 ezer Pengőt.¹⁵⁵

Súlyos gondot jelentett a lakáshiány. 1927-ben 3.202 lakhatatlan, nyirkos, vízenyős lakásban szenvedtek a családok s ez megannyi tüdővész-fészek - melyben 10.000 ember lakott.¹⁵⁶

153. Szeged c.napilap.1924.okt.3. Az 1925 évre szóló költségvetés.

Szeged sz.kir.város 1927.évi zárszámadása 4-51.-ig.

154. Délmagyarország.1927.okt.1. A városi közig.községi költségvetési vitája. -

155. Délmagyarország 1930.okt.30. A közgyűlés lebecsülése.

1929 áprilisában a városi tanács közgyűlésén Bercecz Péter orvos Szeged egészségügyi helyzetét ismertetve rámutatott, hogy évente 400 ember hal meg Szegeden tüdővészben és sürgette a közegészségügyi helyzet megjavítását és az egészségvédelemre fordítandó kiadás növelését. Az 1932-33-as évek fertőző, krónikus betegségeiben történt halálozási statisztika szerint évente 1200 új tuberkulózisos esemény fordult elő; míg a súlyos betegségek száma évente 2000, a könnyű betegé 10000.- 157

A gazdasági, a szociális és egészségügyi állapotok és viszonyok javítása a tényadatok alapján merre állt a város vezetőinek érdeklődésétől.

2./ Általános kulturális és művelődési válság 1929-1933 között. A munkáművelődés és a beloldali értelmiség kapcsolata.

Az iskolán kívüli népművelés, ismeretterjesztés, a művészetek és irodalom, az opera kultúra, a klasszikus zenéi élet, a könyvtár fejlesztés és a színművészet változatlanul elhanyagolt terület volt a város művelődésügyi politikájának. Az 1925. évi költségvetési tervben megjelölt 4,852.655 koronából mindössze 27.463 korona volt tervbe véve a fenti célok fejlesztésére és fenntartására. 1927-ben a népművelésre mindössze 1.500 pengő fogadott el a tanács közgyűlése. 1929-ben az összes népművelési és kulturális célokra 9.300 pengő fogadott el közgyűlés. 1930-ban pedig mindössze 1000 pengő. 158

156. Szegedi Hírlap. 1927. jun. 22. 3202 négyes földszinti szuterén lakás és pincelakás van Szegeden. -

157. Délmagyarország. 1933. dec. 24. Szegeden 400 ember hal meg tüdővészben. -

158. Szeged c. lap. 1929. okt. 3. Egyéb közművelődési célokra 30 korona. Délmagyarország 1927. jan. 4. A Városi Tanács közgyűlése a jövő évi költségvetésről tárgyal. -

A népművelés elhanyagoltságát jól tükrözi az a körülmény is, hogy 1928-ban a kir. Tanfelügyelő feltérjlesztésében kérte a kultuszminisztert, hogy "községi községek leirátot intézni a város vezetőséghez annak érdekében, hogy a 100 ezer lakoson elterülő város lakosságának megteremtendő népművelési rendezvényeihez nagyobb hozzájárulást biztosítsanak". 159

A kir. Tanfelügyelő feltehetően tövén volt tájékozódva a kultuszminiszter felfogásáról, a kultúra egyes ágazatainak fejlesztése tárgyában. Mert hiszen Klebelsbergtől legalább olyan messze áll a dolgozó nép kulturális színvonalának magasabb szintre emelése, és fejlesztése, mint mondjuk a szegedi vezetéktől. Jellemző bizonyítéka ennek az a tény, hogy maga Klebelsberg Kálmán a kultúra minisztere 1926-ban a művészetekre és az irodalomra 122.000, 111.276.000 Pengő-t engedélyezett társadja költségvetéséből, míg ugyanakkor vallási célokra 4.600.000 Pengő-t juttatott. 160

A művészetek és a szépirodalom istápolása a város vezető tisztjeinek, szinte legméltóbb területének számított. "A művészetek gondozása" c. írásban számol be a Bélmagyarország egyik írója arról, hogy milyen súlyos körülmények között dolgoznak és élhetnek az olyan kiváló festőművészek, mint Dinnyés Ferenc és társai. A színház csúcsba jutott, a színészek egy részének felmondtak, a megmaradottak fizetését csökkentették. 161

A komoly zenei élet a Filharmoniai Társulat anyagi gondjai mellett mindinkább növekedett, az antiszemitizmus szelleme és a demokratikus gondolkodás zenei művészek üldözése. A gazdasági válság idején 1931. okt.-ban a Filharmoniai Társulat anyagi és politikai okokból beszüntette működését. 162

159. A Közigazgatási Bizottság iratai. 1928. évi iratok. 2222 sz. irat.

160. Balogh Sándor: Klebelsberg Kálmán és a magyar nacionalizmus. Válogatás. 1999. é. sz. 26. old. -

161. Bélmagyarország. 1927. jan. 10. A társulat 301-a 8/1102-én.

Az antidemokratikus kultúrpolitika a szegedi értelmiség hol-
dó részéből bátor ellenállást váltott ki. Az antifasiszta, demok-
ratikus és kommunista érzelmi értelmiség kapcsolatban állt a mun-
kásszervezetekkel és részt vett a munkások kulturális nevelésé-
ben és a műveltség fejlesztésében.

A 20-as évek II.felében és a 30-as évek kezdetén tevékenyke-
dett Szegeden értelmiségiekből álló illegális csoport, melynek
vezetője Szepesi Imre volt, tagjai pedig Helmi István, Strausz Sán-
dor, Glárics József, Husánszky József, Szamok György, Szamok Vera
Szamok Sára és mások voltak.¹⁶³

E csoport elsősorban a szegedi munkás kultúregyesületek körében
tevékenykedett és a jobboldali szociáldemokrata kultúrpolitikával
szemben osztályharcos szellemben nevelte a munkásokat. Saját kóp-
zésukkal is foglalkozva a Marxista-Leninista ismereteiket és tu-
dásukat igyekeztek hasznosítani a dolgozók körében. Résztvettek
a munkás kultúrcsoportok programjának kialakításában és többször
önmaguk is szerepeltek a műsoraikban. Pl. József Attila, Ady Endre
és mások műveivel. Szepesi Imre, aki a Munkásokthon Házi Ujság-át
is szerkesztette, gazdag illusztrációkat közölt a Horvát-rezsim
munkásellenes politikájáról, valamint tudósításokat, híreket kö-
zölt a Szovjetunióban folyó szocialista építő munkáról.

-----
163. Id.Komócsin Mihály és Husánszky József olvtársak visszaemléke-
zései-ből feljegyezték: a rendőrszolgálatnak sikerült később be-
épülni a csoportba és a rendőrség ezt az illegális kommunista
értelmiségi csoportot feloszlatta. Együket a szegedi bíróság
1932-ben tárgyalta.

A munkásság kulturális mozgalmát egyáltalán nem tekintették öncélú mozgalomnak, mint ahogy a jobboldali szociáldemokraták. E csoport kapcsolatot tartott fenn más baloldali értelmiségi egyő-
nekkel is. Előszörben Szepesi Imre neje, Dr. Szamek Sára közremű-
ködésével, aki nem volt tagja a pártnak, de a szegedi munkások
beválasztották a törvényhatósági testületbe. Ezen az áttételen
keresztül álltak kapcsolatban Dr. Berkes Pál orvossal is, aki szin-
tén a munkások bizalmából került be a szegedi törvényhatósági
testületbe.¹⁶³

A helyi hatóságok minden gáncsoskodása ellenére egyre bővült
a munkás kultúraszervezet tevékenysége és nőtt szerepük a dolgo-
zók művelődésének fejlesztésében. Igen népszerű volt a munkás sza-
valókórus, amelynek tevékenységében nagy szerepe volt Hont Ferenc-
nek; ő tanította be a szindarabokat és a versszövegeket.

A SzMP szegedi szervezete Lajner Dezső titkár-vezette jobboldali
beállítottságú vezetősége egyre nyugtalanabban figyelte a kultu-
rális tevékenység osztályharcos szellemű fejlődését. Az is megtör-
tént, hogy a párttitkár kikérgette a munkásoktól a szavaló-
kórust amikor meghallotta, hogy forradalmi verseket tanultak.

/Macsányi J.-et. visszaemlékezései./ A baloldali szociáldemokra-
ták és a kommunisták tekintélyének és befolyásának állandó növe-
kedése a kulturális egyesületekben nyugtalanítani kezdte a Feidl-
és a Kóthly-féle szoc. dem. vezetőket is. Elhatározták, hogy útját
állják a forradalmi erjedésnek. A munkáskultúrszervek és egyesüle-
tek egyre tereteljesedő tevékenysége önmagában véve is, arra kősz-
tette a párt vezetőséget, hogy intenzívebben foglalkozzák a kul-
turmunka kérdéseivel.

-----
^{163.} Macsányi József ét. visszaemlékezései. Foljegyzete S.J.

Ugyanakkor a Kommunisták Pártja 1928-ban megtartott plénuma is ráirányította a párt figyelmét a kulturegyesületekre, mint a harc egyik igen fontos legális eszközére és célul tűzte ki azok meghódításának szükségességét a Kommunista Párt által. A szegedi munkás kulturmozgalom tapasztalatai alátámasztották Tamás Aladár a 100 % c.folyóiratban 1929-ben kifejtett nézetét, hogy t.i. a kérdés az, -hogyan vajon lehet-e, szabad-e, hogy "öncél" legyen a munkás kulturmozgalom, - messzemenően tisztázódott abban az irányban, hogy a kulturmozgalom nem is cél, hanem eszköze kell, hogy legyen az osztályharcnak. A munkás kulturmozgalomnak, mint proletár osztálymozgalomnak tudatosulása semmi egyebet nem jelentett, mint a munkásosztály egy bizonyos rétegének sajátos szerveződését az ellen az ideológia és kulturpolitika ellen, amely mindinkább nacionalista és imperialista uszítás szolgálatában áll". 164

A Szepesi Imre csoport és más beloldali munkások, akik a munkás kulturegyesületekben tevékenykedtek, a "100 %"-ban kifejtett osztályharcos szellemben végezték a munkásság kulturális nevelését.

A SZDP a maga részéről időszerűnek látta, hogy szorosabb ellenőrzés alá vonja a kulturális egyesületek tevékenységét. Az oppor-
tunista vezetők azt gondolták, hogy képesek lesznek rákényszeríteni a mozgalomra megalkuvó nézeteiket. Így született meg 1927-ben az a határozat, amely kimondta, hogy létre kell hozni a "munkás kulturszervek együttes bizottságát".¹⁶⁵ A "valamennyi kulturszerv vezetőségeinek" c. felhívásában a párt vezetősége 1927.dec.első napjaiban Lajer Dezső titkár aláírásával, a munkásegyesületek tevékenységének koordinálása és ellenőrzése céljából dec.11.-én d.u.

---

164. 100 %. Akadémiai Kiadó.1964.297.old.A KMP illegális folyóirata. 1927-1930. Szerző: Tamás Aladár.

4 órára értekezletre hívta a kulturaktivistákat.¹⁶⁶

A pártszervezet és a szakszervezeti bizottságok által kidolgozott szabályzat úgy rendelkezett, hogy a kulturszervek egy-egy megbízottja, lehetőleg elnöke tanácskozási joggal vessz részt, viszont a kulturbizottság / amely a szakszervezet mellett működött / képviselteti magát a kulturszervek ülésein. Valószínű, hogy ezt az intézkedést rövid időn belül követte a pártszervezet vezetőségének és a szakszervezeti VB-nek az az elhatározása is, hogy létrehozták a "kulturszervek intéző bizottságát", amely kidolgozta a szabályzatot. Az idézett gyűjtemény.¹⁶⁷

A szabályzat az alábbiakat tartalmazta:

1. A Végrehajtó és Szakszervezeti Bizottság, a munkásság szocialista szellemben való nevelését és a szellemtől áthatott művelődését előmozdítva megszervezi a kulturszervek intézőbizottságát.

2. Az intéző bizottság a következőképen alakul meg: 3 tagot küld ebbe a Végrehajtó Bizottság, 3-at a Szakszervezeti Bizottság, és ezen felül minden kulturális és művelődési alakulat, csoport vezetősége 1-1 tagot választ a bizottságba. Hivatalból tagja még a Munkáskönyvtár könyvtárosa.

3. Minden későbbi kulturális alakulat, amely a VB és az SZB jóváhagyásával és elismerésével létesül, a bizottságban való képviselőlet jogát ugyancsak elnyeri.

4. Minden alakulat vagy csoport az évi közgyűlések megtartása után újból választ küldöttet a bizottságba. Az intéző bizottság a maga kebeléből elnököt és titkárt választ...

6. Az intéző bizottság minden alája tartozó csoportot vagy alakulat önkormányzatát tiszteletben tartja. Ennek szem előtt tartásával hatásköre a következő:

-----
^{166.} A szegedi szervezett munkások kulturszerveinek egyesítő bizottsága irattal. 1927-1937. 94-es társasági nyilvántartásos bi-

a./ A munkásszínpadon előadandó darabok, műsorok megválasztása, vagy a munkásszínpad vezetősége által előterjesztett darabok és műsorok előadásainak jóváhagyása, az előadások idejének időponti meghatározása.

b./ A többi szervek által rendezendő előadások, hangversenyek programjának jóváhagyó tudomásulvétele, vagy annak ellenkezője és amennyiben a Munkásotthonban tartatnának, az időpont meghatározása.

c./ Minden kulturális szerv működésének ellenőrzése, annak ellenőrzése, hogy az alája tartozó egyesületek, csoportok tagjai-e egyuttal a pártnak, vagy valamelyik szakszervezetnek.

d./ A Munkásotthonban rendezett előadások, hangversenyek, műsoros előadások jövedelmének hovaforditásáról szóló rendelkezés.

e./ Javaslattétel a munkáskönyvtár gyarapítására.

Azon csoportok, alakulatok, amelyek az intéző bizottság rendelkezéseinek magukat alá nem vetik, a Munkásotthonban nem működhetnek, elvesztik a munkásság fórumainak erkölcsi és anyagi támogatását

8./ Az intéző bizottság működését és intézkedését a végrehajtó és szakszervezeti bizottság együttesen hivatott felülvizsgálni.

A Szabályzat utolsó pontja rendelkezett arról, hogy a korábban a munkás kulturmunkát irányító Kulturbizottság működését beszünteti.

A pártvezetőség és a szakszervezeti bizottság igyekezett szigorúan ellenőrzése alá vonni mindenféle kulturális tevékenységet kifejtő csoportot. A pártvezetőség azonban így sem érte el célját. A kommunista érzelmi és a baloldali szociáldemokraták meghíusították a pártvezetőséget azt a szándékát, hogy a nép elnyomóinak igényeihez igazítsa a kulturmunka politikai és ideológiai tartalmát.

Sőt a kulturmunkások rendszeres találkozása, valamint a munkatervek feletti viták módot adtak az osztályharcos talajon álló munkásoknak ahhoz, hogy a munkáosztály és az egész proletáriátus érdekei szempontjából világítsák meg a kulturmozgalom szerepét és jelentőségét a kizsákmányolók elleni harcban. A gyakori igen éles összeecsapások megmutatták a vitázók közötti alapállás különbözőségét, ami ugyanakkor azt is jelezte, hogy a kulturmunka korántsem sima és csendes területe a munkásság tevékenységének, hanem egy igen fontos frontja az osztályharcnak, ha nem is a legfontosabb. Harci kérdésként vetődött fel a mozgalomban, hogy a munkásság kulturegyesületei a nacionalizmus, a sovinizmus és a fasizmus egyéb szellemi termékeit befogadó és terjesztő polgári szervezetekké degradálódnak-e vagy a proletárérdekeket tekintik szem előtt és a demokratikus, valamint szocialista kulturának és eszméknek a harci forumaivá válnak.

A kommunisták, akik a 20-as évek első felében még nem tudták elérni, hogy a tudatos osztályharcos irányba fejlődjön a kulturmozgalom, ezidőszak végén egyre nagyobb sikereket értek el ezen a téren is. A munkás kulturegyesületek céltudatos összefogására törekedtek, ám a jobboldali szociáldemokraták vezetősége akkor ezt szüntelenül akadályozta. Most, amikor maguk Lajner Dezsőék határozták el a kulturális egyesületek egységes irányításának megvalósítását, a kommunisták ezt nem ellenezték, de tudatában voltak annak, hogy nehéz harc vár rájuk ebben a tekintetben, hogy a kulturális egyesületek ne a polgári kulturigényeknek behódoló jobboldali szociáldemokraták programját valósítsák meg, hanem a proletár osztálykultura hirdetői legyenek. A kommunisták résztvettek a SzDP és a Szakszervezeti Bizottság által létrehozott vezető szervben és munkájukat a KP programjának megfelelően végezték.

A munkások kulturális mozgalmában erőteljesen fejlődött ki a tudásszomj, valamint a haladó demokratikus eszmék megismerésére való törekvés. Állami és helyi szervek pénzügyi segítsége nélkül, a szólás-szabadság szinte teljes rendőri elfolytásával dacolva a munkás kulturmozgalom a hozzájuk csatlakozó demokratikus írók és művészek képviselték a demokratikus kultúra bázisát.

A szegedi kulturpolitika eredményei egyre inkább a Horthy-rezim kulturpolitikájának a csődjét tükrözte. A város gazdasági, pénzügyi és kulturális viszonyainak súlyos ellentmondásait, problémáit figyelve és érezvén, a városi lakosság demokratikusabban és realisabban gondolkodó képviselői már 1926-ban figyelmeztettek arra, hogy ez a kulturpolitika elhibázott. Feltették a kérdést, "vajon nem lett volna-e sokkal helyesebb, ha azt a tömérdek pénzt, amelyet feleslegesen öltünk bele nagystílu egyetemi építkezésekbe, más kulturális célokra használnánk föl." Továbbá felvetették, hogy akkor "amikor ennek a városnak nincsenek vízvezetékei, nincs csatornázás, égbekiáltóan nyomoruságos helyzetben élnek a külváros lakói, amikor senyved, tengődik az ipar meg a kereskedelem... elhibázottnak tartjuk azt a várospolitikát, amely 80 milliárdot ad oda egyetemi építkezésekre." 168

Klebelabergnek a Nagy-Szegedről hangoztatott szövegeivel kapcsolatban is megjegyezték, hogy az u.n. magyar kultúrlény azíve Nagy Szeged átlátszó demagógiának és elérhetetlen délibáb kergetésnek tűnik. 169

Ennek az ésszerűtlen és reakciós várospolitikának jegyében született meg az a gondolat is, hogy éppen a gazdasági válság kelles közepén kezdjék megrendezni a Dóm előtti téren a Szabadtéri Játékokat. A város polgármestere destruktív hangnak minősítette a józan

168. Délmagyarország. 1926. okt. 12. A szegedi polgármester, az egyetem, a nyilvánosság és kultúra. -

169. Délmagyarország. 1927. nov. 27. "Nagy Szeged".

figyelmeztetéseket, folytatta tovább az elkezdett várospolitika megvalósítását. Mindenképpen "kulturfölény"-t igyekezett demonstrálni az ország határszélén.

Ebben teljes támogatásra talált Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszternél, Szeged országgyűlési képviselőjénél.

Klebelsberg Kuno 1932-ben bekövetkezett halálával Szeged elvesztette azt az erős támaszát, amelyet a szegedi kulturpolitika kialakításában birt Klebelsberg személyében. De nagy tévedés lenne azt gondolni, hogy Szeged csupán ajándékképpen kapta az egyetemi intézményeket, az orvosi klinikákat, az iskolai tantermeket, a tanárképző főiskolát és természetesen a fogadalmi templomot. Egyébként itt jegyezzük meg, hogy az illető miniszter "jóváltából" a kormány 2.5 millió Pengő építkezésével maradt adósa Szegednek. A város u.i. kifizette a maga részét az egyetemi építkezésekhez, de az állam nem valósította meg, nem ruházta be azt építkezésekbe. 170

Pálffy József polgármester minden bizonnyal jól értesülten jelentette ki Klebelsberg halála után, hogy "sokszor hangoztattam és hangoztatni fogom a jövőben is, hogy Klebelsberg bármilyen jóakarója volt Szegednek, tőle ingyen semmit sem kaptunk". 171

A gazdasági élet fellendítésére kevés volt a kezdeményezés és még kevesebb a szándék a kormány vezetői részéről. 200 ezer lakosú Szegedről álmodoztak gazdasági alapok, vagyis természetesen feltétel nélkül. Így Szeged maradt annak aminek predesztinálták: a Horthy-rezsim vezetői: kulturális kizsákmánynak Nyugat felé és a szomszédos népekkel szembeni terjeszkedő propagandisztikus eszköznek.

170. Délmagyarország. 1933. júl. 24. Két és félmillió Pengő építkezéssel tartozik még az állam Szegednek.

171. Szeged Áll.L. Pálffy József és Pálffy György iratai. 1933-34 évi közgyűlés jan 27. - 1 jkv 17. old. -

Az 1930-32-es években új jelenséggel találkozunk Szegeden. Mind gyakoribb a tiltakozás, a panasz, a sérelem Szeged - ugyan - tervezési elsorvasztása ellen. A gazdasági bajokhoz és a kulturális építkezések visszaeséséhez természetesen köze volt a gazdasági válságnak is. Csak hogy mint majd látni fogjuk ezek a siránkok folytatódnak a későbbi időszakban is. Alig zajlott le - rendkívül nagy ünnepélyesség és diadalittas hangulatban a fogadalmi templom átadása, felszentelése, valamint az egyetemi klinikák és intézetek felavatása, máris riasztó hangokat terjesztettek Szeged korábban elismert "országmontó szerepének" leértékeléséről. Ezért vállalt át Szeged az államtól 10 milliárd Pengő terhet, s ha felépítették az iskolákat, miért kell máris /1931/ 30 osztályt megszüntetni és 12 tanítót elbocsájtani, miért kellett felépíteni a klinikákat, ha most bezárják a klinikák betegszobáit, nem arra való-e a klinikák, hogy gyógyítsanak?! Mindezt joggal kérték számon Klebelsberg utódától Hóman Bálint kultuszminisztertől.¹⁷²

Hónapokon át állandó témája volt a szegedi közvéleménynek és az újságoknak egy egész sor szegedi intézmény bezárása, ill. áthelyezése más városokba. Pl. az ipari tanoncotthon és Gyermekvéde Lige bezárása 1930. áprilisban. Továbbá az Állami Építészeti Hivatal és az Itélő Tábla elvitele, az újszegedi Árpád-otthon megszüntetése, a szegedi Erdőgazdaság és a 700 munkást foglalkoztató MÁV igazgatóság vasúti műhelyének bezárása, a megyei és szegedi tanfelügyelőség áthelyezése Szentesre. / Délmagyarország 1932.II.16./.

A város vezetői közvetlen érintkezésbe léptek a sérelmek orvoslására a kormányzónál és az új miniszterelnöknél, Károlyi Gyulánál. A kormány álláspontját a Délmagyarország 1932.márc.31.-i száma is-

-----

172. Délmagyarország.1932.márc.3.- 29 egyesület tiltakozása Szeged tervezési elsorvasztása ellen, valamint Aigner főispán, Somogyi Szilveszter polgármester, Glattfelder Gyula püspök tárgyalása a miniszterelnökkel. -

mertette, mely szerint a kormány közölte, hogy nem veheti figyelembe azokat az intervenciókat, amelyektől megszüntetett, vagy áthelyezett hivatalok érdekében további ottmaradásukkal kapcsolatban történtek."

Ismételten szóba került az egyetem orvosi fakultásának megszüntetése, és a városi vezetők nem mulasztották el a hivatkozást, hogy "az ország ennek a városnak még mindig adósa".

Természetesnek tekinthetnénk Szeged helyzetének szerepének megítélésében bekövetkezett változást, hiszen a kulturális léptetés országos méretű volt. Szabolcs Ottó a "munkanélküli diplomások a Horthy-rendszerben 1919-1944 c. munkájában kimutatja, hogy az állástalan diplomások száma 1934-ben 4.344 volt és az állástalan diplomások országos bizottságának összeírása szerint ugyanabban az évben 12-15 ezer diplomás volt kenyér nélkül". Idézett mű: 111 old. Kossuth Kiadó, 1964. -

Egy sor intézmény áthelyezése és megszüntetése, mint pl. az orvosi kar tanszékeinek csökkentése, vagy pl. a Rockefeller Alapítvány átadása a debreceni egyetemnek indokolatlan volt. Véleményem szerint Szeged szerepének cronkitása kapcsolatban volt Bethlen miniszterelnök kormányának bukásával, /1931.aug.19.-én/ mely bukás reakción konzervatív erők kormányzati rendszerének csődjét jelentette. A Bethlen kormány kormányzati rendszerének bukásával egyidőben az uralkodó osztályon belül előtérbe kerültek más korábban visszaszorított reakción osztályerők, mint pl. az Agráriusok csoportja, valamint a szélsőséges jobboldali erők, fajvédők csoportjai, valamint a szegedi különítmények képviselői. Ezek a belpolitikában a totális fanatista diktatúrát törekedtek és több hatalmat követeltek az államvezetésben. A világgazdasági válság meggyomorászógi hivatásai, a belső elégedetlenség, a nép forradalmi

mozgalmaiktól való féltelen, továbbá a nemzetközi helyzetben kibontakozott új törekvések, mindennek előtt a hitleri fasizmus hatalomrajutása Németországban, előtérbe tölta a fajvédők, a fajbiológia eszméit valló szélsőséges jobboldali politikai erőket. Ezeknek az erőknek politikai vezetője Gömbös Gyula volt, akit az uralkodó osztályok megbízható, erőkezű politikusnak ismertek hatalmuk megszilárdításához s akit 1932. okt. 2.-én Horthy miniszterelnökké nevezett ki.

A világgazdasági válság éveiben erősödő, totalis fasizmusra törekvő erők más módszerekkel és eszközökkel törekedtek a bel- és külpolitikai céljaik elérésére. A Pethő kormány területrevízió politikájának fő eszköze a kulturálény bizonyítása volt, annak elismertetése az Antanttal, és így a Világháború győztes hatalmainak közreműködésével végrehajtani az elvesztett területek visszaszerzését. Ezt az elképzelést volt hivatott előmozdítani az iskolarendszer megreformálása, a népoktatás bizonyos mértékű fejlesztése, új kutató intézetek alapítása, a külföldi Hungaricum kollegiumok alapítása s mindezek mellett a Szegeden megvalósított kultur-program. Ám ez a kulturpolitika, melynek köztársaságát és demagóg voltát az uralkodó osztályok művelődési monopol helyzetének az erősödése jellemezte, nem eredményezte a kívánt cél elérését sem bel- sem külpolitikában. A nagybirtokosok és a katonatisztek már korábban sem őrtek egyet a klobelszerzi kulturpolitikával a feleslegesnek tekintették a kulturális beruházásokat, sőt a gazdasági válság jelenségeit is a túlsott kulturális költségekkel magyarázták. A szélső jobboldali fasista erők hatalmának megszilárdulása a politikai életben egyttal " a kulturális diplomácia" elvetését is jelentette és helyette a fegyveres megoldás eszközét helyezték előtérbe. Ezért a kultúra fejlesztését felváltja a fegy-

versengési verseny és annak finanszírozása. A gazdasági válság csak egyik oka volt Szeged kulturális fejlesztésében bekövetkezett visszahúzósnak, de nem a döntő oka. A fő oka az irredentizmus fegyveres, háborús előkészítése volt.

A Szegedi Gondolat alapelvei nem változtak sem a bel-, sem a külpolitikában, de a fajvédelem szélső jobboldali erői nem tekintették bizonyítandónak a magyar faj "felsőbbrendűségét" kulturális beruházásokkal. Előtérbe került a biológiai faj tisztaságának fenntartása, a Bethlenék és Klebelsbergék által vallott kulturális felsőbbrendűség eszméivel szemben.

Ennek az irányzatnak a politikai követelését fejezte ki Gömbös Gyula 1931.febr.-márc.-i Korona-tanácsi ülésen, amikor beszédében a zsidókérdésben a zsidó népesség visszaszorítását egyik legfontosabb feladatának tekintette, és hathatós intézkedéseket javasolt a zsidósággal szemben. 173

A gazdasági válság Szegeden rendkívül gyorsan éreztette hatását a gazdasági életben, megbénítva az ipart, a kereskedelmet és az építkezéseket. Kisiparosok, kiskereskedők, kizsákdák egyik napról a másikra jelentettek be fizetéseképtelenséget. Tömegével vesztették el vagyonukat. A rendkívül súlyos adóterhek alatt még inkább növekedett a gazdasági labilitás. A gazdasági válság éveitől különösen nehéz helyzetbe kerültek a munkások, a földmunkások, szegényparasztok. Ugyanakkor ^{más} borból és fizetésből élők is olviselhetetlen helyzetbe kerültek. 1932 első napjaiban átlagban 500-zal növekedett az inségebéd-igénylők száma. 1932. jan.közepén 6.253 inségebéd igénylőt tartottak nyilván naponta.

173. Márkus László: A Bethlen kormányzati rendszer bukása. Századok 1964.1-2.sz.

174. Délmagyarország 1932.jan.9. A 13 filléres ebéd. -

Sokan a Bethlen-kormány kulturpolitikáját okolták anyagi tönkremenésükért. De szembefordulásuk a "kulturfölény" szegedi gyakorlatával nem a reális és józan politikai felismeréshez vezetett, hanem ellenkezőleg, a szélsőséges fajvédők propagandájának uszályába és szervezeteibe kerültek.

4./ Művelődési, kulturális viszonyok
1934-39 években.

a./ A gazdasági élet és ipari termelés, a kereskedelem és földbirtok viszonyok és Szeged népessége.

A rendkívüli gazdasági katasztrófa a művelődés helyzetére is arányosan hatott. De ugyanakkor bizonyos mértékig ennek fordítottja is megfigyelhető. A korábbi hibás kulturpolitikából eredően és a város-politikából következően a kulturális építkezés az ipari tevékenységek fellendülésének is emeltyűje volt. Annak megszűnése az iparra, különösen az építőiparra negatív hatást váltott ki.

Szeged gazdasági szerkezete a gazdasági válság után sem módosult lényegesen. Jelentős nehéziparral nem rendelkezett a túlsúlyban volt a kisipar. 1934-36-os években három nagy üzemet nevezhetünk meg összesen Szegeden: a Szegedi Gyufagyárat, a Szegedi Kondorgyárat és a Pick Szalámigyárat. Az ipartelepek száma 1935-ben összehasonlítva Debrecen és Miskolc városok adataival, a következők:

Szegeden	75	munkáslótör.	3.751	munk.évi átlagk.	744	pengő
Debrecen	60	"	2.313	"	832.	"
Miskolc	20	"	1.146	"	948	"

A munkások száma országosan 8%-kal növekedett 1934 és 36 között, Szegeden mindössze 2%-kal.¹⁷⁴

Az Ipar- és Kereskedelmi Kamara jelentéséből kitűnik továbbá, az iparosok számának alakulása a 30-as években 1931-36 között.

1931-ben	50.041	iparos
1932 "	49.228	"
1933 "	48.034	"
1934 "	48.555	"
1936 "	50.515	"

A fenti adatok azonban nem tükrözik a termelő iparosok számát, bár a jelentés feltárja ezt a nyomasztó és hátrányos helyzetet,

amely abból eredt, hogy " a kisiparosságoknak legnagyobb baja a
tőkeszegénység, valamint, hogy a legtöbb kisiparosnak nyersanyag-
készlete sincs". Idézett jelentés 27.oldal. -

Az 1935 évi ipari termelés értéke 1.000 pengő értékben 41.623
pengő volt / a szegedi Gyufagyár termelési értéke nélkül/, u.ott
128-129 oldal.-

Az Ipari és Kereskedelmi Kamara jelentése tükrözi a lassú gazdasági fejlődést, amely főként 1935-től kezdve érezhetővé vált a városban. 1934-ben még alig volt jele az ipari termelés megélénkülésének. De erre az időre is jellemző, hogy a városi közigazgatás vezetői nem tettek meg minden lehetőt a gazdasági fejlődés érdekében. Erre az időre vonatkozóan írja a Délmagyarország 1935.jul.2.-i számában / 29 indítvány/, hogy " a közigazgatás a közérdekű elképzelések, sok hasznos feladat, megannyi éltető terv tömegsírja". 1936-ban az iparosokhoz és a kereskedőkhöz a Kamara által eljuttatott kérdésekre a válaszokból következtetni lehet, hogy az ipar egyes ágazataiban és a mezőgazdaságban mutatkoztak a fellendülés jelei. Ezt mutatja az is, hogy az iparban foglalkoztatottak száma 1 év alatt 15%-kal növekedett, az áramfogyasztás 14%-kal, a vasút és a posta forgalma 10-11%-kal. De ugyanakkor építkezési tevékenység még mindössze néhány lakóháza szorítkozott. Az id.jelentés 6.old. -

Az ipari fejlődés lassú ütemét és aggasztó tüneteit mutatja az, hogy 1936-ápr.-ban még 4.258 munkanélkülit tartottak nyilván Szegeden. S 1939-ben is 1000 fölött volt a munkanélküliek száma, eszen belül az építőiparban 520. 175

A gazdasági élet javulását kedvezően befolyásolta az 1936 évi bő termés. Ez felélénkítette a kereskedelmet s a szegedi szempontból

-
174. A Szegedi Ker. és Ipari Kamara jelentése a kerület 1936 évi közg. viszonyairól 17. és 83 old. SZAL.-Stat.évkönyv, Bp.1937.128-129. SZAL.
175. Délmagyarország.1936.ápr.12.Három szegedi politikai párt Szeged politikai életéről. - Délmagyarország 1939.jul.13. Több, mint ezer munkanélküli van a városban. -

jelentős paprika feldolgozóipar számára javultak a termelési ki-
látások és az export lehetőségek.

A fasiszta Németország és Olaszország háborúra való készülődé-
se megnövelte az exportot is és ezen belül a gabona kivitelt, ami
szegedi szempontból szintén jelentős. 1937-38-as évek nemzetközi
bonyodalmai, többek között Ausztria annektálása, a háborúra való
további készülődés, belpolitikailag a zsidóság elleni intézkedé-
sek, a faji politika, az antiszemitizmus belső fokozódása, belső
feszültségeket szültok, amiből a gazdasági és kereskedelmi élet
területén értékesítési nehézségek támadtak, amelyek a termelés
csökkenését is maga után vonta. 176

A Németországgal növekvő mezőgazdasági kereskedelem ugyanakkor
csökkentő hatással volt az értékesítési nehézségekre és ennek kö-
vetkeztében emelkedett a búza ára. Országosan 1938-ban mássáncént
25 pengőre, Szegeden 20 pengőre. U.ott 48. oldal. -

Szeged a 30-as években is nagy kiterjedésű mezőgazdasági terület-
tel rendelkezett. Az összes földbirtok területa 141.388 kat.hold
volt. A mezőgazdaságban a tulajdonviszonyok változatlanul mélyre-
ható szociális és társadalmi ellentétekre utaltak. Az összes föld-
birtokok száma 16.092 volt. Ebből 1 kat.holddal rendelkezett 4262
tulajdonos, 1-5 kat.hold földbirtokkal 9.660 kisbirtokos és ezek
23.210 kat.hold földterülettel bírtak. Ugyanakkor 12650-től 3.000
holdnyi földbirtokkal rendelkeztek az összes földbirtokok egyhar-
mada felett. 177

A földtulajdon birtoklás terén a két pólus között a kistulajdo-
nosok rendkívül elmaradott gazdasági helyzetben teljesen aláren-
delt szerepet játszottak a gazdasági életben. Életkörülményeik

176. A szegedi Ker. és Iparkamara 1938.évi jelentése. Szeged köz-
gazdasági viszonyairól. Szeged, 1939.6. oldal. -

177. Magyar Stat. Közlemények. Magyarország földbirtok viszonyai. 1936.
12-13. old. -

rendkívül szegényesek voltak és szüntelenül őreztek a nagybirtokok szorítását.

Szeged elmaradott gazdasági, szociális, egészségügyi és kulturális állapota nagymértékben lassította a lakosság növekedését. A munkaelköltnek hiánya, a munkanélküliség és az elmaradott egészségügyi viszonyok együttesen képezték a fő akadályt a városi lakosság természetes szaporulatának. A korabeli statisztikák szerint 1930- és 1938 között a város lakossága szinte nem is szaporodott. 1930-ban Szeged városa 135.071 lakost számlált / a külterületi lakosság is beleszámítva/, 1937-ben 140.021 volt a lakosok száma.¹⁷⁸

Orvosi túltermelésről beszélték Szegeden és cikkezett a sajtó¹⁷⁹ a azt a valótlenséget állították, hogy olyan kiváló az orvosi ellátás, hogy ha 15 éven keresztül egyetlen orvosi diplomát sem adnának ki, a meglévő orvosi kar még mindig fölös módon tudná ellátni az orvosi szolgálatot. Két évvel később ugyanez az ujság megdöbbentő adatokat közöl a tuberkulózis és egyéb betegségek pusztításairól Szegeden. Kimutatja, hogy 10 év alatt 1.110 gyermek - tehát felnőttek nélkül - halt meg tuberkulózisban a városban.¹⁸⁰

1937-ben Szegeden tifussban 398, vérhasban 445, diftériában 1119, vörhenyben 156, kanyaróban 40, bárányhíslőben 105 megbetegedés történt.¹⁸¹

Dr. Berkes Pál a SZDP képviselője a városi közgyűlésben a ragályos és súlyos népbetegségek elleni harc elhanyagolására mutatott rá és kimutatta, hogy ezeket elsősorban a néprétegek rossz táplálkozási viszonyaiban kell keresni.¹⁸²

178. Magy. Stat. Közl. 1930. évről. 16. old. Bpest. 1932. SZÁL. és Magy. Stat. Évkönyv. 1939. 276. old. -

179. Délmagyarország 1934. jan. 19. Orvosi túltermelés van.

180. Délmagyarország 1936. máj. 23. Megdöbbentő adatok a tuberkulózis pusztításairól.

181. Délmagyarország. 1937. dec. 19. Egészségügyi statisztika. -

182. Délmagyarország. 1937. okt. 2. - Az 1938 évre szóló költségvetés tanácsi terve. -

A városi pénzügyi költségvetés változatlanul deficitese volt. Az 1938-es év gazdálkodási végösszege a 70%-os pótdó kivetése mellett is 150.000 Pengő deficittel zárult. /Közl. a Dólmagyar. 1938.nov.20.-i száma. Októberi közgyűlés./

A városgazdálkodást változatlanul az inproduktív ráfordítások jellemezték. A SZDP szegedi titkára / Olejnyik József/ az 1935. évi városgazdálkodásról elmondta, hogy a város költségvetésének mindössze 32%-a jut város-építésre, egészségügyre, közoktatás-¹⁸³ügyre és szociális célokra együttevén.

Ugyanakkor jelentős összegeket fordítottak vallási felekezetek és szervezetek támogatására, különböző fajvédő szervezetek finanszírozására és szerepel a költségvetésben a honvédelmi fejlesztésre / lőgvédelemre" szülő rovat is.

A 30-as évek II.felében sem történt jelentős gazdasági, egészségügyi, vagy szociális fejlődés a város területén és a városgazdálkodást reakciós szemlélet hatotta át.

b./ A népi iskolai képzés kizárólagosságának és fejlődésének problémái.

Annak a periódusnak a közoktatási helyzetére Szegeden az jellemző, hogy egyrészt szünetelt az építkezés és általában erős stagnálás volt tapasztalható. Népi iskolai hálózat nem fejlődött. Erről tanúskodnak az alábbi adatok is:

E v	Elemi isk.	Tanulók	Tanítók	Osztályok:
1932-33	102	14.480	290	94
1937-38	104	12.182	303	91

Fenti adatok a Nagy Szeged területére vonatkoznak. ¹⁸⁴ /köv. old./

-----
183. Dólmagyarország. 1935.febr.19. A SZDP Szeged-¹⁸at. Mihályteleki pártgyűlésén beszélt Olejnyik József. -

Az általános tankötelezettség terén az elgészölhető változás az volt, hogy a Szeged-Alsévárosi népiskolánál működött egy 7. és egy 8. osztály is kísérletképen.¹⁸⁵

Az elemi és általános népiskolákban folyó ismeretalapozás és nevelés tekintetében - a fokozódó totalitárius hatásra - megfigyelhető, hogy az értelmi nevelés helyett előtérbe került az u.n. keresztény nemzeti "hazafias" nevelés, valamint fokozódott az egyházi papok befolyása s ezzel együtt a vallás-erkölcsi nevelés. A vallásos meggyőződésre való nevelésnek a korábbinál is erősebb teret engedett az 1934.évi Ki.tc., amely voltaképen megszüntette az állami felügyeletet az egyházi iskoláknál, azonban ennek a törvénycikknek volt egy másik célja is, történetesen az, hogy - úgy mond - az évezreades magyar fejlődésnek megfelelően biztosítsa az egyház az iskolai nevelésüket az iskolai nevelőmunka felett.¹⁸⁶

A pedagógusok számára ez úgy megnyilvánult az egységes nemzetnevelés fontosságát, hogy szerinte a "világnézetek harcában döntő fontosságúvá emelkedett " a nemzeti világnézet" kialakításának oktatási, és nevelési, elvi szempontjainak egyeztetése". Ugyanott 105. old. -

Majd az 1935.évi Vite." a nevelőmunka és a tanítás differenciált" mélyreható módszereinek keresésére és alkalmazására hívta fel a pedagógusok figyelmét. A nevelőmunka lényege, mondta ki a törvény, a gyermek fejlődésébe való szüntelen beavatkozás, az érzékeny gyermeki lelkek megmunkálása. Ugyanott 83 oldal. -

184. Magyar Stat. Évkönyv. 1937. évről. 286. old. SZÁK. - Továbbá Szegedi Iskolaszék Iratai 1933-34. 1935-37 évek iratai. 255 csomó. 33-368-ig.

185. Szeged város községi Iskolaszék iratai. 1937. 451. sz. irat.

186. Nemzetnevelők Könyvtára. 2. Nemzetiszolgálat, közoktatásügyi és iskolafelügyelet orsz. közokt. tanácsának kiadásában 1942. 65. old. Szegedi JATE Könyvtár.

Ez a Hóman Bálint -féle törvénycikk ki is mondja nyíltan, hogy a tanügyi igazgatásról szóló rendelkezés csak látozatra tanügyi igazgatási kérdés. Lényege a köznevelés ^{javítására} ~~megnevelés~~ irányítására való törekvés, Ugyanott 41. old.

A másik lényeges jelenség az, hogy a pedagógusok ideológiai és politikai képzésére is erőteljesebb figyelmet fordítottak. Ehhez pedig csakis olyan pedagógusok látozottak alkalmasnak, akik teljes mértékben behódoltak a feji felsőbbrendűség ideológiájának, a kommunista -ellenességnek, a szovjetellenességnek, az antiszemitizmusnak a akik természetesen részt vállaltak a különböző ellenforradalmi reakciók és katolikus szervezetek munkájában. A 30-as években, különösen arra fordítottak figyelmet, a hatóságok, hogy a pedagógusokat bevonják a Nemzeti Hűbődelmi Bizottságok tevékenységébe.

A középiskolás tanulók elsősorban a gimnáziumok és reáliskolák hallgatóinak számszerű alakulása 1931 és 1937/38-as tanév között mindössze 200 növekedést mutat. 1931-ben 3.236 volt a középiskolások száma, 1937-38-as tanévben pedig 3.630.¹⁸⁷ A középiskolás tanulók társadalmi rétegződéséről megtudjuk, hogy a munkások gyermekei 1934-ben 19.9%-kal, 1937/38-ban 13.10%-kal, 1938-39-ben 10.94%-kal szerepeltek, míg ugyanezekben az években az értelmiség és hivatalnokok aránya 7-osan 46.31, 53.75, ill. 55.18 % -kal, a kizsákmányolók, tőkésnek 22.29%-kal, ill. 19.70%-kal rőszesedtek. Az id.füzetek 2. old.

A 30-as években a 20-as évekhez viszonyítva a munkás és dolgozó paraszt származású gyermekek aránya a középiskolákban némileg emelkedett, aminek az a magyarázata elsősorban, hogy a szűdvellátásuk rővására rővására, azok fokozatos csökkentésével némileg több

-----

187. A szegedi polg.iskolák értesítői. 1931-39-es években. Valamint a Csongrád-megyei füzetek. 1. sz. 7. old. - A szegedi gimn. növendékei 1930-40 között. -

engedményt tettek az u.n. magyar fajhoz tartozó munkásoknak és parasztoknak. Annak ellenére, hogy a Horthy-rendszerben a származás szerinti statisztikákat erősen torzítva készítették, a dolgozó nép gyermekeinek a középiskolákba való bejutása többára is igen nehéz volt. Az uralkodó osztályok ugyanis továbbra is fenn-tartották azt a nézetüket, mely szerint a munkáosztály nemzeti-etlen és a hazaszeretet hiányzik belőle. Ez volt az egyik oka a bejutás akadályának. A másik a szociális helyzetből fakadó aka-dály. A munkások havi 40-70 pengős bére / a szegedi vas munkások heti bére a 10 pengőt nem érte el/¹⁸⁸ nem tette lehetővé, hogy 110 pengőt finanszírozzanak tandíjra, 80 pengőt tanuszerekre, 2-300 pen-gőt középiskolai ruha beszerzésére. Így az iskolapolitika reak-ciós jellegében változás nem történt. Az iskolahálózat, az okta-tásügyi dologi feltételeinek új elem volt Szegeden az 1937.máj.3.-án felavatott szegedi tanítóinternátus, amely olyan falusi tani-tók gyermekei részére létesült, akik a várostól távol eső telepü-léseken létesülő iskolákban fognak tanítani.¹⁸⁹

c./ A szegedi Egyetem növekedésének
és fejlesztésének kérdései.

A gazdasági válságot követő években is még mindig igen la-bilis volt a szegedi egyetem helyzete, az állami dotáció csökken-tése, a tanszékek megszüntetése következtében, amelyek oktatás színvonalát is lerontották. Az egyetem hallgatóinak száma 1933-34-es években 1.597, 1936-37-es években 1250.¹⁹⁰

188. Délmagyarország. 1935. okt. 25. A munkások a legkisebb munkabérek megállapítását kérik. A vas munkások heti bére a heti 10 pengőt nem éri el. -

189. Délmagyarország. 1937. jul. 20. Tanítói internátust avattak fel Szegeden.

190. Beszámoló a szegedi Tudományegyetem tevékenységéről az 1933-1934 között. Évkönyvek. - 99. old. Kiss Albert rektor.

Az anyagi és gazdasági nehézségek, tandíj és egyéb tanulmányi díjak terhe mellett a létszám-apadásban közrejátszott még a zsidóvállalású hallgatók felvételének további csökkenése, valamint az oktatói létszám és a tanszékek nagyszámú megszüntetése. A tanszékek száma:

1931-32-es tanévben	62	
1932-33 "	56	
1934-35 "	47	
1939-40 "	39	191

Az egyetemenek 1935-36-os tanévben a 194 tudományos segédsegélyezettéből 117 díjtalan volt, többségben tanársegédek, de volt díjtalan adjunktus és gyakornok is. 192

Az 1934-ben megüresedett 9 egyetemi tanári állásból csak 1937-ben töltötték be mindössze 5-öt.

A hallgatói létszám apadása legnagyobb mérvű az orvosi fakultáson volt. 193

Az 1934-ben elnyert diplomák száma karonként a következő: Jog- és Államtud. 195, orvosi 57, bölcsész 27, matematikai 5, gyógyszerés 1. 1935-36-ban jogász diploma 100, orvosi 30, bölcsész 30, matematikus 60. 194

Az egyetem helyzetéhez tartozik még az a kép is, hogy fokozódott az antiszemitizmus és a fanizta fajvédő ifjúsági szervezetek szinte szüntelen zavargásokkal követelték a nem katolikus hallgatók kizárását és a keresztény nemzeti szellemi nevelés és propaganda fokozását.

-----
191. Beszámoló a szegedi Tudományegyetevékenységről az 1931-1940 között. Évkönyvek.

192. Beszámoló a szegedi Tudományegyet. 1936-/37 tanévnyitó közgyűlésén, 151. old. Rector Pitrói Gábor. -

193. Délmagyarország 1934. okt. 2. - 200-zal csökkent az egyetemen a beírtottak száma.

194. Délmagyarország. 1936. szept. 6. Tovább tart az egyetem leépítése.

4./ Általános kulturális viszonyok alakulása a II. Világháborúra felkészülés időszakában.

A város vezetősége a kormány szerveknél számos alkalommal kifejezte az egyetemi építkezési tervek megvalósításának halogatását. Azonban még 1939-ben is csak ígéret maradt a törvény szerinti központi egyetemi épület és az Ideg-elmeklinika felépítése. Ezt is szemére vetették a kormánynak, hogy míg a város 10 millió hozzájárulással eleget tett vállalt kötelezettségének, a kormány háttérbe szorította a várost a debreceni és a pécsi egyetemmel szemben.

A szegedi céloknak más, a kulturális és művészeti, valamint a népműveléstámogatási hiányára is kiterjedtek. Igaz, ez részben volt megalapozott, mert a város pénzügyi költségvetései igen kis összegeket hagytak ezekre a célokra. 1936-ban pl. a közművelődési ügyi egyesületek és intézmények megőlyezésére 7.100 pengőt terveztek, amiből a belügyminiszter 2.483 pengőt kihúzott.¹⁹⁵

Ugyancsak a fenti célra 1936-ban 4.700 pengő előirányzatból a belügyminiszter 2.177 pengőt törölt.

Ugyanakkor a város szinte minden kulturális költségvetési összeget a Szabadtéri Játékok finanszírozására fordította./A Szegedi Szabadtéri Játékok első előadását 1931.jul-ban rendezték a Dóm-téren, amikor Vojnovits Géza "Magyar Popszóját" adták elő. Délmagyarország 1931.aug.2./ Nem tagadva a Szabadtéri Játékok művészeti jelentőségét, valamint túl annak üzleti szerepén, tudatos kulturfőlény demonstrálására szánták a szomszédos népekkel szemben.

1935-ben a Parasztbecsület előadásának megtekintése után Horthy kijelentette, hogy a Szabadtéri Játékokat nemcsak helyi érdekből, hanem országos szempontok miatt is állandósítani kell. ^{196.}

¹⁹⁵ Délmagyarország, 1935, jul. 21. Kilenc hónap után Szegedre érkezett a városi költségvetés miniszteri jóváhagyása.

^{196.} Délmagyarország. 1935.aug.13. Vasárnap befejeződnek a Szabadtéri előadások.

Pálffy József polgármester 1937-ben a Szabadtéri Játékok céljairól kijelentette, hogy - idézzük - : " ez a magyar nemzeti kultúra kardvillanása, amellyel a mai küsdelmünket vívjuk a népek élet-halál-harcában". /Délmagyarország.1937.jul.27.-1 sz./

Tehát a Szabadtéri Játékokat is alárendelték az imperialista terveknek azt hangosztatva, hogy ezzel is " megmutatjuk országunk, világnak, hogy a magasabb kulturánk jobb címen bennünket illet meg az elsőbbség a Duna völgyében". 197.

A Szabadtéri Játékokkal demonstrálni igyekeztek, de ugyanakkor a művészetek támogatását változatlanul mellőzték. 1936-ban a Délmagyarország így ír a művészetek helyzetéről: Innen minden művész menekülni igyekszik, Szegeden nincs elég becsülete a képművészetnek. Ez a tünet szinte megmagyarázhatatlan ebben a városban". /Délmagyarország.1936.jul.5. Miből élnek a művészek?/

1938-ban Dinnyés Ferenc festőművész szavai szerint: Nincs semmije, "kétségbeejtő poton áron kell tudnod képeimen. Fiam cég-táblákat fest és én is segítek neki". /Délmagyarország 1938.dec. 25. Miből élnek a szegedi festők?/

Tápai Antal szobrászművész a művészetek elhanyagolásáról mondta : " Lehet-e művészi kulturája Szegednek, ha a képművészetek iránt semmi érseke, semmi áldozatkészsége nincsen? A magasállású és gazdag egyének szépművészeti tárgyakra nem költenek. Elszakadni Szegedtől, vagy megsemmisülni Szegeden az életküzdelemben". 198

A munkások és szegény parasztok csekély béréből és vagyonából nem jutott festmények, szobrok, vásárlására, hisz ők maguk kiszemeltjei voltak a hivatalos kulturának.

-----
197. Délmagyarország.1939.aug.23. A város nagy ünnepre készül.

198. Délmagyarország.1936.jul.5. Tápai Antal: Szeged művészeti élete.

Érdekes tudni, hogy 1935-ben Szegeden a rádió tulajdonosok száma 6.700 volt, amely más nagy városokhoz viszonyítva kevés számú. A rádiótulajdonosok foglalkozás szerinti megoszlása: kereskedő 1.153, iparos 1.318, kézműves 68 és szabadfoglalkozású 178, ill. 1.142, vendéglős 720, egyesületi 11, iskolás 22, napszámos 221, kórház 4, egyéb 100.¹⁹⁹

Szeged gazdasági és kulturális elmaradottságát természetesen hibás lenne csak a városi vezetők nemtörődőségével magyarázni. A Horthy-rendszer miniszterelnökei és kormányai legalább olyan mértékben elmarasztalhatók ezért az elmaradottságért. Igaz az is, hogy a város vezetői mindenkor nagy fontosságot tulajdonítottak annak, hogy képviselői a kormány tagjai közül kerüljenek ki. Ezt Szeged nagybírósági támogatása reményében tették.

A nagy gazdasági válságot követően különösen nagy reményeket fűstek a városi vezetők Gömbös Gyula 1935.évi képviselővé jelöléséhez, aki azt el is fogadta, sőt meg is választotta Szeged polgármestere. Azonban a választások után közvetlenül nyílt levélben lemondott a szegedi mandátumról a helyette a jelentéktelennek tűnő abádai mandátumot tartotta meg.²⁰⁰

Gömbösnek ez a sakkjátszása sok találgatásra adott okot. Később kapcsolatban majdnem inkorrekttség jelzőjével illették a miniszterelnök eljárását. Megjegyezték azt is, hogy Gömbös Gyula szegedi jelölés elfogadásával egy másik esélyes vezető politikust ütött el a szegedi mandátum megszerzésétől.

199. Délmagyarország.1935.febr.7. - 6.700 rádiótulajdonos van Szegeden. -

200. Délmagyarország.1935.ápr.10. A miniszterelnök és Szeged.

-- Délmagyarország.1935.máj.12. Gömbös Gyula miniszterelnök nyílt levele. -

Tény, hogy a szegedi uralkodó körök asszal a reménnyel jelölték Gömböst Szegeden, hogy kellőképpen méltányolja "város áldozatait". Gömbös szívesen emlékezett vissza arra, hogy ő is ott volt az ellenforradalom bölcsőjénél Szegeden, s az is biztos, hogy nem maradt hűtlen az ellenforradalom szegedi gondolatához, s az általa vélt realitások határán belül fel is ajánlotta a szegedi igények támogatását. Ami ezeket az igényeket illoti, a város reakciós vezetői, uralkodó körök részéről hangzatosítottak, még Gömbös Gyula előtt is túl fűtött igényeknek tűntek. Szeged város vezetői sok tekintetben a város fejlődése szempontjából semmitmondó igényeket jelentettek be, mint többek között azt, hogy Szeged kulturfővárosává váljon fogva legyen kiegészítő testvér fővárosa Budapestnek. /Délmagyarország.1935.ápr.25. A város politikai hivatása. Pálffy József polgármester köszöntője Gömbös Gyula Szeged díszpolgárrá avatásán./

A szegedi igények között szerepelt továbbá az, hogy a törvényhozás jöjjön Szegedre és a törvény adományozza Szegednek a "nemzeti feltámadás városa" elnevezést. /Délmagyarország.1939.jul.2. A politikai életben ma a szegedi kurzus az uralkodó irányzat./

Horthyék 20 éves évfordulója alkalmából el is jöttek Szegedre s a város színházában tartották meg "történelmi megemlékezésüket".²⁰¹

Teleki, mintegy válaszként arra a szegedi igényre, hogy a város u.n. történelmi szerepét iktassák törvénybe s azok felé, akik Szegedet tekintették "a szegedi gondolat" egyedül és kizárólagosan hordozójának, ezt bizonygatta, hogy amit "itt általánosságban szegedi gondolatnak neveznek, az nem szegedi gondolat és nem Szegeden született meg". Ugyanott.

-----

201. Délmagyarország.1939.aug.8. Teleki Pál gróf miniszterelnök szava a szegedi gondolatról.

Ezzel igyekezett lehűteni a túlzott igényeket támasztó felhevültséget, mintegy visszautasítva azokat. De ugyanakkor Teleki az ellenforradalmi szegedi gondolatot ezerszortendő gondolatként tűntette fel, mint amelyet - mint mondta - Árpád Vezér népe hozott magával. Ugyanott.

Ezenk a hazug megítélésnek semmi köze nem volt a történelmi valósághoz. A magyar nép történetében voltak haladó tendenciák, történelmi cselekmények, előre-vivő forradalmak és szabadság-, valamint függetlenségi küzdelmek. Mindez történelmünk szerves részét képezte.

Am mindet Horthyék, Bethlenék, Gömbösek és Telekiék kitagadták történelmünkől és izig-vérig meghamisították történelmi kultúrát. Az is tény, hogy az ellenforradalom szegedi gondolata nem Szeged munkásainak, dolgozó parasztjainak, haladó szellemű értelmiségi dolgozóinak eszméje volt.

Az ellenforradalom szegedi gondolatának legfőbb elvi, politikai elemei közé tartozott: a dolgozó nép feletti uralkodás és minden eszközzel való erőszakos elnyomása, a forradalom történelmi jelentőségének tagadása a társadalmi haladásban, a kommunista- és szovjetellenesség, a keresztény nemzeti eszme, amely egyrésztől a katolikus egyház monopolisztikus jogát ismerte el a nemzet-nevelésben, tartalmazta ugyanakkor az antiszemitizmust és az uralkodó osztályok nemzeti, történelmi vezető szerepének hamis tételét. Nemzetietlennek minősítve a proletáriátust. A szegedi gondolatnak egyik fő-eleme volt, a magyar nemzet kulturális felsőbbrendűségéről szóló hamis felfogás, azonban még a magyar nemzetben belül is felsőbbrendű lényként a kizsákmányoló osztályokat, az őket kiszolgáló hivatalnoki és értelmiségi csoportokat tekintette. A szegedi gondolatnak egyik eleme volt a szélső jobboldali fasista csoportoknak az

a felfogása, mely szerint a magyar nemzet fajbiológia alapján emelkedik a szomszédos népek fölé.

Továbbá a szegedi gondolatnak eleme az is, hogy a társadalmi nevelést és oktatást a noviniszta revizionizmus hatotta át. Ennek érdekében vad gyűlöletet szítottak a Duna-medence népeivel szemben. Végül a szegedi gondolatnak ismérve az is, hogy a reakciós politikai célkitűzések eléréséhez a legreakciósabb külső erőket szövetséggé keresték.

Összegezve, a Horthy-fasizmus szegedi kulturpolitikájára és egész művelődésügyi politikájára vonatkozóan levonhatjuk azt a következtetést, hogy mindennek előtt a régi nagy Magyarország határainak visszaállítását tartották szem előtt, a magyar kulturfőlény hangsúlyozása és ennek megfelelő intézkedései, rendelkezései formálisan ezt a célt szolgálta. Továbbá a kulturfőlény politikájának demonstrálására földrাজsi, politikai és kulturális vonatkozásban Szeged látszott a legalkalmasabb kiindulási pontnak és egyben az irredentizmus támaszának.

Megállapíthatjuk, hogy önmagában véve a művelődési intézmények növelése, új objektumok építése nem jelentett demokratikus előrehaladást sem országos viszonylatban, sem Szegeden addig és akkor, amikor a kultura területén is fennmaradt a kizsákmányoló osztályok monopol helyzete. Ez a kultúrpolitika a dolgozó népnek a szakismereteket nyújtó középiskolákból és felsőbb fokú intézményekből való kirekesztése, a Horthy-korszak minden kormányának tudatos és tervezett osztálypolitikája volt.

Meg kell állapítani, hogy Szeged viszonylag nagy számú művelődési és kulturális objektumai ellenére a város lakosságát, környé-

nek tanyavilágát, azok egészségügyi és kulturális ellátottságát tekintve nem emelkedett ki az országos átlagból. Ugyanakkor tény, hogy Szeged gazdasági állapotához viszonyítva a dolgozó nép erejét messze meghaladva építette fel kulturális intézményeit s a kormányok anyagi tehervállalása csekély volt, az anyagi terheket áthárították a város dolgozó népére.

A 20-as évek kulturdiplomáciája a bel- és külpolitikában egyaránt sikertelenül végződött. Szegeden is csak részben valósították meg a Klebelsberg-féle kulturális programot.

A gazdasági válság kirobbanásától kezdve számottevő és jelentős kultura-fejlesztés már nem bontakozott ki. A kulturális demagogia a sovinizmus és a nacionalizmus azonban még a lakosság dolgozó tömegei körében is nagy mérgező hatást váltott ki.

A 30-as években pedig előtérbe került az ellenforradalom célkitűzéseinek erőszakos, fegyveres úton való megvalósítása. Az iskolai tanításban és nevelésben, ugyanakkor a keresztény nemzeti gondolat, " az osztályok feletti " nemzeti szellem fokozottabb kibontakozására törekedtek.

A 30-as években a területrevízió fegyveres erővel való megvalósításának előkészítésével Szeged kulturmissziós szerepe háttérbe szorult, ami az uralkodó szegedi körökben is értetlenséget váltott ki.

Végül megállapíthatjuk, hogy a Szegeden felépített művelődési objektumok a Horthy-fasizmus eszközeül szolgáltak, amelyek sem a magyar nép, sem a szomszédos népek érdekeivel nem számolt. A revizionizmus, az irredentizmus, a demokrácia- és szovjetellenesség továbbá az antiszemitizmus politikája és a militarizmus a magyar

nép nagy tragédiáját idézte elő, 25 éven át akadályozva a társadalmi fejlődést s háborúba sodorta a magyar népet a Szovjetunio és más antifasiszta népek ellen a hitleri fasiszta Németország oldalán. -

I r o d a l o m

1. A Szegedi Községi Iskolaszék iratai. 1919-1939.
2. Szegedi főispáni iratok. 1919-1939.
3. Szeged polgármesteri bizalmas iratok. 1918-1939.
4. Szeged Város Közigazgatási Bizottság iratai. 1918-1939.
5. Magyar Statisztikai Évkönyvek. 1914-1939.
6. Magyar Statisztikai Közlemények. 1926-1939.
7. Magyar Statisztikai Ésebkönyv. 1937.
8. Miniszterelnökségi Levéltár "K" 27. 28. csomó.
Országos Levéltár.
9. Komogyi József: Hazánk közoktatásügye a II. Világháborúig.
Budapest, 1942.
10. Magyar Népoktatás. Budapest. 1928.
11. A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus
korában. Tankönyvkiadó. 1961.
12. Tájékoztató eloni iskoláink fejlesztéséről 1925-1930.
Budapest. 1930.
13. Szeged Szab. Kir. Város Házi Pénztárának 1927 évi szárszá-
madása. Szeged, 1928. SZÁL.
14. Hübler József: Nemzet-nevelés. Nemzeti Sajtó Váll. 1939.
15. Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai
1916-1926. Budapest. 1927.
16. Szegedi polgári iskolák értesítői. 1919-1940.
17. A szegedi gimnáziumok és reáliskolák értesítői. 1920-1940.
18. A szegedi Ferenc József Tudományegyetem Évkönyvei és beszé-
molói. 1924-1939-es évek.
19. Szeged és környete ipari és kereskedelmi kamarájának jelen-
tése. 1934-1939. -
20. Földes Ferenc: A munkásság és parasztság helyzete Magyar-
országon. Budapest. 1941.
21. Szeged magyar városok monografiája. I. Szeged, 1927. SZÁL.
22. Közművelődés. 1924. I. szám. Országépítés világnézet-
tudományi Szemle. Budapest.

23. Laky Dezső : Adalékok a magyarországi kulturális viszonyok újabbkori fejlődéséhez. A magyar tudomány alapvetése. Budapest. 1927.
24. Tamás Aladár: 100 %. A KMP illegális folyóirata. 1927-1930. Akadémiai Kiadó 1964.
25. Balogh Sándor - Szabolcs Ottó : Pedagógusok a két Világháború között. Budapest. 1963. -
26. Szabolcs Ottó : A Klebelsberg-féle iskolapolitika osztályjellegének kérdéséhez. Pedagógiai Szemle. 1962.I.szám.
27. Szabolcs Ottó : Munkanélküli diplomások a Horthy-rendszerben. 1919-1944. Budapest.Eosuth Kiadó.1964. -
28. Márkus László: A Bethlen-i kormányzati rendszer bukása. Századok. 1964. I.,II.szám.
29. G.Sós Katalin : A szegedi munkásság helyzete és harcai Szegeden az 1920-es években. Acta Universitatis szegediensis sectio historica. 1957.
30. Gál Endre : Adalékok a klerikális reakció népellenes harcához. 1914-1920. Szeged. 1956. -
31. Id.Komócsin Mihály szóbeli visszaemlékezésének lejegyzése. / A szerző./
32. Masánszky József szóbeli visszaemlékezésének lejegyzése. / A szerző./
33. A szegedi szervezett munkások kultuszerveinek iratai. 1927-1937. 34-es és 51-es sz.iratok.
34. Csengrád-megyei füzetek. 10. szám. 1954. Szeged.
35. A Munka c.újság 1920-21.
36. A Szegedi Napló 1920-1928.
37. Szeged c. napilap. 1920-1924.
38. Délmagyarország. 1925-1939.
39. Berfőző Imre: A KMP tevékenysége a munkás kulturmozgalomban 1925-1945. Akadémiai Kiadó. Budapest.1963. -

B485

B i r á l a t

Sárközi István: "Adalékok a Horthy-fasizmus szegedi kulturpolitikájához 1919 augusztus - 1939" c. doktori dolgozatáról.

Az utóbbi években öröndetesen előrehaladt az ellenforradalmi rendszer történetének kutatása. Több forrásgyűjtemény és feldolgozás teszi immár lehetővé az érdeklődők számára, hogy képet nyerjenek a Horthy-fasizmus közel negyedszázados uralmáról. Ma már adva vannak a legszükségesebb feltételek a tárgyalási korszak részletkérdéseinek és nem utolsósorban a helytörténeti vonatkozások feldolgozásához. Sárközi István dolgozata is ezt mutatja.

A szerző témaválasztását feltétlen szerencsésnek tarthatjuk. Kiváló alkalmat nyújt arra, hogy ha csak egy összefüggésben is - iskola, illetve kulturpolitika - de felvázolja Szeged valóságos helyét és szerepét az ellenforradalmi rendszerben. Erre már csak az ún. szegedi gondolat miatt is nagy szükség van. Ennek a feladatnak a dolgozat szerzője általában eleget tett.

A 124 oldalas munka 5 fejezetben tárgyalja Szeged gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyait 1919-1939 közötti években. Viszonylag részletesen dolgozza fel a Tanácsköztársaság leverését követő 1924-ig terjedő évek oktatási és művelődésügyi viszonyait, /50 oldalon/. Ez a terjedelem viszont lehetővé tette volna az ellenforradalmi rendszer országos kulturpolitikai célkitűzéseinek, a kulturális demagógiának az összefoglalását, ill. bemutatását. A klebelsbergi koncepciót is itt kellett volna felvázolni, s bírálni. Érdeme viszont a dolgozatnak, hogy az egyetem Szegedre történő telepítésének indítékait több oldalról is megvilágítja. Ugyancsak jól sikerült az iskolán kívüli népművelés problémáit tárgyaló rész. Hasonló terjedelmet kapott az 1924-1933-as időszak ismertetése. Viszont a totális fasizmus diktatúrára való törekvés és a háborús készülődés éveinek - 1933-1939 - művelődési és kulturális viszonyait indokolatlanul vázlatosan /22 oldalon/ találjuk meg a dolgozatban. Szembetűnően megmutatkozik ez "A szegedi egyetem a gazdasági válság után" alfejezet olvasásakor, melyet

a szerző mindössze másfél oldalon kísérelt meg bemutatni.

Komoly értéke a dolgozatnak, hogy széles forrásanyagra - archiv, sajtó és feldolgozások - épül. Viszonylag sok eddig nem publikált anyag található a dolgozatban. Az ellenforradalmi rendszer több vezető politikusának beszédeit és írásait is felhasználja a szerző. Amit ezzel kapcsolatban hiányolunk az egyrészt az, hogy bátrabban kellett volna bírálni a felhasznált forrásokat, másrészt nagyobb súlyt kellett volna helyezni a szükséges következtetések levonására. Különösen vonatkozik ez "A kulturális demokrácia Klebelsbergi koncepciója és a szegedi iskolapolitika" c. fejezetre. A dolgozatban fellelhető pontatlanságok - pl. a 13. oldalon nem az szerepel, hogy Szegeden 1919-ben több, mint 40.000 ember kapott választójogot, hanem az, hogy pontosan 40.000-en szavaztak pedig a pontos számadat 41.227 és gépelési hibák zavarják az olvasót, de nem teszik kétségesse a munka értékét.

A fentiek alapján az értekezés cum laude minősítéssel való elfogadását javaslom.

Szeged, 1968. október 21.

/Dr. Rácz János/
tanszékvezető docens.

B i r á l a t

Sárközi István: "Adalékok a Horthy-fasizmus szegedi kulturpolitikájához 1919 augusztus - 1939" c. doktori dolgozatáról.

Az utóbbi években örömdetesen előrehaladt az ellenforradalmi rendszer történetének kutatása. Több forrásgyűjtemény és feldolgozás teszi immár lehetővé az érdeklődők számára, hogy képet nyerjenek a Horthy-fasizmus közel negyedszázados uralmáról. Ma már adva vannak a legszükségesebb feltételek a tárgyalt korszak részletkérdéseinek és nem utolsósorban a helytörténeti vonatkozások feldolgozásához. Sárközi István dolgozata is ezt mutatja.

A szerző témaválasztását feltétlen szerencsésnek tarthatjuk. Kiváló alkalmat nyújt arra, hogy ha csak egy összefüggésben is - iskola, illetve kulturpolitika - de felvázolja Szeged valóságos helyét és szerepét az ellenforradalmi rendszerben. Erre már csak az un. szegedi gondolat miatt is nagy szükség van. Ennek a feladatnak a dolgozat szerzője általában eleget tett.

A 124 oldalas munka 5 fejezetben tárgyalja Szeged gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyait 1919-1939 közötti években. Viszonylag részletesen dolgozza fel a Tanácsköztársaság leverését követő 1924-ig terjedő évek oktatási és művelődésügyi viszonyait. /50 oldalon/ Ez a terjedelem viszont lehetővé tette volna az ellenforradalmi rendszer országos kulturpolitikai célkitűzéseinek, a kulturális demagógiának az összefoglalását, ill. bemutatását. A klebelsbergi koncepciót is itt kellett volna felvázolni, s bírálni. Érdeme viszont a dolgozatnak, hogy az egyetem Szegedre történő telepítésének indítékait több oldalról is megvilágítja. Ugyancsak jól sikerült az iskolán kívüli népművelés problémáit tárgyaló rész. Hasonló terjedelmet kapott az 1924-1933-as időszak ismertetése. Viszont a totális fasizma diktatúrára való törekvés és a háborús készülődés éveinek - 1933-1939 - művelődési és kulturális viszonyait indokolatlanul vázlatosan /22 oldalon/ találjuk meg a dolgozatban. Szembetűnően megmutatkozik ez "A szegedi egyetem a gazdasági válság után" alfejezet olvasásakor, melyet

a szerző mindössze másfél oldalon kísérelt meg bemutatni.

Komoly értéke a dolgozatnak, hogy széles forrásanyagra - archiv, sajtó és feldolgozások - épül. Viszonylag sok eddig nem publikált anyag található a dolgozatban. Az ellenforradalmi rendszer több vezető politikusának beszédeit és írásait is felhasználja a szerző. Amit ezzel kapcsolatban hiányolunk az egyrészt az, hogy bátrabban kellett volna bírálni a felhasznált forrásokat, másrészt nagyobb súlyt kellett volna helyezni a szükséges következtetések levonására. Különösen vonatkozik ez "A kulturális demokrácia Klebelsbergi koncepciója és a szegedi iskolapolitika" c. fejezetre. A dolgozatban fellelhető pontatlanságok - pl. a 13. oldalon nem az szerepel, hogy Szegeden 1919-ben több, mint 40.000 ember kapott választójogot, hanem az, hogy pontosan 40.000-en szavaztak pedig a pontos számadat 41.227 és gépelési hibák zavarják az olvasót, de nem teszik kétségesse a munka értékét.

A fentiek alapján az értekezés cum laude minősítéssel való elfogadását javaslom.

Szeged, 1968. október 21.

21.
/Dr. Rácz János/
tanszékvezető docens.